

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Головний редактор — Сенченко М.
Заступниці головного редактора — Давидова І,
Васьківська О., Гуцол Г.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (голова редколегії), Україна
Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф. (заступниця голови редколегії), Україна
Асєєв Г. — д-р техн. наук, проф., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок П. — д-р техн. наук, проф., Україна
Кулешов С. — д-р іст. наук, проф., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Матрюхін Г. — д-р іст. наук, проф., Росія
Нешитой В. — д-р техн. наук, проф., Республіка Білорусь
Теремко В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Трищук О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шемаєва Г. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 3 від 13.03.2020).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 16.05.2016 № 515).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editor-in-Chief — Senchenko M.
Deputy Editors — Davydova I., Vaskivska O.,
Gutsol G.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Senchenko M. — Dr Sc. (technics), Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Davydova I. — Dr Sc. (social communication), Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Aseyev G. — Dr Sc. (technics), Prof., Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Kiryshok P. — Dr Sc. (technics), Prof., Ukraine
Kuleshov S. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Prof., USA
Markova V. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Matriukhin G. — Dr Sc. (history), Prof., Russia
Neshitov V. — Dr Sc. (technics), Prof., Republic of Belarus
Teremko V. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Trishchuk O. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr Sc. (history), Prof., Ukraine
Shemaieva H. — Dr Sc. (social communication), Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 3 from 13.03.2020).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 515 of May 16, 2016).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Спецоперація оргвійни: "Хаотична Україна" 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

РОМАНЮК Н. Життя книги після придбання: результати опитування 5

БІДУН А. Статусні й компетентнісні трансформації сучасного редактора 9

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

МЕДВЕДЕВА В. Роль сучасної бібліотеки в інформаційній підтримці органів державної влади в контексті розвитку інформаційного простору 13

СМОЛЯР І., ТУРОВСЬКА Л. Трансформація бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах дистанційного сервісу 17

КАПРАЛЮК О. Організація науково-методичної діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки 21

МАТВИЄНКО О., ЦИВІН М. "ІТ-бібліотекарі": пошук шляхів інноваційності, трудової мобільності чи зміна ціннісних орієнтирів професії? 25

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СЕНЧЕНКО М. Операції базових ефектів 30

РОМАНЧУК В. Українська культурна парадигма на сторінках журналу "Універсум" (1993—2018) 35

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

ЧИЖ І. Любові вічної канон (до 125-річчя від дня народження Максима Рильського) 43

КОНФЕРЕНЦІЇ. КОНКУРСИ. ВИСТАВКИ

СОШИНСЬКА В., ДМИТРЕНКО Т. Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року" як інструмент поширення інноваційного досвіду в бібліотечній справі 45

CONTENT

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Special operations of the organization war: "Chaotic Ukraine" 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

ROMANIUK N. How does a book live after buying: the results of the survey 5

BIDUN A. Status and competence transformations of the modern editor 9

LIBRARIANSHIP

MEDVEDEVA V. The role of the modern library institution in the information support of public authorities in the context of information space development 13

SMOLIAR I., TUROVSKA L. Transformation of library and information services in terms of remote service 17

KAPRALYUK O. Organization of scientific and methodological activity of the National Scientific Agricultural Library 21

MATVIENKO O., TSYVIN M. "IT-librarians": searching ways of innovation, labor mobility, or change of professional principles development? 25

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

SENCHENKO O. Effects-based operations 30

ROMANCHUK V. The Ukrainian cultural paradigm on the pages of the Universum magazine (1993—2018) 35

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

CHIZH I. Love eternal canon (to the 125th birthday of Maxim Rylsky) 43

CONFERENCE. COMPETITIONS. BREECH

SOSHYNska V., DMYTRENKO T. All-Ukrainian competition Library of the Year as a tool for disseminating innovative experience in library field 45

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Спецоперація оргвійни: "Хаотична Україна"

Організаційна війна, глобальні операції спецслужб, трансформуючи світову політику, нині мають не менше значення, ніж війни класичні. Спеціальний терор уже виявив себе. І це тільки початок. Сміслові війни не в минулому, а в майбутньому. Така суворальтернатива пострадянського світу. Що швидше ми її усвідомимо, то більше дістанемо шансів на продовження нашого історичного буття.

Коли 1991 р. розпався СРСР, для будь-якого зовнішнього спостерігача це було очевидною "російською поразкою", адже розвалилася гігантська країна, зник її геополітичний вплив. Так це оцінювалося ззовні. А зсередини?

Усередині говорили про що завгодно. Про свободу від комунізму, підступи злих сил, відродження, привабливість нового життя, ціни на продукти. Спочатку це можна було пояснити шоком. Так людина, яка потрапила в автомобільну аварію, певний час не відчуває болю. Однак шок начебто не повинен і не може тривати вічно. Врешті-решт хворий повертається до адекватного сприйняття того, що сталося.

Однак уявімо собі, що існує штаб, завдання якого — подовжувати шоковий стан і не давати хворому вийти з нього, тобто отямитися й розпочати виправляти ситуацію.

Як діятиме такий штаб?

Мета — продовження шоку

Засіб? Засобів багато. Всі розуміють, як створюється керований хаос у натовпі, що вийшов на мітинг, чи на виробництві. Проте не всі, на жаль, розуміють, що можливий такий самий керований когнітивний хаос — у мозку супротивника. У суспільній, груповій та індивідуальній свідомості. Водночас для спеціалістів з організаційної зброї це вже майже рутина.

Створюється карта суспільної свідомості, на якій виділяються окремі "території". Для кожної з них формують "образ", ворожий до образів інших тери-

торій. Під образом маємо на увазі матрицю, що описує світ (себе й інших, добро й зло, минуле й майбутнє тощо).

Якщо матриці, розміщені на кожній із територій суспільної (та індивідуальної!) свідомості, не стикаються з матрицями інших територій, — атакований мозок занурюється в хаос. Змінюючи елементи матриць і зберігаючи їх несумісність одна з одною, можна управляти хаосом.

Це слід було б назвати — спецоперація "Хаотична Україна".

Чи така вже нова ситуація керованого когнітивного хаосу? Новим тут, найімовірніше, є технологічний рівень.

Той, хто створив щось подібне в середовищі "ворожих країн", не описував засобів, котрі використовував. Та його й не запитували, адже було зрозуміло, що йому доступні будь-які засоби. Однак якщо ті самі завдання ставить перед собою людина, у цьому разі — певний штаб, то питання про засоби стає визначальним.

Після розвалу Союзу минуло 30 років. Когнітивний хаос — якщо його не підтримувати — за такий термін не може перетворитися на масштабне явище. Все обов'язково владнається само собою. А якщо цього не відбувається — значить, хаос створюють і підживлюють.

Наприкінці 80-х рр. минулого століття мене вражало, як легке справедливе обурення щодо певних рис радянського устрою перетворювалося на банальну "підричну діяльність", спрямовану не на виправлення реальності, а на її знищення. До того ж таке знищення, що ніколи не дасть створити на місці зруйнованого гідного аналога. Згодом стало зрозуміло, що йдеться про конкретний метод — метод "чорної діри".

Реальність завжди недосконала. Якщо певну недосконалість потрібним чином виокремити та правильно з'єднати з необхідними елементами, то в людській свідомості на місці реальності виникне антиреальність. Далі людей можна вести на бій з

антиреальністю. А оскільки вона одночасно є їхньою реальністю, то такий "бій з тінню" гарантує хаотизацію свідомості.

"Антирадянська" тінь кінця 1980-х рр. була переважно ліберальною. Коли згодом ці антирадянські міфи виявилися дискредитованими крахом вітчизняного лібералізму, з'явилася інша тінь, а радянський історичний період спеціалістам з організаційної зброї треба було за будь-яку ціну втримати в статусі антиреальності. Для його підживлення використали інші енергії — уже не суто ліберальні, однак завдання збереження радянської "чорної діри" було розв'язано, а разом — і завдання продовження когнітивного хаосу.

Оскільки хаос потрібно було посилити, то поступово "чорну діру" розширили. Виникла антиреальність під назвою "ДНР і ЛНР". Уже розпочали опрацьовувати антиреальність під назвою "Помісна українська церква".

А що тоді реальність взагалі? Як мають функціонувати система ідентифікацій, історична самосвідомість, зв'язок поколінь, культура, нарешті? Як? Як керований когнітивний хаос!

Створюються замкнені мови опису, "монади", з власними територіями. Між ними провокують ворожечу, що поступово трансформується у взаємну втомлену відразу. Наступна фаза — апатія, несумісна з підтримкою державності. Не можна нескінченно базікати про наболіле. Якщо слово не переходить у справу, то результат буде тільки один — наростання соціокультурної дистрофії та деградації.

Саме це й сталося. Замість спільного будівництва фундаменту хоч якого-небудь майбутнього суспільству допомогли збудувати Вавилонську вежу несумісних один з одним мов описів, відсталих "змістосистем", що ворогують одна з одною.

Холодна громадянська війна?

Якщо вона ведеться за однією апробованою схемою, з використанням одних і тих самих усталених міфів, то її підсумок — знищення всіх сенсів. Тотальна "чорна діра" й відрізка до слів, проповідей, "голів, що говорять" з їх пісною смисловою жуйкою. Це не війна! Це агонія, котру спеціально щосили продовжують. Воронка хаосу, покликана поглинути все буття, всю змісто-реальність. Послухайте наших депутатів і журналістів...

І, бачить Бог, тут слід говорити про керований ментальний хаос. А те, що його відтворюють за одним і тим самим лекалом, — особливо тривожно й принизливо.

На "першому витку" було розв'язано завдання: трансформувати самовизначення "радянський громадянин" у ганебне — "совок". І з більшістю населення це зробити вдалося, враховуючи те, що зміна параметрів життя: повні прилавки, хай і не всім доступні, визначені свободи, у тому числі й вільний виїзд за кордон, що певним чином "прикрасив" життя, шалене зростання можливостей у найбільш чіпкої та необтяженої "забобонами" меншості, — працювала на переоцінювання радянських уявлень про благо, нібито підтверджуючи тезу про первинну хибність "зрівняльної системи" та її неконкурентоспроможність ринковому Заходу.

На наступному виткові слід було поглибити ці "досягнення", адже радянська система трималася на певному фундаменті. Що за фундамент? Не демонтуєш його — а ну як що-небудь знову вишикується? Отже, потрібний хаос.

Узялися за фундамент. Там виявилися такі наріжні поняття, як "солідарність" і "співчуття". Щоб "прилавки не для всіх" прийняти як прищестя "раю", недостатньо було просто дати їх людям, настоящим у чергах. Потрібно було знищити історично властивий українцям тип сумлінності, тобто провести спеціальну роботу зі зміни цивілізаційних кодів. (Код сумлінності перебуває в цивілізаційному ядрі.)

Самостійно код не змінюється. А він змінився! За свідченням соціопсихологів, у найуспішнішого прощарку молодих топменеджерів у графі "співчуття і солідарність" — пропуск. Проте це не означає, що менш "успішні" не були певним чином залучені до зміни кодів, зазнавши при цьому суттєвих втрат.

Далі. Для суб'єкта, що веде оргвійну, потрібно було створити й нарощувати ціннісно-ментальний розрив між поколіннями — конфлікт "батьків і дітей". Мовляв, "пострадянські діти", позбавлені "родимої плями комуністичної погані", не несуть вантажу провини "батьків", а отже, їм відкриті брами в капіталістичний рай. П'янке гасло "Ми — не "совки", "совки" — не ми"! супроводжувалося цілком тверезим уточненням для виконавців цього ідеологічного замовлення: "Пам'ять про минуле стійка, Мойсей недаремно водив євреїв пустелею сорок років"!

За попередні 30 років виникло непорозуміння — як між стратами забезпечених і незабезпечених, так і між поколіннями. Це вагомий результат організаційної війни. Агресивна пропаганда "атомізованого" суспільства західного зразка призвела до того, що успадкований тисячоліттями поведінковий код (котрий задають, скажімо, такими приказками, як "ситий голодного не розуміє") втратив актуальність. Нова "віра", як і нове життя, диктують нові стандарти поведінки.

Ці норми не сумісні з жодною державністю, а з мобілізаційною й поготів, однак нині ініціатори оргвійн докладають чимало зусиль, аби вони стали соціальним мейнстримом, а принципи тих, хто й досі тримає на своїх плечах країну, — нівелювалися. В цьому — тенденція, що зберігається! І надто замало дій, спрямованих на її перелом! А якщо її не переламати, то про українця майбутнього говорити не доводиться. Ані про державне, ані про національне загалом.

Наберемося мужності й скажімо ту правду, що криється за стовпцями неблаганних цифр, — дедалі зростає кількість молодих людей, які за менталітетом, культурою, непричетністю до розвитку своєї країни ось-ось припинять бути українцями. Це невідворотний факт. Ці люди працюють чи вчать за кордоном і належать до класу "кочовиків".

Скажуть, що, власне, злам радянського буття й перехід до іншої моделі суспільного ладу породили неминучі трансформації у сфері моралі ("об'єктивний процес").

На жаль, до цього об'єктивного й неминучого все не зводиться.

Можна продемонструвати тренди та вектори, що мали б сформуватися, якби Україну — через саме це "об'єктивно неминуче" — вводили в сім'ю західних народів. Проте все, що ми бачимо — уперек цих трендів і векторів. Колишні соціалістичні країни Східної Європи — ті дійсно потрібні в "сім'ї", і їх туди втягують, дбайливо пропускаючи через "об'єктивно неминуче". І ніхто не кричить на Заході про чеський чи болгарський "жах", що насувається.

З Україною все інакше. Те, що з нею відбувається, — процес не "об'єктивно необхідний", а "організаційно збройний". Штабу був замовлений монстр — замовлення виконується. Сотні фактів свідчать про те, що з нашої країни вирощують і пестують монстра, аби "явити" її світові у вигляді "кримінальної держави, небезпечної для людства".

Мету здебільшого досягнуто, але штаб не згортає, а нарощує діяльність. Так, нарощує! Попередні маніпуляції будувалися навколо певних цінностей: спочатку — поліпшеного соціалізму, згодом — демократії.

У 1992 р. радники президента Л. Кравчука наполегливо наголошували на потребі зміни нашого цивілізаційного ядра. На зміні всіх соціокультурних кодів. На модернізації через катастрофу (бо іншого нібито вже бути не може).

Катастрофа наявна. Де модернізація? Традиційні коди знищують, однак замість них забивають у травмоване ядро зовсім не коди модернізації, а коди національно-державної ліквідації.

Хто й де у світі — за найсуттєвіших змін — ставив під сумнів фундаментальні константи людяності? Чесність, самовідданість, жертвовність, солідарність? Завжди й скрізь конкурентні сили боролися за

тип ідеального та власне місце в ньому. А також за витіснення супротивника із завойованого для себе ідеального. У нас — усе по-іншому. Для встановлення нових констант державного життя? Облиште! У такий спосіб нові константи не встановлюють.

Хто й де у світі так воював зі своєю історією? Звісно, воювали — іноді безжально. Проте не так, щоб, перетворюючи на попелище різні етапи історії, дискредитувати її загалом. Яка після цього ідентифікація? Який консенсус? Який народ?

Хто й де у світі так старанно й масово насаджував кримінальну моду? У такому масштабі та з такою продуманою наполегливістю — ніхто й ніде.

Хто й де у світі так боровся проти мікросоціальних норм? Чим іншим є пропаганда — саме пропаганда — розпусти, вад? Для чого ця ерозія ціннісного каркаса?

Зітлілі слова та семантичні мантри знову введено в обіг. Зітлілі фігуранти попрацювали над розвалом Союзу й знову ворожать. Навчають нігілізму та ненависті до минулого.

Ця ворожба не випадкова, за нею стоять і воля, і технології. Вони мають намір спорудити з віртуальної України багатокамерну семантичну в'язницю, а з реальної держави — спустошене "дике поле". Вони покликані відірвати все ідеальне від реальності.

Є методи, що дають змогу відповісти на запитання: "Це — хаос як об'єктивна потреба чи рукотворний?" На жаль, відповідь однозначна.

На протидію смисловій деструкції нам відведено лічені роки. Далі — точка неповернення. І повний успіх спецоперації "Хаотична Україна". Штаб, що веде організаційну війну, отримає премію, а ми — принизливу можливість жити в "не-Україні".

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 028(477)(048.83)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).5-9

Наталія Романюк,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри
видавничої справи Київського університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: taliaromanuk@gmail.com

Життя книги після придбання: результати опитування

У статті оприлюднено результати дослідження особливостей побутування книги після того, як вона опиняється в читача. Авторка прагнула виявити, як люди користуються книгою в контексті споживчої культури, зокрема респонденти мали відповісти на такі запитання: чи впливає на ставлення до книги її новизна; для яких потреб люди купують книги; для якої частини читачів книга є одноразовим товаром, а для якої — предметом, котрий можна використовувати повторно; як часто люди послуговуються бібліотечними фондами чи дають іншим читати книги з власних бібліотек тощо.

В анкетуванні взяла участь 221 особа, з яких 65,6% — жінки, 34,4% — чоловіки. Три чверті респондентів — молодь до 35 років; 19% — від 36 до 50 років; 5,5% — від 51 року. Запитання було згруповано у два блоки: перший стосувався особливостей придбання книг; другий — особливостей користування ними. Згідно з результатами анкетування, 43% читачів купують живі книги, понад чверть — не роблять цього, решта зрідка може придбати використане видання. Майже половина читачів не звертають увагу на те, чи є книга новинкою видавництва, половина респондентів готова купити книгу, видану кілька років тому, якщо цікавить її тематика. Більшість покупців обирають літературу для душі чи для особистого та професійного розвитку; майже половина опитаних купують книги в подарунок (для дітей частіше, ніж для дорослих).

Аналіз блоку запитань про користування книгами виявив такі результати: майже шоста частина учасників анкетування часто позичають книги у друзів, тоді як 57% осіб готові ділитися власним зібранням. Понад половина осіб

час від часу перечитують книги, що зберігаються вдома, 42% не роблять чи майже не роблять цього. Активними користувачами публічних бібліотек є менше ніж 15% респондентів. Більшість опитаних віддають перевагу читанню в ліжку чи на дивані, ще 70% читають у дорозі. Майже половина респондентів не роблять у книгах жодних позначок, решта може підкреслювати, робити закладки, загинаючи кутики, писати коментарі.

Результати дослідження стануть в пригоді під час аналізу поведінки потенційних покупців видавництвами чи книгарнями; проектування матеріальної конструкції видання; вивчення споживчої культури тощо.

Ключові слова: читання в Україні; читацька культура; культура споживання; читання; повторне використання; книгорозгівля; приватні бібліотеки; публічні бібліотеки

Постановка проблеми. Чимало наукових розвідок і практичних посібників присвячено процесу створення книги, аспектам її промоції та популяризації, шляху до читача тощо. Утім, що відбувається з книгою після того, як її придбали? Яке життя чекає на видання, коли на нього вже витрачено ресурси — спочатку видавництва і книгарень, а згодом — покупців?

Авторка брала участь у проведенні опитування під назвою "Як живе книжка після народження?". **Мета дослідження** — виявити, як читачі користуються книгою в контексті споживчої культури. Для цього респонденти мали відповісти на такі запитання: чи впливає на наше ставлення до книги її новизна; для яких потреб купують книги; для якої частини читачів книга є одноразовим товаром, а для якої — предметом, котрий можна використовувати повторно; як часто читачі відвідують бібліотечні установи; чи позичають книги з власних бібліотек тощо. Ці запитання доцільно аналізувати у двох контекстах: а) маркетингу та вивчення видавництвами потреб покупців; б) повторного використання, збереження ресурсів і свідомого споживання загалом.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши низку матеріалів і мережевих ресурсів з окресленої проблематики, авторка зробила висновки, що нині бракує досліджень, котрі висвітлювали б питання повторного використання книги. В окремих аспектах близьким до теми пропонуваної статті є проєкт "Ukrainian Reading and Publishing Data 2018. Читання в Україні", ініційований цифровим видавництвом Gutenbergz, культурно-видавничим проєктом "Читомо" та Центром Разумкова [1] і покликаний з'ясувати особливості вітчизняної читацької аудиторії. У 2013 р. дослідницька компанія GfK Ukraine репрезентувала результати дослідження "Читання книжок в Україні", проведеного за підтримки "Форуму видавців", що стало одним із наймасштабніших зрізів читацьких уподобань і тенденцій у країні [2]. Окремі факти, зіставлені з даними європейських країн, наведено у статті "Як українці читали книжки у 2018" [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Анкету "Як живе книжка після народження?" було розроблено за допомогою Google Forms. В опитуванні взяв участь 221 респондент. Інформацію поширювали за допомогою мережі "Фейсбук" та поштової розсилки серед викладачів і студентів. Дослідження відбувалося в середовищі, де частка людей, які читають книжки, вища, ніж загалом в Україні.

Допис у соцмережі з проханням заповнити форму зібрав значно більше відповідей, ніж поштова розсилка. Після першого повідомлення у мережі "Фейсбук" і розсилки кількість жінок-респондентів становила

понад 83%, тому другий допис було адресовано чоловікам. Зрештою, кількість респондентів розподілилася так: з осіб, які відповіли на запитання про стать, 65,6% — жінки, 34,4% — чоловіки. Анкета містила 13 запитань, перші два — інформація про вік і стать. Решту запитань згрупувано у два блоки: перші стосуються особливостей купівлі книг; другі — особливостей користування ними. Більшість запитань передбачали один варіант відповіді, й лише кілька — множинний вибір. Жодне запитання не було обов'язковим для відповіді, проте учасники відповіли майже на всі (найменша кількість відповідей — 218 (із 221). У відповідях на окремі запитання можна було запропонувати власний варіант.

Три чверті респондентів — це молодь: 41,2% — люди віком від 19 до 25 років, 33,5% — 26—35 років, 1% — 18 років та менше, 19% — від 36 до 50 років, 5% — від 51 до 65 років та одна особа — старша 66 років.

Блок про купівлю містив такі запитання: "Як часто ви купуєте книжки?"; "Чи купите книжку через кілька років після її виходу?"; "Чи купуєте вживані книжки?"; "Для яких потреб ви найчастіше купуєте книжки?".

На запитання про те, як часто купують книжки, п'ята частина респондентів відповіли, що не купують книги взагалі чи роблять це рідко (1,4% не купують, 0,5% — лише коли цього вимагають у школі чи університеті; 19,5% — украй рідко). 14% опитаних купують 1—2 книги на рік, 33,5% — 3—7 книг, 14% — майже 10 книг, 17,2% — понад 10 книг щорічно.

Якщо аналізувати аспекти читання книг, то згідно з дослідженням "Ukrainian Reading and Publishing Data 2018. Читання в Україні", 37% респондентів не прочитали за останній рік жодної друкованої книги, 36% — від 1 до 5 книг, 14% — від 6 до 10, 6% — від 10 до 25, 4% — від 25 до 50 і лише 2% — понад 50 книг [1]. (Наголосимо, що зазначене опитування орієнтувалося на українців загалом, тоді як авторка статті зосередилася на частині аудиторії, яка читає.)

На запитання, чи купують респонденти вживані книги, 43% відповіли ствердно, 26,7% — негативно, 28,5% — рідко. Кілька осіб запропонували власний варіант відповіді: один учасник зазначив, що купував вживані книги англійською мовою на сайті OLX.ua, оскільки не знаходив їх у магазинах, до того ж так дешевише. Ще одна особа купує найчастіше саме вживані книжки. По одному опитаному зауважили, що досі не купували літературу на вторинному ринку та не купують взагалі. Серед тих, хто купує 10 чи більше книг на рік, понад половину готові придбати вживане видання: із 69 респондентів 36 (52%) відповіли ствердно.

Виходячи з тези про те, що на книги також з'являється й зникає мода, актуальним було запитання про те, чи придбають учасники опитування видання через кілька років після його виходу. Автор книги "Сміття і люди" Т. Еріксен зауважив: "Книги, котрі визнають найкращими виданнями року, за визначенням явище тимчасове, і ніхто не скаже, які з них (чи взагалі бодай якусь одну) читатимуть наступні покоління" [4, с. 193]. А згодом напівжартома додав: "Сьогоднішні видавництва впали б у депресію, якби читачі раптом захотіли погортати старий томик Стейнбека чи Діккенса" [4, с. 67].

Під час опитування не виявлено певної закономірності між читацьким попитом і строком виходу книги. Зокрема, 48,4% респондентів обрали варіант відповіді "Не звертаю увагу на те, коли вона вийшла", 50,7% — "Так, якщо тема чи автор мене цікавить" і лише дві особи (менш як 1%) зазначили "Навряд чи, частіше купую новинки". Хоча ця відповідь здебільшого свідчить про те, чи покупець свідомо приділяє увагу цьому аспектові, а не об'єктивному станові справ. Наприклад, коли читачі відвідують книгарню, то передусім вирізняють літературу, репрезентовану "вигідніше", а це переважно сезонні новинки. У медіа про культуру та в дописах чи відеооглядах книжкових блогерів також частіше лунатимуть назви нещодавно надрукованих видань.

Запитання "Для яких потреб Ви найчастіше купуєте книжки?" припускало варіативний вибір. 85,1% купують художню літературу для душі та 77,4% — для особистого чи професійного саморозвитку. Майже половина респондентів купує книги в подарунок (45,7% — дітям і 41,6% — дорослим), 18,1% — для навчання (зокрема, на вимогу закладів освіти). Один із респондентів відповів: "Все що цікавить на цей момент. Емоція, інформація". Ще три особи відповіли, що не купують книги (порівняймо з даними, опублікованими у статті "Як українці читали книжки у 2018": для 86% респондентів найбільший інтерес становить художня література, 36% — бізнес-література, 21% — навчальна, 14% — науково-популярна. Ці три блоки сумарно складають 71%, що можна співвіднести з книгами "для особистого чи професійного саморозвитку" з пропонованого опитування [3]).

Блок про користування книгою містив такі запитання: "Як часто ви позичаєте книжки у знайомих або в корпоративних бібліотеках (як-то полицки з книжками на роботі)?" "Як часто ви берете книжки у публічних бібліотеках (шкільних, університетських, міських і т. п.)?" "Як часто ви даєте почитати книжки зі своєї бібліотеки знайомим?" "Чи перечитуете старі книжки з вашої приватної бібліотеки?" "Де любите читати книжки?" "Які позначки ви можете робити у книжках?"

Авторка намагалася з'ясувати, чи користуються сучасні читачі послугами бібліотек, чи цікавляться книгами з приватних зібрань знайомих та чи легко позичають літературу з власної колекції. Цей спектр запитань стосується ширшої проблематики: чи є книга матеріальним продуктом на один раз, чи служить багатьом або є багаторазовою? Наскільки використо-

вується її потенційна спроможність бути предметом повторного використання, що вкрай актуально в межах світогляду відповідального споживання?

На запитання "Як часто Ви позичаєте книжки у знайомих або в корпоративних бібліотеках (як-то полицки з книжками на роботі)?" 20,8% відповіли, що не позичають, 28,5% — рідко (принаймні раз на рік), 32,6% — іноді. 15,8% респондентів часто це роблять, а 1,4% відповіли, що доволі часто. Одна особа зазначила власний варіант — менш ніж 2—3 рази. Отже, лише шоста частина учасників опитування повною мірою користуються ресурсами приватних бібліотек. Не виявлено залежності між купівлею власних книг і їх запозиченням із бібліотек знайомих. Читачі можуть купувати 10 і більше видань та водночас позичати у знайомих, можуть віддавати перевагу одному способу чи жодному.

Щодо літератури з публічних бібліотек, 42,1% відповіли, що не відвідують їх, а 32,1% роблять це вкрай рідко (сумарно три чверті опитаних). Майже 11% зазначили, що відвідують бібліотеку принаймні раз на рік, одна особа відповіла, що звертається до її послуг, якщо література потрібна для навчання. 10,4% обрали варіант "Досить часто, кілька разів на рік", а 4,1% — "Дуже часто, люблю знайти щось цікаве". Загалом останні дві групи постійних читачів бібліотек складають 14,5%.

Порівняймо з даними "Ukrainian Reading and Publishing Data 2018. Читання в Україні": "Відповідаючи на запитання, де вони взяли книжки, які прочитали протягом останнього року, 35% респондентів відповідають, що вони їх купили, 29% — позичили у друзів, 21% — завантажили безкоштовно, 16% — взяли з домашньої бібліотеки, 15% — взяли в бібліотеці, 4% — взяли в шкільній бібліотеці" [1].

На запитання "Як часто Ви даєте почитати книжки зі своєї бібліотеки знайомим?" більшість (56,8%) відповіла, що легко позичає книги. Ще 5% іноді готові поділитися лише окремими виданнями. 4,5% респондентів обрали варіант відповіді "Нікому не даю читати свої книжки, вони ж мої". Кілька осіб запропонували власні варіанти: "Можу позичати тільки тим, у кому впевнена, бо нерідко беруть книги й не повертають"; "Легко позичаю будь-які свої книжки, але тим, кому довіряю"; "Дуже приємно, коли їх повертають"; "З радістю давала б, але ніхто зі знайомих не просить". Двоє респондентів відповіли, що не мають книжкових зібрань, а ще в одного учасника відкрита власна бібліотека. Загалом майже 95% опитаних готові ділитися з іншими усіма чи окремими власними книгами (тоді як із попередніх запитань помітно, що осіб, які користуються цією можливістю, менше).

У респондентів також з'ясували, чи перечитують вони книги, наявні в їхніх домашніх бібліотеках. 38,5% обрали варіант відповіді "Так, є улюблені", 19,5% — "Так, час від часу", 20,4% — "Рідко" і 21,7% — "Переважно ні".

У відповіді на запитання "Де любите читати книжки?" можна було обрати кілька варіантів. Більшість опитаних — 90,4% — віддають перевагу читанню в

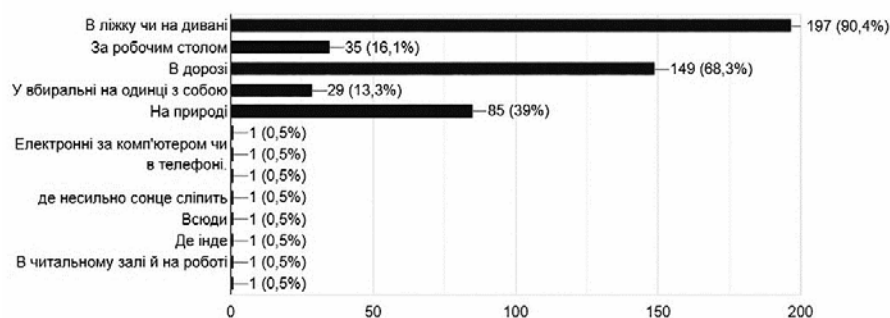
ліжку чи на дивані, 68,3% — у дорозі, 39% — на природі, 16,1% — за робочим столом, 13,3% не відмовляться почитати у вбиральні. 8 респондентів додали власні варіанти відповідей: "У громадському транспорті, затишних кав'яреньках, на ходу, на балконі"; "Електронні за комп'ютером чи в телефоні"; "У ситуаціях, коли змушений нічого не робити"; "Де не сильно сонце сліпить"; "Всюди"; "Деінде"; "В читальному залі й на роботі"; "Неважливо де, якщо є бажання читати"¹ (діагр. 1).

Поцікавившись, які позначки читачі роблять у книгах, дістали такі відповіді. Майже половина

(45,4%) віддали перевагу варіантові "Жодних. Малювати в книжках — жахливо". Серед тих, хто робить помітки, відповіді такі: підкреслюю — 38,5%, роблю закладки з позначками — 26,6%, загинаю кутики — 19,3%, пишу коментарі — 14,2%, малюю — 3,2%. Варто було додати для цього запитання можливість власної відповіді. Один із респондентів запропонував її в коментарі до наступного запитання: "Я, наприклад, не роблю поміток у книзі, але не вважаю, що робити їх жахливо — мені подобається читати книги, в яких хтось зробив свої позначки. Але сам так не роблю — просто читаю" (діагр. 2).

Де любите читати книжки? (Можна вибрати кілька варіантів)

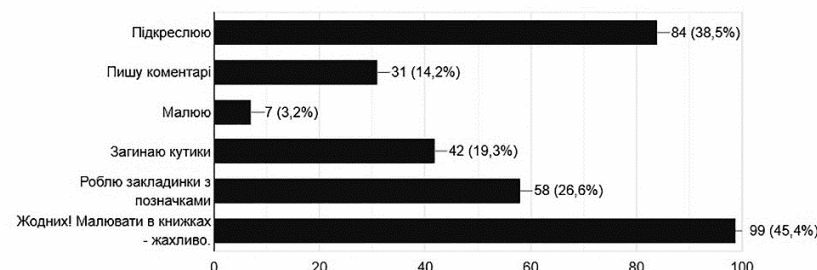
218 відповідей

Діагр. 1. Розподіл відповідей на запитання "Де любите читати книжки?"

Які позначки Ви можете робити у книжках?

218 відповідей

Діагр. 2. Розподіл відповідей на запитання "Які позначки Ви можете робити у книжках?"

Наостанок респондентам запропонували таке запитання: "Чи згодні ви з такою тезою: "Ліпше, щоб книжка була поторсаною, але прочитаною кількома людьми, ніж стояла на полиці недоторканою для інших?". 55,5% читачів відповіли "Так, повністю", 33% — "Залежно від книжки", 8,3% — "Ні, як це поторсана книжка?". Опитані мали змогу надати власну відповідь: "Я за те, щоб книжку читали, але щоб акуратно з нею поводилися", "Важко відповісти", "Краще, аби була читаною і не поторсаною", "Ні те, ні інше. Краще я її затру", "Прочитані книги продаю на OLX, докладаю гроші та купую нові. Не люблю, коли вони без діла стоять на полиці".

Ми не пропонували варіантів про використання рідерів чи застосунків для читання на телефонах, оскільки предмет дослідження становило не читання, а використання книги не тільки як носія інформації, а й матеріального предмета.

Висновки. Опитавши за допомогою анкетування 221 респондента, можемо зробити висновки про певні особливості придбання друкованих книг і подальшого їх використання. 43% читачів купують вживані книжки, понад чверть не робить цього, решта зрідка може придбати таке видання. Майже половина респондентів не звертають увагу на те, чи належить книга до видавничих новинок, половина готова придбати видання, що побачило світ кілька років тому, якщо цікавить його тематика. Більшість покупців обирає художню літературу для душі, особистого та професійного розвитку; майже половина опитаних купує книги в подарунок (для дітей частіше, ніж для дорослих). Щодо відвідування бібліотек, то шоста частина учасників анкетування часто позичають літературу у друзів, тоді як 57% осіб готові ділитися власними зібраннями з охочими. Час від часу перечитують книги, що зберігаються вдома, понад половину осіб, не роблять або майже не роблять цього 42%. Активними користувачами публічних бібліотек є менш як 15% респондентів. Більшість опитаних віддають пере-

¹ Тут і в деяких інших відповідях — переклад із російської.

вагу читанню в ліжку чи на дивані, приблизно 70% — у дорозі. Майже половина респондентів не роблять у книзі жодних позначок, решта може підкреслювати, створювати закладки, загинати кутики, писати коментарі чи малювати.

Результати дослідження доцільно використовувати під час аналізу поведінки потенційних покупців видавництвами чи книгарнями; проектування матеріальної конструкції видання; вивчення споживчої культури тощо.

Список використаної літератури

1. *Ukrainian Reading and Publishing Data 2018* // Читомо / Gutenbergz ; Культурно-видавничий проєкт "Читомо" ; Центр Разумкова. — Режим доступу: <http://data.chytomo.com/>. — Назва з екрана.
2. *Читання книжок в Україні: тільки третина дорослих українців купує книжки* // Тексти.ORG.UA. 18.09.2013. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/movchun/read/48508/Chytanna_knyzhok_v_Ukraini_tilky_tretyna_doroslyh. — Назва з екрана.
3. *Мамзуренко О. Як українці читали книжки у 2018 — дослідження* // Nachasi. 09.05.2019. — Режим доступу: <https://nachasi.com/2019/05/09/books-ukraine-2018/>. — Назва з екрана.
4. *Еріксен Т. Г. Сміття і люди. Зворотний бік споживання* / Томас Гілланд Еріксен ; пер. з норвезьк. — Київ : Ніка-Центр, 2016. — 224 с. (Серія "VIAE HUMANAЕ").

Natalia Romaniuk

How does a book live after buying: the results of the survey

The results of the study about books' life after buying are described in the article. The main objective of the study is to reveal how readers use a book in consumer culture. We tried to answer such questions: if the novelty is important for our attitude to the book; for which necessities people buy books; if the book is an item for one-time use or it is reusable in fact; how often people use the home or public libraries etc.

221 people completed this questionnaire (65,6% — women, 34,4% — men). Three-quarters of respondents are under the age of 35, 19% — readers aged 36 to 50 years old, 5,5% — over 51. One part of the questions deals with buying books, other ones — with using them. According to the survey, 43% of readers buy used books, a little over a quarter don't do it, other readers sometimes can buy second-hand books. Almost half of the readers do not pay attention to whether the book is a novelty of the publishing house; half of the respondents are ready to buy a book published a few years ago if the topic is of interest. The majority choose fictional books for personal or professional development. Almost half of the respondents buy books as a gift (more often for children than for adults).

The questions about using books gave us the following results. Only about one-sixth of survey participants often borrow books from friends, while about 57% are willing to share their books with other people. More than half of respondents occasionally reread books stored at home, but 42% of people don't do this. Less than 15% of respondents are active users of public libraries. Most respondents prefer reading at home on the bed or the couch, almost 70% also like reading in transport. About half of the respondents make no mark in the books, the rest can emphasize, bookmark, perish corners, write comments, etc.

The results of the research can be used to study the behavior of buyers by publishing houses or bookstores, to design the publication, in the study of consumer culture in general, etc.

Keywords: reading in Ukraine; reading culture; consumer culture; reading; reusing; bookselling; home libraries; public libraries

References

1. *Ukrainian Reading and Publishing Data 2018* (2018). Available at: <http://data.chytomo.com/>.
2. *Chitannya knizhok v Ukraini: tilki tretina doroslih ukrayinciv kupuye knizhki* (2013). Available at: http://texty.org.ua/pg/news/movchun/read/48508/Chytanna_knyzhok_v_Ukraini_tilky_tretyna_doroslyh.
3. Mamzurenko O. (2019). *Yak ukrayinci chitali knizhki u 2018 — doslidzhennya*. Available at: <https://nachasi.com/2019/05/09/books-ukraine-2018/>.
4. Eriksen T. H. (2016). *Smittya i lyudi. Zvorotnij bik spozhivannya*. Kyiv: Nika-Centre.

Надійшла до редакції 28 листопада 2019 року

УДК 655.51/.52:005.336](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).9-13

Анна Бідун,

аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
e-mail: a.jabluchko@gmail.com

Статусні й компетентнісні трансформації сучасного редактора

У статті розглянуто аспекти трансформації статусу й компетентній сучасного редактора, що визначають специфіку його роботи з контентом книги на довидавничому, видавничому й позавидавничому етапах. Завдяки аналізові процесу трансформації поля відповідальності й статусу редактора, а також спостереженню за актуальними світовими тенденціями окреслено сучасні виклики й можливості, що потребують оновлення усталених концепцій редакційно-видавничих процесів, у межах яких фахівець розгортає свою діяльність, та вдосконалення знань і умінь редактора, що стосуються просування книги за допомогою медіаінструментів на різні медіаплатформи. Окреслено переваги проєктного підходу в роботі з автором твору та контентом книги, приділено увагу ризикам, пов'язаним з його неконструктивною поведінкою у співпраці з редактором, розкрито різноманітні аспекти маркетингового прогнозування сприйняття

майбутнього видання в цільових аудиторіях. Порушено проблему фахових самонастанов редактора, що впливають не лише на його статус у професійному середовищі, а й певною мірою визначають ступінь амбітності й привабливості для інших агентів створеного ним видавничого проєкту. Проаналізовано актуальну для редактора потребу орієнтації в медіатрендах та особливостях медіаспоживання для розвитку комунікацій з агентами книги й читачькими аудиторіями.

Окреслено поле активності й відповідальності редактора у просуванні видавничих проєктів, формуванні важливого для них ціннісного поля, а також схарактеризовано значущість фахового, ділового авторитету редактора у формуванні медійного іміджу видавництва та його діяльності. Зосереджено увагу на відмінностях фахового статусу редактора в українських і закордонних видавництвах, наявному тенденційному розриві уваги до них не лише фаховою аудиторією, а й пересічного читача.

Ключові слова: редактор; статус редактора; компетенції редактора; видавничий проєкт; контент; агенти книги; дистрибуція контенту; медіапозиція редактора

Постановка проблеми. Редактор — ключова фігура видавництва, без трансформації методики роботи й фахових умінь якого проблематичним стає генерування концептуально цілісної й маркетингово сильної книги в сучасних умовах. Перехід людської цивілізації в цифрову добу, атрибутами якої є медіатизація майже всіх сфер життєдіяльності, становлення економіки знань, фундаментальні зміни комунікацій і комунікаційних засобів зумовлюють потребу оновлення погляду на книжковий контент, методи роботи з ним і форми його організації, а також ініціюють визрівання нових концептів, що впливають на розвиток статусу й актуальних компетенцій редактора в роботі з книгою. Цілковито вичерпав себе погляд на редактора винятково як на важливу інстанцію редакційного процесу, котра впорядковує виражальні засоби твору, координує формування змістово-сміслового ядра й естетичних аспектів книги. Діапазон компетенцій і функцій редактора вийшов за межі традиційних теоретичних настанов, його суттєво розширили актуальні зміни медіасередовища, передусім характер активності аудиторії й способи роботи з контентом різних категорій читачів. На цьому полі нових викликів і можливостей перед сучасним редактором постає невідкладне завдання своєчасного опанування нових технологій, методів та інструментів підготовки книги, просування її в читачькому середовищі, створення пов'язаних із нею ефекту очікування, рецептивних й інтерпретаційно-оцінних конструктів. З огляду на ці тенденції актуалізується потреба переусвідомлення редактором свого статусу не лише як однієї з провідних фігур видавництва, а й потужного, креативного гравця на полі читачьких інтересів у взаємодії з усіма агентами книги.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У з'ясуванні особливостей становлення редактора як провідної фігури книговидання вагоме значення мають спостереження й аналітичні думки А. Мангуеля, Б. Річардсона, В. Адамова, В. Овчіннікова, В. Соловйова, М. Лейна, С. Антонової, В. Адамова, Р. Іванченка, М. Феллера, В. Різуна, М. Тимошика, З. Партика. Проблему фахової спеціалізації, ділових навичок, здібностей і завдань редактора, а також різноманітні моделі видавничих ієрархій розглядали А. Мільчин, Б. В. Спек, К. Накорякова, П. Гіленсон, Р. Ван Бюрен, Ф. Ягер, Я. Ягер, О. Левчук, Т. Верба та інші. Виняткову роль редактора в генеруванні концепції книги та налагодженні процесу її втілення з'ясовували А. Шиффін, Г. Бем, Г. Гардт, Е. Барякіна, Й. Вернер, Л. Зіміна, О. Хлопунова, П. Джинна, Р. Каласо, В. Теремко,

М. Женченко, М. Прихода, С. Водолазька та інші. В осмисленні феноменології статусу як специфічного соціального явища важливі міркування М. Фуко, П. Бурдьє, Р. Шартъє, У. Еко.

Прагматика рішень сучасного редактора живиться актуальними тенденціями інфосфери, в яку занурений його читач і в якій перебуватиме його книга. В намаганнях зробити видання видимим для цільових аудиторій редактор із командою використовують різноманітні тактики оперування контентом, випереджаючи у своїх пошуках теоретиків. З огляду на це, поглибленню наукової розвідки сприяють публікації представників професії у фахових і популярних медіа, поміж яких Б. Романцова, В. Теремко, І. Малкович, М. Прихода, М. Савка, О. Ренн та інші.

Мета статті — з'ясувати основні трансформації фахового статусу й компетенцій редактора на сучасному етапі розвитку видавничої справи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки редагування окремі дослідники вбачають іще в дописемній культурі як "перші дії первісної людини" [1]. Прагнення передати інформацію, адаптування її з огляду на особливості реципієнта й умов відтворення наводять на міркування про усвідомлення тогочасними суб'єктами комунікацій важливості інформації та її функціональної трансформації внаслідок автономізації, реінтерпретації, неминучих за умов відчуження від мовця. І хоч інститут авторства в наближеному до сучасного розумінні сформувався у XVIII—XIX ст., це суттєво інтенсифікувало становлення й проникнення у видавничу практику редакторської діяльності. Передумовами були розвиток, масовизація грамотності та конкуренція видавців.

Перші практики роботи з контентом здебільшого відбувалися в режимі саморедагування, залежали від авторів і переписувачів текстів на етапі манускриптної книги. Теоретики видавничої справи, книгознавці й історики культури розходяться в поглядах на спонуки тогочасних авторів текстів, автентичності виправлень у них [2, с. 7—19; 3; 4], їхні напрацювання допомагають простежити процес формування функціоналу редактора як самодостатньої фігури книготворення, а також трансформацій його компетенцій і статусу на всій історичній дистанції.

Утвердження професії редактора, а отже і його фігури в сучасному розумінні пов'язують із розмежуванням процесів підготовки та виготовлення книги, закріпленням їх за різними учасниками [1; 3, с. 96—97; 5, с. 7]. Водночас дослідники фіксують винятковість, привілейованість античних і середньовічних майстрів,

які здійснювали ранньоредакторську роботу. Особливість їхнього статусу зумовлювало ставлення до книги як до виняткового, навіть сакрального витвору, в руслі такого сприйняття-ставлення працювали "вартість і поширеність цього товару", що створювали в соціумі "відчуття привілейованості, володіння чимось унікальним" [6, с. 167]. Як відомо, тривалий час до виготовлення книг залучали обраних осіб, існували певні статусні бар'єри "входження в професію". Наприклад, для переписування богослужбових книг у Київській Русі "брали дітей «нарочитої чаді»" [4], у процесах створення та опрацювання літописів були задіяні "ченці, ігумени придворних монастирів, представники князівської адміністрації і навіть князі" [4]. Це визначало ціннісні компоненти фахової самоідентифікації тогочасних книжників, їхнє розуміння відповідальності, влади над умами, ролі у створенні й управлінні культурним (символічним) капіталом спільноти. Відстороненість від соціуму, утаємниченість, непублічність, часто — й анонімність, коли факт участі у процесі створення книги "не завжди вважали вартим згадки" [7, с. 1], були соціокультурною нормою до епохи Відродження, а відтоді поступово утверджувалася протилежна традиція — фіксування в книзі імен персоналій, без чієї праці вона б не побачила світ [7, с. 1].

Щоправда, сліди тієї культури певною мірою нагадують про себе дотепер, виявляючись у двоїстому розумінні статусу редактора у видавництві й поза ним та у ставленні до нього: "Редактор завжди був райським птахом і сірою мишкою водночас, одне — перед громадськістю, друге — в тихій комірчині" [8, с. 62]; "першим помічником автора", що виконував роль порадики [9, с. 5, 16].

На сучасному етапі такі настанови й самонастанови контрпродуктивні, вони провокують фахову закомплексованість і "фаховий параліч" редактора, підривають його статус у видавництві й серед агентів книги. Інтенсифікація участі редактора у всіх пов'язаних із виданням книги процесах — факт інформаційної епохи, ознаки якої — тотальна медіаконкуренція, втрата книгою статусу ядра медіасистеми, конкуренція за час у життєвому просторі особистості, що виводить центр успіху книги, видавництва й редактора в суспільний (медійний) простір, і дислокація цього центру постійно змінюється.

Про ознаки зростання та видозміни ролі редактора [10] зауважували ще в 1970-х рр., однак навіть на початку двотисячних не всі дослідники були послідовними в міркуваннях на цю тему. Наприклад, в "Енциклопедії для видавця й журналіста" суть редагування потрактовано як завершальний етап у "творчому процесі, пов'язаному з підготовкою рукопису твору" [11, с. 268—269], редукуючи всі функції редактора до одного із його завдань. Автор, текст і книга, взаємозв'язки й взаємозалежності яких комплексно розглядав В. Теремко, є "центрами старань редактора" [12, с. 124], і визрівають вони задовго до подання літератором авторського оригіналу у видавництво. Тепер не менш важливу роль у цій системі відіграють суб'єкти формування уваги до книги —

експерти, книжкові критики й блогери, медіа, бібліотеки, суб'єкти книгорозповсюдження, серед яких стає дедалі більше активних медіаторів.

Передує будь-якій редакторській роботі з твором осмислення маркетингової позиції та маркетингової сили майбутньої книги, співвіднесення доцільності вкладених у роботу ресурсів із ймовірними результатами, проєктування змісту й форми комунікаційних зусиль. З огляду на це, з певними застереженнями можна прийняти твердження А. Мільчина про те, що "без редактора видавничий маркетинг і реклама книги не можуть бути такими успішними" [13, с. 46], який виходив із того, що робота редактора має дві грані: "організаторську всередині видавництва й поза ним та літературотворчу в роботі над авторським оригіналом твору" [13, с. 29]. Така позиція має в основі розуміння маркетингу у видавничій справі як сукупності заходів щодо популяризації книги, що було характерно для попередніх етапів його розвитку. Сучаснішим і перспективнішим, хоч і значно складнішим, є проєктний підхід редактора до твору, за якого маркетингові аспекти його контенту та роботи з книгою як продуктом моделюють і здійснюють (за участю редактора) всі фахівці та служби видавництва. Обґрунтовано й неприйняття "маркетингового етапу" (В. Теремко), оскільки маркетингові концепції ешелонують роботи на всіх етапах виготовлення книги. Реалії диктують потребу осучаснення концепції редакційно-видавничого процесу, що трималася б не на умоглядних засадах, а на практичних реаліях. Ця проблема заслуговує окремої наукової розвідки, спроможної осучаснити розуміння статусу та функціонального арсеналу редактора.

Налаштований на успіх книги редактор концептуалізує свою роботу з твором (книгою) й автором як власником усіх прав на твір, медійною особою. У цьому сенсі міркування У. Еко про автора "як текстову стратегію" [14] має цінність не лише для літературознавчих і бібліопсихологічних студій, а й для редактора та його команди. Воно сповнюється іншими значеннями, пов'язаними з довидавничою співпрацею з автором, принципами й методологією їхньої взаємодії в роботі з твором (книгою) і додатковим контентом (створення інформаційного поля) в різний період. Наприклад, у разі успіху автора серед читацької аудиторії, редактор як "невидимий друг усіх читачів" [15, с. 147] не знехтує нагодою переконати його написати продовження книги чи розширити тематичну лінійку іншим твором. Отже, розмови про редактора винятково як про шліфувальника мовно-стилістичної якості твору безперспективні для видавництва, автора й читача. На спробу спростувати цю думку аргументом, що поліпшення мовно-стилістичного вияву твору — завдання літературного редактора, є вагомими контраргументи. На відміну від закордонних колег, функції літературного, головного редактора, а в окремих видавництвах — навіть коректора виконує одна людина, на плечі якої лягає комплекс специфічних робіт. Очевидно, багатовекторності потреб та інтересів видавництва, обов'язків редакційної служби мала б відповідати симетрична конфі-

гурація редакторських спеціалізацій, але це не для українських реалій. За проєктного методу багатовекторність завдань і функцій здійснює проєктна команда, лідером якої мав би бути редактор із конвергентними вміннями, а за стилем мислення — редактор-концептуаліст.

Розширення й поглиблення зон відповідальності редактора мало б закономірно вплинути на підвищення його статусу, однак щодо цього простежуємо певну несумірність позицій вітчизняного й закордонного редакторів. Якщо "його особистість і позиція в Європі стають цікавими читацькій аудиторії на рівні з авторами: багато видавництв випускають каталоги з фото редактора та його особистим зверненням до читачів" [16], то в Україні все обмежено спорадичними згадками про редакторів у медіа. Активна медіапозиція редактора може не тільки забезпечувати "видимість" і цінність створюваного ним контенту, вдало обрана стилістика медіаповедінки приваблює інших авторів та агентів книги. Це означає, що статус редактора залежить не лише від успішної співпраці з авторами чи реалізації проєкту, а від його медіапозиції, що потребує вмілого позиціонування й самопрезентації. Вихід редактора в медіаактивності: вибудовування його медійного образу має стати важливою стратегією впливу на ціннісно-мотиваційні структури всіх учасників процесу створення книги.

Пошук, фільтрування, впорядкування й поліпшення контенту віддавна були основними завданнями

редактора. У його віданні перебуває функція першого фахового оцінювання твору (книги), його професійність і чуття — передумови збагачення соціокультурного простору вартісними творами. Цю культурну місію з часом, можливо, оцінять заряджені на використання сервісів самопублікацій автори, оскільки без редактора вони пропонують читачеві лише текст, а навіть і їм важливо, щоб твір доходив до публіки у статусі книги незалежно від її технологічного формату. Редактор, поєднуючи одночасно менеджерські функції та функції багаторівневої підготовки контенту до оприлюднення й просування, відповідає за якість та успіх проєкту. Його активність іноді розпочинається задовго до створення твору, в момент отримання рукопису від автора чи уповноважених ним осіб і завершується зі згасанням життєвого циклу книги.

Висновки. Статус і компетенції редактора детерміновані історико-культурними обставинами часу, в яких він розгортає свою діяльність. У сучасних реаліях посилюється вплив чинників, характерних для інформаційної доби: самопозиціонування, ініціативність на різних етапах видавничого й поза видавничого процесу тощо. Робота з контентом книги та її автором відбувається на широкому полі обов'язків, інтересів і потреб, що вимагає від редактора високої кваліфікації, комунікаційної мобільності, ставлення до книги як проєкту, вміння багатогранно взаємодіяти з колегами та партнерами, відстежувати зміни в соціокультурному середовищі й відповідно корегувати свою діяльність.

Список використаної літератури

1. Антонова С. Редактирование. Общий курс : учебник для вузов / С. Антонова, В. Соловьев, К. Ямчук. — Москва : Изд-во МГУП, 1999. — 256 с. — Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook023/01/part-012.htm#i2367/>. — Загл. с экрана.
2. Різун В. Літературне редагування / В. Різун. — Київ : Либідь, 1996. — 240 с.
3. Овчінников В. Історія книги: Еволюція книжкової структури / В. Овчінников. — Львів : Світ, 2005. — 420 с.
4. Історія української культури : у п'яти томах. Том 1. Історія культури давнього населення України, 2001 // Ізборник. — Режим доступа: <http://litopys.org.ua/istkult/ikult.htm>. — Назва з екрана.
5. Феллер М. Довідник коректора / М. Феллер. — Харків : Редакційно-видавничий відділ книжкової палати УРСР, 1972. — 408 с.
6. Мангуэль А. История чтения / А. Мангуэль. — Екатеринбург : У-Фактория, 2008. — 381 с.
7. Richardson B. Print Culture in Renaissance Italy: The Editor and the Vernacular Text, 1470—1600 (Cambridge Studies in Publishing and Printing History) / Brian Richardson. — Cambridge University Press, 1994. — 284 p.
8. Бем Г. Видавець майбутнього: маркетинг і менеджмент у видавництві / Г. Бем, Й. Вернер, Г. Гардт, Г. Шульдц. — Київ : Основи, 1994. — 174 с.
9. Іванченко Р. Г. Рукопис у редактора / Р. Г. Іванченко. — Харків : РВВ Книжкової палати УРСР, 1967. — 219 с.
10. Музыченко С. Редактор о причинах книжного брака / С. Музыченко // Editotium.ru. — Режим доступа: <http://editorium.ru/171/>. — Загл. с экрана.
11. Енциклопедія для видавця та журналіста / Ю. В. Бондар, М. Ф. Головатий, М. І. Сенченко ; МАУП, Книжк. палата України. — Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — 400 с.
12. Теремко В. Видавництво ХХІ. Виклики і стратегії : монографія / Василь Теремко. — Київ : Академвидав, 2012. — 328 с.
13. Мильчин А. Методика редактирования текста. Изд. 3-е, перераб. и доп. / А. Мильчин. — Москва : Логос, 2005. — 524 с.
14. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах. — Режим доступа: <http://www.library.fa.ru/files/Eco-Six.pdf>. — Загл. с экрана.
15. Семків Р. Як читати класиків / Р. Семків. — Київ : Пабулум, 2018. — 288 с.
16. Редактор завтра: "универсальный солдат" или узкопрофильный специалист? // Университетская книга. — Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/kultura/6689-redaktor-zavtra-uneversalnyy-soldat-ili-uzkospetsializirovanniy-spetsialist.html>. — Загл. с экрана.

Anna Bidun

Status and competence transformations of the modern editor

This article reviews the key status and competence transformations of the modern editor role, which determine the specifics of his/her professional activity with the content of the book at preliminary publishing, publishing and post-publishing stages. Due to ascertaining of the editor status and his/her field of responsibility transformations, as well as observation of current global trends, it outlines the key challenges and opportunities of the modern editor, requiring updating the established concepts of editorial and

publishing processes within which editor develops activities, refinement of editor's professional knowledge and skills related to the book promotion using various media tools and different media platforms. Moreover, it highlights advantages of the project approach in engagement with the author and the content of the book, emphasizes the risks associated with author's unconstructive behaviour in collaboration with the editor, exposes various aspects of marketing forecasting of future edition perception by the target audience. The article raises the problem of professional editor's self-instruction, affecting not only his status in the professional environment, but also determining the degree of ambition and attractiveness of the publishing project he creates for other book agents to a certain extent. It reveals a contemporary need for the editor to navigate among the media trends and features of media consumption for developing communications with book agents and readers.

The article outlines editor's field of activity and responsibility in the promotion of publishing projects, developing a value field, which is of the highest importance for them, as well as the importance of professional and business authority of the editor in setting media image of the publishing house and its activities. Furthermore, attention is paid to the differences of the professional status of editor between Ukrainian and foreign publishers, the existing tendential gap among the attention paid to them not only within the professional audience but also from the reader's perspective.

Keywords: editor; editor status; editor competence; publishing project; content; book agent; content distribution; editor media position

References

1. Antonova S., Solovev V., Yamchuk K. (1999). *Redaktirovanie. Obshij kurs*. Moskva: Izd-vo MGUP. Available at: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook023/01/part-012.htm#i2367/>.
2. Rizun V. (1996). *Literaturne redaguvannya*. Kyiv: Libid.
3. Ovchinnikov V. (2005). *Istoriya knigi: Evolyuciya knizhkovoyi strukturi*. Lviv: Svit.
4. *Istoriya ukrajinskoyi kulturi : u p'yati tomah. Tom 1. Istoriya kulturi davnego naseleння Ukraini*. (2001). Izbornik. Available at: <http://litopys.org.ua/istkult/ikult.htm>.
5. Feller M. (1972). *Dovidnik korektora*. Harkiv: Redakcijnno-vidavnicnij viddil knizhkovoyi palati URSR.
6. Manguel A. (2008). *Istoriya chteniya*. Ekaterinburg: U-Faktoriya.
7. Richardson B. (1994). *Print Culture in Renaissance Italy: The Editor and the Vernacular Text, 1470—1600 (Cambridge Studies in Publishing and Printing History)*. Cambridge University Press.
8. Bem G., Verner J., Gardt G., Shulc G. (1994). *Vidavec majbutnogo: marketing i menedzhment u vidavnic'tvi*. Kyiv: Osnovi.
9. Ivanchenko R. G. (1967). *Rukopis u redaktora*. Harkiv: RVV Knizhkovoyi palati URSR.
10. Muzychenko S. (2020). *Redaktor o prichinah knizhnogo braka*. Available at: <http://editorium.ru/171/>.
11. Bondar Yu. V., Golovatij M. F., Senchenko M. I. (2010). *Enciklopediya dlya vidavcy ta zhurnalista*. Kyiv: DP "Vid. dim "Personal".
12. Teremko V. (2012). *Vidavnic'tvo XXI. Vikliki i strategiyi*. Kyiv: Akademvidav.
13. Milchin A. (2005). *Metodika redaktirovaniya teksta*. Izd. 3-e, pererab. i dop. Moskva: Logos.
14. Eko U. (2020). *Shest progulok v literaturnyh lesah*. Available at: <http://www.library.fa.ru/files/Eco-Six.pdf>.
15. Semkiv R. (2018). *Yak chitati klasikiv*. Kyiv: Pabulum.
16. *Redaktor zavtra: "universalnyj soldat" ili uzkoprofilnyj specialist?* (2020). Available at: <http://www.unkniga.ru/kultura/6689-redaktor-zavtra-uneversalnyj-soldat-ili-uzkospetsializirovannyj-spetsialist.html>.

Надійшла до редакції 6 лютого 2020 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 021.8:025.5](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).13-17

Валентина Медведєва,

кандидат історичних наук, старший науковий

співробітник відділу оперативної інформації НБУВ,

e-mail: siaz2014@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>

Роль сучасної бібліотеки в інформаційній підтримці органів державної влади в контексті розвитку інформаційного простору

Досліджено особливості інформаційної та аналітичної роботи бібліотечного закладу в інформаційній підтримці органів державної влади в умовах інформатизації суспільства.

Увагу зосереджено на розгляді перспективної форми роботи бібліотечної установи, як-от модель інформаційно-аналітичного партнерства з розширенням її діяльності як центру доступу до будь-якої інформації. Під розширенням діяльності передусім розуміємо інформаційну участь бібліотеки в державотворчих демократичних процесах, інформаційну підтримку громадськості із суспільно значущих питань, забезпечення інформацією органів державної влади, що сприяє ухваленню управлінських рішень.

Вагомими для дослідження цих процесів є різноманітні аспекти діяльності бібліотечних закладів із розвинутою інфраструктурою формування й аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків для інформаційного забезпечення владних структур.

Приділено увагу виробництву й розповсюдженню інформаційних продуктів і послуг, зокрема правового характеру, що сприяє налагодженню співпраці органів державної влади та суспільства. Забезпечуючи їх інформаційні потреби, бібліотечні установи переходять на рівень рівноправних партнерів.

Проаналізовано значення ролі інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Враховуючи досвід співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з органами державної влади, наголошено на доцільності залучення бібліотек до ефективного розвитку інформаційного суспільства.

Досвід роботи в окресленій сфері має і Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ. Результатом її оперативної співпраці з органами державної влади стали численні інформаційно-аналітичні продукти, що здобули високу оцінку замовників.

Ключові слова: бібліотечна установа; інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних установ; інформаційно-аналітичні структури

Постановка проблеми. Суспільно-політичне й соціально-економічне життя нашої країни нині проходить у глобальному інформаційному просторі, де громадяни мають змогу впливати на розв'язання актуальних проблем, а влада — діставати оперативну, перевірену та всебічну інформацію щодо нагальних питань. Успіх діяльності органів державної влади, політичних партій, наукових установ, громадських організацій тісно пов'язаний з ухваленням та виконанням своєчасних управлінських рішень на підставі поглибленого інформаційно-аналітичного дослідження проблемних питань. Від якості та оперативності такої роботи залежить ефективність життєдіяльності сучасного суспільства. Інформаційний супровід роботи органів державної влади здійснюють бібліотечні установи, а отже в контексті розвитку інформаційного простору актуальним вважаємо розгляд ключових питань, що потребують удосконалення бібліотечних систем інформаційно-аналітичного забезпечення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Значущими для вивчення зазначених процесів стали різноманітні аспекти діяльності бібліотечних закладів із розвинутою інфраструктурою формування й аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків для інформаційного забезпечення владних структур.

Дослідження актуальних питань порушеної проблематики здійснювали вітчизняні науковці, поміж яких особливої уваги варті праці В. Горового, О. Кобелева, І. Давидової, М. Дворкіної, Г. Сілкової, Н. Слядневої, Т. Добко та інших.

Метою статті є вивчення ролі бібліотечного закладу в інформаційній підтримці органів державної влади в контексті розвитку інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні бібліотеки, насамперед наукові, не стоять осторонь питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, виконуючи завдання інформаційного супроводу процесів ухвалення управлінських рішень у сфері регулювання політичних, економічних та соціальних аспектів життєдіяльності країни. Представники органів державної влади дістають не лише потрібну їм інформацію, а й нове знання через доступ, нагромадження, збереження, аналіз, синтез і трансформацію даних [1].

Бібліотечні установи дедалі більше уваги приділяють виробництву й розповсюдженню інформаційних продуктів та послуг, зокрема й правового характеру, сприяючи налагодженню співпраці суспільства та органів державної влади. Забезпечуючи їх інформаційні потреби, бібліотеки переходять на рівень рівноправних партнерів. До показників такого партнерства належать:

— розгалужена світова система інформаційних ресурсів бібліотечних установ;

— розвиток у бібліотеках інформаційно-аналітичного виробництва;

— надання громадськості постійного вільного доступу до інформації про функціонування суспільних і державних інституцій;

— забезпечення владних структур інформацією про реакцію суспільства на діяльність влади через інформаційні продукти й послуги бібліотечних установ тощо [2].

Однак проблема фінансування бібліотек актуальна вже тривалий час і спричиняє суттєві перешкоди на шляху їх трансформації в соціально-політичні інститути, що мають не тільки інформувати читачку аудиторію, а й забезпечувати публічність відомостей про діяльність державних органів влади. Крім цього, сучасні підходи до вироблення управлінських рішень потребують суттєвих змін методів роботи з інформацією, принципів і механізмів взаємодії об'єктів управління та об'єктів виробництва інформаційно-аналітичних продуктів [7].

Водночас на роль бібліотечних установ країни у глобальному інформаційному середовищі негативно впливають такі проблеми:

— брак належної законодавчої бази;

— відсутність угод для ефективної міжнародної співпраці та обміну інформацією;

— низький рівень упровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційного обслуговування;

— брак знань і навичок міжнародної співпраці у бібліотечного персоналу;

— низький відсоток представництва вітчизняних бібліотечних фахівців у міжнародних професійних організаціях тощо [9].

Попри наведені проблеми, бібліотечна установа залишається важливим інформаційним інститутом, одним із центральних суб'єктів діяльності в реальному та віртуальному інформаційному просторі, оскільки не лише продовжує збирати та зберігати значний обсяг соціально значущої інформації в різноманітних форматах фіксації, а й доповнює віртуальну частину документного простору.

Важливу функцію відіграє якість інформації, що зберігається у бібліотеці, котра, на відміну від будь-яких хаотичних зібрань документів, здійснює їх аналітико-синтетичне опрацювання, охоплюючи каталогізацію, систематизацію, предметизацію та підготовку бібліографічних покажчиків. До того ж бібліотечні фахівці виконують і ґрунтовніше опрацювання документів, створюючи реферативну, оглядово-аналітичну та прогностичну інформацію.

Очевидно, що нині саме бібліотеки спроможні посісти нішу постачальників якісної інформації. Така

репутація забезпечує соціальну довіру й може розглядатися як стабілізаційний чинник за умов нестабільного суспільства. Отже, довіра до бібліотечного закладу може стати основою для відстоювання його інтересів в інформаційному суспільстві, в органах законодавчої та виконавчої влади, в умовах формування нових механізмів співпраці, розвитку соціального партнерства та різноманітних громадських асоціацій на базі бібліотеки тощо [3].

Інформаційна співпраця бібліотечних закладів із владними структурами на загальнодержавному й регіональному рівнях полягає в:

- наданні своєчасної, повної та об'єктивної інформації з конкретних питань, дібраної з широкого масиву джерел;

- систематизації оцінок із визначеної проблематики;

- наданні можливих варіантів розв'язання актуальних проблем;

- формуванні висновків на основі аналізу;

- наданні пропозицій щодо політичних та організаційних дій органів управління для забезпечення ухвалення найоптимальніших рішень на підставі всебічної поінформованості [5].

Такий досвід роботи мають фахівці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ. Результатом її оперативної співпраці з органами державної влади стали численні тематичні інформаційно-аналітичні продукти, що здобули високу оцінку клієнтів. Замовники інформації СІАЗ у центральних органах державної влади мають змогу одержувати оперативно й систематично оновлювану інформацію про перебіг суспільних перетворень на місцях, про оцінку громадськістю діяльності місцевих органів влади тощо [2].

Використовуючи фонди бібліотеки під час створення інформаційно-аналітичних продуктів, співробітники СІАЗ виробляють синтезовану інформаційну продукцію, що характеризує суспільні явища та процеси, насамперед з якісного, а не кількісного погляду, починаючи від стислих оперативних довідок і закінчуючи докладними доповідями, що якнайповніше віддзеркалюють інформаційні потреби органів державної влади [1].

Загалом, у країні інформаційно-аналітичну роботу здійснюють численні структури: інформаційні служби органів державної влади, наукових установ, політичних партій, громадських організацій та недержавні інституції інформаційного профілю, як-от Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український незалежний центр політичних досліджень тощо [4].

Пріоритетною діяльністю інформаційно-аналітичних структур — підрозділів наукових бібліотечних установ, порівняно з іншими інформаційними структурами, що виконують функцію інформаційного супроводу органів державної влади, є надання оперативного доступу до великих масивів різноаспектної інформації: наукової монографічної літератури, ек-

пертної думки, наукових статей, матеріалів періодики, електронних інтернет-видань, сайтів центральних і місцевих органів влади, партійних і громадських організацій, місцевих громадських об'єднань тощо [1].

У межах матеріально-технічних можливостей бібліотечні фахівці прагнуть забезпечити відкритість різнопланових інформаційних масивів, здійснюють їх багаточільовий аналіз, створюють сприятливі умови для активного використання інформаційних ресурсів, надають відомості та знання, необхідні для суспільного розвитку.

Аналітичні підрозділи НБУВ також здійснюють тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади, що сприяють комплексному аналізу ситуації, виявленню закономірностей суспільного розвитку, виробленню раціональних пропозицій для ухвалення належних рішень у галузях державного управління.

Інформаційно-аналітичні структури часто виконують функцію посередника між населенням і владою: одержуючи інформацію від органів державної влади, подають її споживачам без упередженості та перекручень, зумовлених гонитвою за сенсаційністю тощо [6]. Водночас головною метою інформаційно-аналітичного дослідження на замовлення органів державної влади є заповнення пробілів в інформаційному забезпеченні процесу ухвалення рішень на державному рівні, що дає змогу розв'язати такі завдання:

- виявлення й прогнозування напрямів розвитку проблемних ситуацій;

- дослідження поточної проблемної ситуації для з'ясування причин та умов, що призводять до її появи;

- розгляд правових актів із певного питання;

- моніторинг фактів чи рішень, що спричинили виникнення наявних проблем;

- підготовка рекомендацій із розв'язання проблеми, оцінювання наслідків ухвалення конкретних рішень.

Як свідчить досвід роботи СІАЗ НБУВ, робота над інформаційно-аналітичним дослідженням має кілька стадій:

- визначення мети;

- підготовка інформаційної бази;

- вивчення розвитку тематичних подій у суспільстві;

- виокремлення найважливіших тенденцій, здатних вплинути на суспільно-політичне й соціально-економічне життя країни;

- визначення загальної структури аналітичного документа;

- підготовка основного тексту; підсумкових висновків і прогнозів [7].

Сьогодні можливість контактувати в режимі реального часу з членами уряду, політиками, експертами та населенням наближає аналітика до процесу підготовки, розгляду, обговорення й ухвалення управлінських рішень, дає змогу прискорити створення аналітичного матеріалу, сприяє підвищенню його якості, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур тощо. Отже, інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотечних установ мають можливість

оперативно реагувати на суспільні процеси та зменшити ризик спотворення інформації [8].

Висновки. Розв'язання політичних, економічних і соціальних завдань органами державної влади та місцевого самоврядування дедалі більше залежить від оперативності, наукової обґрунтованості й зваженості рішень, котрі вони ухвалюють. У процесі управління керівні органи постійно потребують різноаспектної перевіреної інформації як вагомого підґрунтя розроб-

лення та виконання управлінських рішень. Інформаційна функція бібліотечних установ у процесі тісної співпраці з управлінськими структурами перетворюється на інформаційно-аналітичну. Під час взаємодії з органами влади першорядним завданням бібліотечної установи стає саме інформаційне забезпечення процесів ухвалення найоптимальніших управлінських рішень у сфері регулювання політичних, економічних та соціальних проблем.

Список використаної літератури

1. *Присяжна Л.* Наукові бібліотеки як центри інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління / Л. Присяжна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2014. — Вип. 39. — С. 138—146.
2. *Вітушко Н.* Роль бібліотечних установ у створенні та підтримці електронного діалогу: влада — суспільство / Н. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2012. — Вип. 33. — С. 303—311.
3. *Кривецький О.* Діяльність бібліотек в контексті подолання соціокультурних загроз в освітній та культурній сфері / О. Кривецький // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2017. — Вип. 48. — С. 845—854.
4. *Присяжна Л.* Роль сучасної бібліотеки в інформаційному супроводі діяльності органів державної влади / Л. Присяжна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2012. — Вип. 33. — С. 312—320.
5. *Арістова І.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Електронний ресурс] / І. Арістова. — Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1189.html. — Назва з екрана.
6. *Чуприна Л.* Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій / Л. Чуприна // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2017. — Вип. 48. — С. 274—284.
7. *Вітушко Н.* Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: особливості організації етапу підготовки інформаційної бази / Н. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2013. — Вип. 36. — С. 245—258.
8. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек України : монографія / Л. Чуприна ; наук. ред. В. М. Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2014. — 208 с.
9. *Блажкевич А.* Реформування українських бібліотек: урядова стратегія розвитку / А. Блажкевич // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2017. — Вип. 48. — С. 362—369.

Valentina Medvedeva

The role of the modern library institution in the information support of public authorities in the context of information space development

The peculiarities of the information and analytical work of the library institution in the information support of the state authorities in the conditions of informatization of the society are investigated in the article.

Attention is drawn to a promising form of work for a library institution, such as a model of information-analytical partnership with the expansion of the library institution's activity as a center of access to any information. Under the expansion of activities is primarily information participation of the library institution in state-building democratic processes, support of public awareness on important socially important issues, provision of information to public authorities, which facilitates administrative decisions.

Important for the study of these processes were various aspects of the activities of library institutions with a developed infrastructure for the formation and analytical and synthetic processing of document flows for information support of government structures.

Special attention is paid to the production and distribution of information products and services, including legal ones, facilitating the establishment of cooperation between public authorities and society. To meet their information needs, library institutions are raised to the level of equal partners.

The importance of the role of information and analytical units of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU). Based on the experience of cooperation of the analytical units of the VNLU with the state authorities, it is possible to speak about the expediency of involving them in the effective development of the information society.

Such experience is with the Service of Information and Analytical Support of State Authorities (SIAS) of VNLU. As a result of its operational cooperation with public authorities, numerous informational-analytical products have been obtained, which have received a significant appreciation of the customers.

Keywords: library institution; information-analytical activity of library institutions; information-analytical structures

References

1. Prisyazhna L. (2014). Naukovi biblioteki yak tsentry informatsiyno-analitychnoho zabezpechennya orhaniv derzhavnoho upravlinnya. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 39, pp. 138—146.
2. Vitushko N. (2012). Rol biblioteknykh ustanov u stvorenni ta pidtrymsi lektronnoho dialohu: vlada — suspilstvo. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 33, pp. 303—311.
3. Kryvetsky O. (2017). Dyalnist bibliotek v konteksti podolannya sotsiokulturnykh zahroz v osvityni ta kulturniy sferi. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 48, pp. 845—85.
4. Prisyazhna L. (2012). Rol suchasnoyi biblioteki v informatsiynomu suprovodi diyalnosti orhaniv derzhavnoyi vlady. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 33, pp. 312—320.

5. Aristova I. (2020). Derzhavna informatsiyna polityka: orhanizatsiyno-pravovi aspekty. Retrieved from: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1189.html.
6. Chupryna L. A. (2017). Analychni pidrozdily biblioteki v systemi strategichnykh komunikacij. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 48, pp. 374—384.
7. Vitushko N. (2013). Informatsiyno-analytichne doslidzhennya na zamovlennya orhaniv derzhavnoyi vlady: osoblyvosti orhanizatsiyni etapu pidhotovky informatsiynoyi bazy. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 36, pp. 245—258.
8. Chupryna L. A. (2014). *Operatyvna internet-informatsiia v informatsiino-analytichnii diialnosti bibliotek Ukrainy*. Kyiv.
9. Blazhkevych A. (2017). Reformuvannya ukraïn'skykh bibliotek: uryadova stratehiya rozvytku. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 48, pp. 362—369.

Надійшла до редакції 19 лютого 2020 року

УДК 024:025.5]-024.87:004.77](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).17-20

Інеса Смоляр,

завідувач відділу комплексного бібліотечного обслуговування НБУВ,
e-mail: smolarinessa@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4047-1280>

Леся Туровська,

науковий співробітник відділу комплексного бібліотечного обслуговування НБУВ,
e-mail: nankepy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>

Трансформація бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах дистанційного сервісу

У статті порушено проблеми, з якими стикаються сучасні бібліотекарі під час дистанційного обслуговування віддалених читачів. Нагромаджуючи власні електронні інформаційні ресурси, формуючи на їх базі цифрові інформаційні продукти (електронні каталоги (ЕК), бази даних (БД), електронні виставки тощо), чи спроможна бібліотека забезпечити повноту та якість бібліотечно-інформаційного обслуговування? Цим питанням сьогодні опікуються провідні вітчизняні й іноземні бібліотекознавці, праці яких авторки внесли до джерелознавчої бази дослідження.

Розглянуто доробок учених Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), які простежують еволюцію наукової бібліотеки як складника світової інформаційної інфраструктури та долучаються до формування глобального інформаційного простору через радикальну зміну підходів до організації бібліотечної діяльності.

Аналізуючи бібліотекознавчі праці, авторки зауважують про брак загальноприйнятого погляду, розбіжності й недосконалість політики з проблем віртуальної трансформації бібліотечної середовища і обґрунтовують потребу виявлення й систематизації наявних форм і методів дистанційного бібліотечної сервісу та їх інтеграції на єдиній методичній і методологічній платформі.

З огляду на бібліотечну практику, авторки виокремлюють низку суперечностей між традиційними та інноваційними формами й методами бібліотечно-інформаційного обслуговування. Заходами, спрямованими на їх подолання, є вироблення єдиних методологічних принципів бібліотечно-інформаційного забезпечення в умовах дистанційного сервісу; проведення маркетингових досліджень для об'єктивного оцінювання ефективності дистанційного обслуговування з позиції віддалених користувачів; побудова алгоритму, адаптивної моделі та, зрештою, — стрункої системи бібліотечно-інформаційного забезпечення віддалених читачів в умовах дистанційного обслуговування.

Ключові слова: електронні інформаційні ресурси, послуги й продукти; онлайніві технології; віртуальне середовище; інформаційно-комунікаційна діяльність; наукові комунікації; суспільство знань; дистанційне сервісне обслуговування; віддалені читачі; бібліотечно-інформаційний комплекс

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотек у цифрову епоху є формування власних електронних інформаційних ресурсів і продуктів зі створенням на їх основі дистанційних сервісів, спроможних, завдяки мережевим технологіям, забезпечити повноту і якість бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених читачів поза межами традиційного, "фізичного" стереотипу: "бібліотека — читач".

На відміну від усталеного процесу трансляції знань від бібліотеки до користувача, що відбувався за допомогою паперових документів (підручників, посібників, монографій, методичних матеріалів тощо), сучасна система обслуговування дедалі більше діє у триаді "бібліотека — комп'ютер — користувач" та опо-

средковується власними електронними ресурсами, послугами й продуктами книгозбірні. Завдяки такій інтернет-комунікації широке коло віддалених користувачів дістає необмежений цілодобовий вільний доступ до бібліотечних ресурсів і сервісів.

Долаючи парадигму реального простору, бібліотека інтегрується у віртуальне середовище на правах його повноправного суб'єкта, зміщуючи вектор діяльності в бік електронного обслуговування. З огляду на ці тенденції постає проблема коректного перерозподілу акцентів із консервативних, усталених бібліотечних форм і методів роботи — на формування й використання власних електронних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів, різних за форматом, цільовим призначенням та засобами доступу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Цифровізація сучасного суспільства, розвиток інформаційно-комунікаційної діяльності та наукових комунікацій сприяли активізації бібліотекознавчих досліджень, присвячених проблематиці обслуговування віддалених користувачів та виробленню рішень науково-дослідного, науково-методичного, науково-інформаційного та організаційно-технологічного характеру щодо забезпечення чіткої відповідності можливостей бібліотечного інформаційного комплексу до завдань системи дистанційного обслуговування. Не вшухають професійні дискусії з проблем організації інноваційної бібліотечно-інформаційної діяльності, триває пошук шляхів оптимізації дистанційного сервісу.

Вагома роль у розробленні науково-теоретичних засад з окресленої тематики належить О. Петерсу, Б. Холмбергу, А. Поултеру, Т. О'Рейлі, Дж. Баату, Дж. Деніелу, Д. Стюарту, М. Муру, А. Гейтсу, Д. Кігану.

У фундаментальних працях і публікаціях Н. Каленова, Д. МакМенеми, Р. Гіляревського, Ю. Столярова, О. Арзуханова, Є. Фенеллонова, Я. Шрайберга, І. Міхнової міститься багатоаспектний аналіз інформаційних ресурсів, послуг і продуктів бібліотек різного рівня в системі дистанційного обслуговування.

Окремі аспекти впровадження вебтехнологій у діяльність бібліотек висвітлено у працях Д. Соловяненка, Т. Ярошенко, Дж. Мейнеса, С. Коффмана, Я. Ноха, С. Годіна, О. Башун, В. Пашкової, Т. Прокошевої, Н. Кунанець, Л. Ковальчук, Р. Щербан, В. Ярошук, Є. Кулик. Дослідники з'ясовують реалії наукової бібліотеки як центра читачького електронного забезпечення з використанням онлайн-платформ мережевого середовища [2].

Значний внесок у розроблення порушеної теми зробили вчені НБУВ, які вивчають специфіку участі наукової бібліотеки у процесах формування суспільства знань завдяки розвитку й вдосконаленню бібліотечних методів, засобів та інструментарію, що дає їй змогу виконувати роль діяльного суб'єкта сучасних соціальних комунікацій. У низці монографій дослідників, як-от: О. Онищенко, В. Попик, В. Горовий, Л. Дубровіна, Т. Коваль, О. Василенко, О. Рябоконт, Ю. Половинчак, Н. Вітушко, С. Горова, Л. Костено, К. Лобузін, Л. Чуприна, Д. Бондаренко, В. Пальчук та інші — розглянуто аспекти процесу еволюції наукової бібліотеки як складника світової інформаційної інфраструктури, що долучається до формування глобального інформаційного простору завдяки радикальній зміні підходів до організації діяльності.

Мета статті. Аналізуючи попередні бібліотекознавчі дослідження та публікації, маємо констатувати відсутність загальноприйнятого погляду, а також певні розбіжності та недосконалість політики щодо генерації електронних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів в умовах дистанційного сервісу. Отже, актуальним завданням є виявлення та систематизація наявних форм і методів дистанційного бібліотечного сервісу та їх інтеграція на єдиній методичній та методологічній платформі [3]. Відповідно до вектора дослідження його метою є визначення критеріїв

ефективного впровадження інноваційних бібліотечних ініціатив щодо дистанційного обслуговування віддалених читачів і висвітлення проблем, що супроводжують цей процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційних технологій значно спрощує процес опрацювання читачьких запитів і побудови алгоритму сучасного бібліотечного обслуговування. Однак пропорційно зростанню обсягів електронних ресурсів спостерігаємо перманентне зниження показників фактичної відвідуваності бібліотек. Нинішнє покоління читачів, яке змалку опанувало комп'ютер, вільно орієнтується у віртуальній реальності, що слугує для них не тільки джерелом інформації, а й місцем спілкування, співпраці, самовираження. Новітні тенденції стимулюють співробітників НБУВ шукати інноваційні методи дистанційного обслуговування та забезпечення потреб віддалених читачів у зручний для них спосіб. У межах інформаційно-комунікаційної діяльності місія бібліотеки розширюється: від традиційного сховища книг до самостійного виробника та упорядника різноманітних ресурсів. Водночас установа забезпечує як фізичні (реальні), так і віртуальні (віддалені) читачькі потреби.

Під "фізичними" маємо на увазі запити, котрі бібліотечні фахівці повністю виконують у стінах книгозбірні. Окрім традиційних форм обслуговування, це забезпечення доступу до бібліотечного електронного каталогу (ЕК), електронної бібліотеки (ЕБ), локальних і мережевих ресурсів (придбаних і власної генерації), електронних резервних колекцій, але, наголошуємо, — усередині бібліотеки.

"Віртуальні потреби" — це запити, що надійшли й були виконані на вебсайті бібліотеки, зокрема: інформація про її ресурси, БД, електронну бібліотеку, організація доступу до ЕК у режимі реального часу (онлайн), а також до віртуальних сервісів: електронного доставлення документів (ЕДД), віртуальної довідкової служби (ВДС), можливість перегляду електронних бібліотечних виставок (оглядів нової літератури у форматі слайд-презентацій чи зображень обкладинок книг з анотаціями) тощо [4].

У реалізації такої політики чільне місце посідає підготовка споживачів до входження в інформаційно-комунікаційне товариство й суспільство знань, адже немовби просте запитання "Як здобути потрібну інформацію?" супроводжує комплекс доволі складних завдань: як адекватно висловити інформаційну потребу в інформаційному запиті; як правильно сформулювати інформаційний запит, до кого з ним звернутися; що робити, якщо результат пошуку інформації "нульовий", або, навпаки, має невиправданий обсяг; як дістатися до першоджерел інформації; наскільки їм можна довіряти?

Отже, в умовах кіберпростору до питань змістового характеру додаються й ті, що пов'язані з практичним опануванням новітніх інформаційних технологій.

Усвідомлюючи широкий спектр можливостей мережевого середовища, співробітники НБУВ поєднують традиційні процеси нагромадження інформа-

ційних ресурсів із пошуком шляхів розширення комунікаційних зв'язків із метою:

- якнайповнішої репрезентації власних електронних послуг і продуктів;
- налагодження ефективної комунікації з дистанційними читачами;
- залучення нових користувачів до кола читання;
- професійного спілкування у віртуальній площині тощо.

Отже, нині НБУВ трансформується в сучасний центр інтегрованого інформаційно-комунікаційного забезпечення наукового, навчального, виробничого, культурологічного, освітнього та інших суспільних процесів, а новітні інформаційно-комунікаційні технології слугують стратегічним вектором його подальшого розвитку [3].

Бібліотека вдосконалює обслуговування завдяки створенню власних інформаційних ресурсів та наданню до них доступу; популяризує електронні інформаційні ресурси, послуги та продукти на вебпорталі; розробляє та впроваджує електронну форму реєстрації віддалених користувачів на сайті; складає (за допомогою статистичних і маркетингових досліджень) соціально-психологічний портрет віддаленого користувача наукової бібліотеки як споживача електронних інформаційних послуг.

НБУВ постійно оновлює та збагачує інформаційні ресурси, розвиває корпоративну співпрацю з національними та державними бібліотеками у царині формування й ефективного використання бібліотечних фондів, надає дистанційний доступ до власних продуктів і послуг віддаленим користувачам засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Установа бере участь у створенні національних систем і мереж даних, є найавторитетнішим у державі постачальником наукової, бібліографічної, реферативної, повнотекстової електронної інформації, реалізує функцію всеукраїнського науково-дослідного, науково-методичного та науково-організаційного центру мережі бібліотек наукових установ НАН України [1].

Однак, з огляду на бібліотечну практику, мусимо окреслити наявні суперечності між усталеними формами читання — і засиллям аудіовізуальних засобів масової комунікації; традиційною місією бібліотеки як сховища книг — і потребою її трансформації у цифровий інформаційно-аналітичний центр; інформаційними потребами віддалених користувачів — і слабкою технологічною, матеріально-технічною й фінансовою базою для надання повного та оперативного доступу до електронних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів з використанням дистанційних технологій та інформаційно-комунікаційних засобів обслуговування; постійним зростанням обсягів даних — і низьким рівнем читацької інформаційної підготовки чи, навпаки, інформаційним перевантаженням; розширенням електронного середовища — і недостатнім ступенем репрезентації в ньому консолідованого інформаційного ресурсу бібліотек і споріднених установ [6].

Отже, у процесі трансформації бібліотечного середовища постає низка проблем, що потребує:

- узагальнення інформаційних потреб віддалених користувачів і розкриття специфіки їх забезпечення в умовах дистанційного сервісного обслуговування;
- вироблення єдиних методологічних принципів бібліотечно-інформаційного забезпечення в умовах дистанційного сервісного обслуговування;
- визначення змісту, порядку та регламенту бібліотечно-інформаційного забезпечення в умовах дистанційного сервісного обслуговування;
- розширення спектра електронних інформаційних ресурсів, послуг і продуктів та залучення їх до бібліотечної практики;
- об'єктивного і якісного оцінювання ефективності дистанційного сервісного обслуговування з позиції віддалених користувачів завдяки проведенню маркетингових заходів (фокус-груп, експертних оцінок, критерію узгодженості Пірсона тощо);

— побудови алгоритму, адаптивної сервісно-орієнтованої моделі та, зрештою, — стрункої системи бібліотечно-інформаційного забезпечення віддалених читачів в умовах дистанційного обслуговування.

Запорукою розв'язання окреслених питань стає єдність і злагодженість взаємопов'язаних компонентів, до яких належать: бібліотечно-інформаційний ресурс із чітко налагодженим механізмом комплектування й збереження, широким спектром інноваційних сервісних послуг; деталізований методологічний супровід (нормативно-методичне забезпечення у формі затверджених правил, положень, інструкцій); досвідчений бібліотечний персонал (достатня кількість фахівців-посередників між бібліотечно-інформаційним ресурсом і віддаленим користувачем); сучасна матеріально-технічна й технологічна база для оптимального використання інформаційно-комунікаційних технологій; відповідне програмне забезпечення; вебпортал із виходом в інтернет і доступом до бібліотечних спільнот; створення власних електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг і продуктів та їх популяризація на сайті установи і в соціальних мережах.

Значної уваги потребують і такі вагомні проблеми, як фаховий консультативно-методичний супровід дистанційних користувачів; запобігання їх потраплянню в середовище неорганізованого та непрофесійного інфотворення (що найчастіше заповнює інтернет-мережі значними масивами неякісної інформації); забезпечення цієї аудиторії перевіреною суспільно значущою інформацією [5].

Висновки. Викладені принципи віддзеркалюють магістральний напрям бібліотечної діяльності на шляху до вдосконалення використання інформаційних технологій, генерації нових послуг і продуктів. Він відповідає урядовому баченню подальшого розвитку бібліотек, зокрема положенням Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219 "Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України" [7].

Зважаючи на той чинник, що традиційною місією бібліотек є забезпечення доступу читачів до інформації, вважаємо, що йдеться не про створення нових напрямів діяльності, а про трансформацію традиційних сервісів в умовах інформаційного суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Ефективність електронного інформаційно-бібліотечного об-

слуговування полягає в тому, що воно дає змогу повніше та оперативніше забезпечувати потреби дистанційних користувачів, тож у подальших планах — розроблення низки маркетингових заходів із широкою популяризацією інформаційних ресурсів бібліотеки в середовищі віртуальних наукових комунікацій.

Список використаної літератури

1. *Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань* : монографія / Василенко О. М., Добко Т. В., Зайченко Н. Я. та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2017. — С. 232.
2. Коваль Т. М. Концептуальні засади інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек (джерелознавчий аспект) / Т. М. Коваль, Л. О. Туровська // *Бібліотечний форум*. — 2015. — № 1. — С. 8—11.
3. Лобузін К. В. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайн-середовища / Катерина Лобузін // *Вісник Книжкової палати*. — 2012. — № 7. — С. 30—34.
4. Люцко Н. М. Библиотечное обслуживание в электронной среде: теоретико-методологический аспект. 2014. — Режим доступа: www.slideshare.net/nativiaa/ss-35640038 (дата обращения: 10.02.2020). — Загл с экрана.
5. Онищенко О. С. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури / О. С. Онищенко // *Бібліотечний вісник*. — 2015. — № 6. — С. 3—7.
6. Соловяненко Д. В. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина 3. Роль академічних бібліотек в конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ / Д. В. Соловяненко // *Бібліотечний вісник*. — 2010. — № 6. — С. 3—17.
7. *Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України"*. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> (дата звернення: 08.01.2020). — Назва з екрана.

Inessa Smoliar, Lesia Turovska

Transformation of library and information services in terms of remote service

The article addresses the problems faced by the modern library in remote reader service. By accumulating your own electronic information resources, forming electronic information products (ECs, DBs, electronic exhibitions, etc.) based on them, does the book collection ensure the completeness and quality of library information services? Topical domestic and foreign librarians, who are included in the source of their research, are taking care of this issue.

The article focuses on the work of the VNLU scientists, who trace the evolution of the scientific library as a component of the world information infrastructure and join the formation of a global information space by radically changing approaches to organizing library activity.

In analyzing library studies, the authors note the lack of a common point of view, divergence and lack of sound policy on the problems of online transformation of the library environment, and substantiate the need to identify and systematize all existing forms and methods of remote service and substantiate the need for their integration on a single methodological and methodological platform.

In terms of library practice, the authors highlight a number of existing contradictions between traditional and innovative forms and methods of library and information services. The levers of overcoming these contradictions, in their opinion, are the development of uniform methodological principles of library and information support in terms of remote service; conducting market research to gain an objective assessment of remote service performance from the perspective of key stakeholders — remote users; the construction of an algorithm, adaptive model and, finally, a slim system of library and information support for remote readers under remote service conditions.

Keywords: *electronic information resource; services and products; on-line technologies; virtual environment; information and communication activity; scientific communications; knowledge society; remote service; remote readers; library and information complex*

References

1. Vasylenko O. M., Dobko T. V., Zaichenko N. Ya. and others. (2017). *Informatsiino-komunikatsiina diialnist naukovykh bibliotek v umovakh rozvytku suspilstva znan.* Kyiv, p. 232.
2. Koval T. M., Turovska L. O. (2015). Kontseptualni zasady informatsiino-komunikatsiinoi diialnosti naukovykh bibliotek (dzhereloznavchyi aspekt). *Bibliotечnyi forum*, 1, pp. 8—11.
3. Lobuzina K. V. (2012). Shliakhy intehratsii bibliotечноi diialnosti do onlainovoho seredovyscha. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 7, pp. 30—34.
4. Lyucko N. M. (2014). *Bibliotечnoe obsluzhivanie v elektronnoy srede: teoretiko-metodologicheskij aspekt.* Available at: www.slideshare.net/nativiaa/ss-35640038 [Accessed: 10.02.2020].
5. Onyshchenko O. S. (2015). Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoy kultury. *Bibliotечnyi visnyk*, 6, pp. 3—7.
6. Solovianenko D. V. (2010). Akademichni biblioteky v novomu sotsiotekhnichnomu vymiri: Chastyna 3. Rol akademichnykh bibliotek v konstruiuvanni intehrovanykh informatsiinykh e-seredovysch. *Bibliotечnyi visnyk*, 6, pp. 3—17.
7. *Stratehiia rozvytku bibliotечноi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"*. (2020). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [Accessed: 08.01.2020].

Надійшла до редакції 5 лютого 2020 року

УДК 026:63]ННСГБ:021](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).21-25

Оксана Капралюк,
кандидат сільськогосподарських наук,
завідувач відділу науково-методичної
роботи та наукового реферування ННСГБ НААН,
e-mail: Oksanulichka@bigmir.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2034-8958>

Організація науково-методичної діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки

У статті подано огляд напрямів науково-методичної діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки (ННСГБ) НААН як науково-методичного та координаційного центру мережі аграрних книгозбірень. Зазначено, що фахівці відділу науково-методичної роботи та реферування ННСГБ НААН беруть участь у виконанні фундаментального дослідження, пов'язаного з інформаційним забезпеченням агропромислового комплексу в умовах євроінтеграційних процесів, результати яких відображено у статтях, стандартах і методичних рекомендаціях, розрахованих на керівників установ, науковців та фахівців міністерств і відомств України, причетних до створення й поширення сільськогосподарської науково-технічної інформації (НТІ). Зауважено, що ННСГБ НААН бере участь у підвищенні фахової компетенції бібліотечних працівників через проведення щорічних курсів, котрі від 2002 р. організовує разом з Інститутом післядипломної освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України. За час їх функціонування лекції прослухали понад 700 осіб. Наголошено, що питання розвитку корпоративної взаємодії бібліотек та їх інтеграції в єдину систему набувають пріоритетності. Основна мета корпоративної співпраці — об'єднання інформаційного потенціалу кожного регіону України для посилення інформаційного супроводу аграрної науки, освіти, виробництва, підвищення ролі сільськогосподарських бібліотек у розбудові держави й формуванні громадянського суспільства, ефективнішому використанні світового інформаційного потенціалу. Територіальні об'єднання очолюють головні бібліотеки, котрих нині налічується 22. Зосереджено увагу на науково-аналітичній діяльності ННСГБ НААН як методичного центру, що від 2001 р. започаткував видання "Бюлетеня ННСГБ НААН", в якому щороку публікують огляд звітів діяльності бібліотек мережі за основними напрямками їхньої роботи, науково-методичні матеріали та офіційні документи, а також статті, присвячені ювілярам і вишнунню пам'яті колег.

Ключові слова: Національна наукова сільськогосподарська бібліотека; науково-методична діяльність; мережа аграрних бібліотек; Бюлетень; науково-аналітична діяльність; курси підвищення кваліфікації; корпоративна взаємодія; територіальні об'єднання

Постановка проблеми. Серед широкого кола питань ефективного функціонування книгозбірень важливе місце посідає науково-методична робота. Це поняття (термін) "Бібліотечна енциклопедія" трактує як вид бібліотечної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності роботи книгозбірень, виявлення та впровадження найкращого досвіду, інновацій, використання результатів наукових досліджень, а головне її завдання полягає у формуванні оптимальних способів (методів) досягнень загальних та окремих цілей бібліотечної діяльності, подоланні стереотипів мислення, модернізації форм обслуговування тощо [1].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Перспективи та зміст науково-методичної роботи бібліотек розглядають вітчизняні дослідники М. Галушка, Г. Єрофеева, В. Животовська, Т. Кулаковська, О. Самсонова, Г. Ковальчук та інші. Зокрема, остання звертає увагу на її основні форми та методи: 1) аналіз діяльності та прогнозування розвитку бібліотеки; 2) кумуляція та ретрансляція провідного досвіду; 3) розроблення та впровадження інноваційних процесів і технологій; 4) організація безперервного навчання бібліотечних кадрів [2; 3]. Проте у зазначених працях окреслену проблематику розкрито переважно щодо публічних бібліотек, а діяльність спеціальних книгозбірень, зокрема сільськогосподарських, залишається осторонь, тоді як частка аграрного сектору країни у валовій доданій вартості країни становить 13%. Галузь є одною з основних бюджетоутворювальних сфер

економіки та посідає друге місце в товарній структурі експорту (майже 40%). Отже, питання науково-методичного забезпечення мережі сільськогосподарських бібліотек, що здійснюють інформаційне забезпечення аграрної освіти, науки й виробництва, є надзвичайно важливим і актуальним.

Мета статті — висвітлення науково-методичної діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки в системі аграрних книгозбірень.

Виклад основного матеріалу дослідження. ННСГБ НААН як координаційний і методичний центр, відповідно до спільного наказу Мінагрополітики України та Української академії аграрних наук "Про Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку УААН" № 178/45 від 01.07.2002 та Постанови Кабінету Міністрів України "Про створення Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук" № 1697 від 29.10.2003, надає науково-методичну допомогу сільськогосподарським бібліотекам закладів вищої освіти (ЗВО) I—IV р. а. Міністерства освіти і науки України (МОН) та науково-дослідним установам (НДУ) НААН.

Варто зауважити, що нині значно зросли вимоги до методичної діяльності книгозбірень загалом та аграрних зокрема. Її ефективність здебільшого визначається тим, наскільки методичні центри спираються на результати наукових досліджень, використовують їх в розробленні методичних рекомендацій, упроваджують у бібліотечну практику, що, зі свого боку,

сприяє підвищенню наукового рівня її вивчення й поширення. Здобуття у грудні 2012 р. ННСГБ НААН статусу національної (Указ Президента України № 700/2012) сприяло активізації науково-дослідної діяльності та дедалі ширшому залученню до неї співробітників, оскільки рівень порад і рекомендацій багато в чому визначають ґрунтовні дослідження наявної бібліотечної практики та перспектив її розвитку. Фахівці відділу науково-методичної роботи та реферування ННСГБ НААН беруть участь у виконанні фундаментального дослідження *"Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів"*, розрахованого на п'ять років (2016—2020). Дослідження здійснюється в межах основного робочого часу та є невіддільною складовою частиною науково-дослідної роботи (НДР) ННСГБ НААН. За його результатами кожного року публікуються статті в галузевих виданнях, розробляються методичні рекомендації, розраховані на керівників установ, науковців та фахівців міністерств і відомств України, причетних до створення й поширення сільськогосподарської науково-технічної інформації. Зокрема, 2017 р. було підготовлено й видано методичні рекомендації "Інформаційне забезпечення розвитку агропромислового комплексу України", обсягом 77 с., а 2018 р. — "Інформаційно-ресурсне забезпечення аграрної науки, освіти і виробництва в Україні за умов євроінтеграції", обсягом 142 с. До наукової діяльності також належить розроблення стандартів: 2011 р. розроблено та затверджено "Одномовний сільськогосподарський тезаурус. Створення та використання", а 2013 р. — СОУ 72.2-37-934:2013 "Основні вимоги до функціонування бібліотек". Отже, відбувається зближення науково-дослідної та методичної діяльності, що тісно пов'язані.

Підвищення кваліфікації працівників — одне зі стратегічних завдань аграрних бібліотек, запорука їх життєздатності й один із найважливіших напрямів роботи ННСГБ НААН. Кількість співробітників мережі аграрних книгозбірень становить майже 652 співробітники, які обслуговують понад 500 тис. користувачів. Проте бібліотечну повну вищу освіту мають лише 14% працівників, а середню-спеціальну — 20%, тож вкрай важливою є робота з підвищення їхньої кваліфікації. Фахівці відділу 2017 р. розробили Положення "Про порядок проведення курсів з підвищення кваліфікації працівників мережі наукових сільськогосподарських бібліотек", що регламентує сукупність організаційних заходів, спрямованих на реалізацію змісту підвищення кваліфікації бібліотечних працівників ЗВО I—IV р. а. МОН України та НДУ НААН. З цією метою ННСГБ НААН разом з Інститутом післядипломної освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіПУ) від 2002 р. організовує щорічні курси, котрі закінчують десятки бібліотекарів із книгозбірень ЗВО I—IV р. а. МОН України та НДУ НААН. Щороку розробляються плани та тематика занять із підвищення кваліфікації

бібліотекарів мережі, а фахівці ННСГБ НААН намагаються забезпечити потреби всіх ланок персоналу. Значна кількість годин відводиться на виїзні заняття до книгозбірень інших систем і відомств, під час яких бібліотечні фахівці не лише вивчають діяльність споріднених структурних підрозділів, а й мають можливість налагодити тісніші контакти з колегами, ознайомитися з корисним досвідом роботи. Підвищення кваліфікації працівників мережі здійснюють усі підрозділи ННСГБ НААН з урахуванням специфіки їх діяльності, а також із залученням учених та висококваліфікованих провідних спеціалістів із книгозбірень інших систем і відомств. Упродовж періоду функціонування курсів понад 700 осіб прослухали лекції та отримали свідоцтва встановленого зразка.

За сучасних умов, для забезпечення повноти фондів, аграрні бібліотеки спрямовують діяльність на об'єднання зусиль з книгозбірнями мережі, кооперацію ресурсів і надання взаємного доступу до них. Ефективним для розв'язання завдань, що постали в цьому контексті перед бібліотечними установами, є розвиток діяльності в корпоративних проєктах, що дають змогу підняти на новий рівень обслуговування користувачів в єдиному електронному просторі. Сьогодні координація й кооперація — важлива умова ефективного функціонування аграрних бібліотек. Виходячи з цього, головною метою їх діяльності є консолідовані дії з формування єдиного інформаційного середовища на основі об'єднання й використання електронних ресурсів та інтеграції в регіональний, національний, європейський і світовий інфопростір. Відповідно до цих завдань ще 2002 р. було розроблено "Положення про об'єднання сільськогосподарських бібліотек Автономної Республіки Крим та областей України" й розпочато діяльність територіальних об'єднань (ТО) сільськогосподарських бібліотек для ефективного використання інформаційного потенціалу. Зазначимо, що ТО очолюють головні бібліотеки (ГБ), котрих сьогодні налічується 22: 11 — НДУ НААН та 11 — ЗВО III—IV р. а. МОН України. У цьому напрямі слід зосередити увагу на діяльності наукової бібліотеки Сумського НАУ, котра, аби частково розв'язати проблему книгозабезпечення, вже кілька років поспіль надає можливість книгозбірням коледжів Сумського територіального об'єднання сільськогосподарських бібліотек користуватись у віддаленому режимі її повнотекстовими базами даних (електронна бібліотека та фонд електронних документів), що налічують понад 155 тис. повних текстів. Суттєву допомогу в обслуговуванні користувачів надає організація доступу до повних текстів електронного репозитарію, наповнення якого є одним із напрямів роботи головної бібліотеки об'єднання. Сьогодні ресурс містить 6035 документів та доступний у будь-який час.

ННСГБ НААН через ГБ ТО сільськогосподарських бібліотек організовує та спрямовує діяльність книгозбірень мережі на виконання спільно ухвалених рішень, зокрема щодо формування зведеного електронного каталогу. З цією метою установа у співпраці з бібліотеками Сумського НАУ, Житомирського НАЕУ,

Вінницького НАУ, Херсонського ДАУ, Немішаєвського агротехнічного коледжу НУБіП та Інституту картоплярства НААН створює корпоративний каталог з аналітичного розпису статей "АгроКарс". Звіти про діяльність ГБ ТО щороку заслуховують на засіданні вченої ради ННСГБ НААН, яка вносить критичні пропозиції та зауваження щодо вдосконалення діяльності установ.

Важливою формою методичної допомоги є методичні інструктажі (консультації, виклики працівників до ННСГБ НААН тощо). Останнім часом спостерігаємо розширення тематичного спектра запитів. Фахівці отримують консультації щодо правових питань, організації фондів, курсів підвищення кваліфікації, звітності тощо.

Серед засобів удосконалення стану бібліотечної справи, змісту, характеру та якості роботи мережі аграрних книгозбірень особливе місце посідає науково-аналітична діяльність Національної сільськогосподарської бібліотеки як методичного центру. У 2001 р. установа започаткувала видання "Бюлетеня ННСГБ НААН" (далі — Бюлетень) для віддзеркалення в ньому зазначеного напрямку діяльності.

Організація випуску видання передбачає наявність структурних підрозділів і посадових осіб, відповідальних за підготовку, подання й зміст інформації за кожним тематичним напрямом. У першому, найбільшому за обсягом, розділі *"Науково-аналітичний огляд звітів про роботу бібліотек МОН України та НААН, методично підпорядкованих ННСГБ НААН"* подано всебічний аналіз бібліотечної планово-звітної документації за результатами опрацювання надісланих аграрними книгозбірнями уніфікованих статформ і річних текстових звітів, на основі яких формують чотири розгорнуті науково-аналітичні огляди звітів про роботу мережі сільськогосподарських бібліотек, наведених у зазначеному розділі. Аналіз статистичних даних висвітлює динаміку роботи книгозбірень і досягнення за звітний період, виявляє нагальні проблеми. Для ефективнішого сприйняття й розуміння особливостей діяльності книгозбірні широко застосовують графічні засоби відображення інформації, за допомогою яких легко унаочнити тенденції, подані у складних статистичних таблицях [4; 5].

За час виходу Бюлетеня підготовлено 18 науково-аналітичних оглядів. Першочергову увагу зосереджено на аналітичному висвітленні діяльності бібліотек за основними напрямками, а саме: кадровий склад, інформаційно-бібліотечне обслуговування, культурно-просвітницька, інформаційно-бібліографічна, методична, науково-дослідна та видавнича діяльність, а також формування фонду й матеріально-технічної бази, що дає змогу проаналізувати роботу кожної з установ, зробити висновки та надати рекомендації. Зауважимо, що за даними звітів аграрних бібліотек 2018 р., загальний документний фонд мережі становив майже 16 млн пр. Співробітники книгозбірень продовжили роботу з наповнення електронного каталогу, обсяг якого на початок позаминулого року становив 3 237 098 записів, та формування повнотекстових баз

даних, кількість яких дорівнювала 101 од., що більше, порівняно з 2017 р., відповідно на 8 і 7%. Як свідчить аналіз звітів, виразна тенденція до зменшення наповнення фондів новими надходженнями та кількості обслужених користувачів. Зокрема, за звітний період до бібліотек мережі надійшло 89 523 тис. пр. документів та обслужено 513 037 користувачів, що менше, порівняно з 2017 р., відповідно на 20 і 2%. З метою подальшого формування електронних колекцій співробітники мережі оцифрували 1783 документи. Впродовж року підготовлено 297 бібліографічних покажчиків, що на 26% менше порівняно з 2017 р. Слід зазначити, що 2018 р. поліпшилося технічне забезпечення книгозбірень ЗВО I—IV р. а. комп'ютерною технікою. За даними надісланих звітів, загальна кількість комп'ютерів становила 954 одиниць, що на 12% більше, порівняно з 2017 р. Водночас технічне забезпечення бібліотек НДУ НААН залишається на низькому рівні.

До другого розділу *"Організація роботи наукових сільськогосподарських бібліотек"* входить майже 50 матеріалів із важливих та актуальних питань діяльності структурних підрозділів ННСГБ НААН, мережі аграрних бібліотек, розглянутих на засіданнях вченої ради установи.

У розділі *"Науково-методичні матеріали"* вміщено методичні розробки та рекомендації щодо різноманітних аспектів діяльності галузевих бібліотек, що є важливим та актуальним інструментарієм практичної діяльності. На відміну від регламентувальних та інструктивних документів, рекомендації не є директивними та обов'язковими для всіх аграрних бібліотек мережі. Впродовж 2001—2018 рр. було підготовлено та розміщено на сторінках Бюлетеня 40 методичних рекомендацій, 21 технічну інструкцію, 18 положень і 10 правил користування.

Третій розділ *"Офіційні матеріали"* складає комплекс документів (постанови, накази, закони органів влади), покликаних зорганізувати та скерувати роботу аграрних книгозбірень. Загальна кількість офіційних документів, опублікованих у Бюлетені, становить майже 30. Одним із сегментів нормативної бази є стандарти, котрі також оприлюднюють у виданні.

Окрім того, у Бюлетені наявний розділ *"З досвіду роботи аграрних бібліотек"*, в якому друкують матеріали, надіслані чи надані фахівцями мережі аграрних книгозбірень та бібліотек інших систем і відомств для репрезентації провідного досвіду.

До видання також входять статті, *присвячені ювілярам та вшануванню пам'яті колег*. Усього у випусках розміщено 33 вітання та 6 некрологів.

Від 2009 р. Бюлетень доступний для перегляду на сайті установи ННСГБ НААН у рубриці "Видання ННСГБ НААН", а від 2017 р. — у каталозі "Украгро-тека" в базі даних "Повнотекстові періодичні видання".

До методичної роботи долучаються й інші структурні підрозділи ННСГБ НААН, виконуючи такий спектр завдань: участь у розробленні інструктивно-методичних документів, що регламентують функціонування бібліотечно-інформаційної галузі; організація

досліджень з актуальних питань бібліотечної роботи; видавнича діяльність, спрямована на впровадження в обіг результатів наукових досліджень; організація та проведення конференцій, семінарів тощо.

Зазначені напрями науково-методичної діяльності сприяють оптимізації роботи сільськогосподарських бібліотек, що виконують важливі соціальні й комунікативні функції та є одним із базових елементів аграрної та інформаційної інфраструктури нашої держави.

Висновки. Зміст науково-методичної діяльності, що сприяє підвищенню ефективності функціонування аграрних бібліотек, визначають проблеми, котрі потребують розв'язання в контексті стратегічного плану-

вання бібліотечної справи. Нині на порядку денному стоїть питання, як книгозбірням загалом та аграрним зокрема не лише вижити, а й динамічно розвиватися в умовах кризи. Науково-методична діяльність поступово змінюється відповідно до реалій сьогодення й нових тенденцій бібліотечної практики. Проте для її вдосконалення слід подолати низку проблем економічного, організаційного та методологічного характеру, як-от: слабка матеріально-технічна база, зокрема занижений рівень комп'ютерного забезпечення; дефіцит кадрів, здатних виконувати складні завдання методичної діяльності; недостатнє фінансування заходів методичного характеру (відрядження для обміну досвідом тощо) [5; 6; 7].

Список використаної літератури

1. *Библиотечная энциклопедия* / Российская государственная библиотека. — Москва : Пашков дом, 2007. — С. 697—701.
2. Ковальчук Г. Д. Бібліотечна преса як складова медіа-системи України / Г. Д. Ковальчук, М. Є. Корнієнко. — Режим доступу: <https://en.calameo.com/read/00063294515a24d6c5e1b>. — Назва з екрана. (Дата звернення 10.12.2019).
3. Мудроха В. О. Науково-методична діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника : дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій / Мудроха Валентина Олександрівна ; Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. — Львів, 2016. — 242 с.
4. *Методична діяльність: управління змінами в бібліотеці : метод. рекомендації* / КЗ "Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка" Черкас. обл. ради ; уклад. Н. Д. Вітавська. — Черкаси, 2016. — 15 с.
5. Боднар О. Організація науково-методичної діяльності бібліотеки ВНЗ. Інформація, комунікація, суспільство : матеріали I Міжнародної наукової конференції ІКС-2012, 25—28 квітня 2012 року, [Львів] / О. Боднар, О. Шишка; Національний університет "Львівська політехніка", Кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Кафедра інформаційних систем та мереж. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. — С. 268—269.
6. Дубас Т. Видавнича діяльність наукової бібліотеки в контексті інтенсифікації інформаційних обмінів: методичні аспекти / Т. Дубас. — Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3074:vidavnicha-diyalnist-naukovoji-biblioteki-v-konteksti-intensifikatsiji-informatsijnikh-obminiv-metodichni-aspekti&catid=81&Itemid=415). — Назва з екрана.
7. Полякова О. В. Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України / О. В. Полякова. — Режим доступу: <https://ube.mlu.org.ua/article>. — Назва з екрана. (Дата звернення 10.12.2019).

Oksana Kapralyuk

Organization of scientific and methodological activity of the National Scientific Agricultural Library

The article gives an overview of the directions of scientific and methodological activity of the National Scientific Agricultural Library (NSAL) of the NAAS as a scientific methodological and coordination center of the network of agricultural libraries. It is noted that the specialists of the scientific and methodological work and abstracting department of the NSAL of the NAAS take part in the basic research related to the information support of the agroindustrial complex in the conditions of eurointegration processes, and their results are reflected in the articles, standards and guidelines recommended by the heads of institutions, scientists and specialists of the ministries and departments of Ukraine involved in the creation and dissemination of agricultural scientific and technical information. It is noted that the NSAL NAAS participates in improving the professional competence of library workers through training courses, which are organized annually by the Library together with the Institute of Postgraduate Education of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine since 2002. Over the entire existence of the courses, more than 700 people have attended the lectures. It is emphasized that the issues of development of corporate interaction, cooperation of libraries and their integration into a single system are given priority. The main purpose of corporate interaction is to unite the information potential of each region of Ukraine to strengthen the information support of agrarian science, education, production, increase the role of agricultural libraries in the development of the state and the formation of civil society, more effective use of the world information potential. Territorial associations are headed by the main libraries, which currently number 22. The focus is on the scientific and analytical activities of the NSAL NAAS as a methodological center, which, since 2001, launched the publication of the Bulletin NAAN in order to present it in this area of activity. It annually publishes an overview of the activities of the network libraries by major areas of their work, scientific and methodological materials and official documents, as well as articles on the anniversary and the memory of colleagues.

Keywords: *National Scientific Agricultural Library; scientific and methodological activity; network of agricultural libraries; Bulletin; scientific and analytical activity; advanced training courses; corporate interaction; territorial associations*

References

1. *Bibliotchnaya entsiklopediya* (2007). Moskva: Pashkov dom.
2. Kovalchuk G. D., Kornienko M. E. (2019). *Bibliotchna presa yak skladova media-systemy Ukrainy*. Available at: <http://www.fao.org/70/1945-55/ru/> [Accessed 16.11.2019].

3. Mudrokhа V. O. (2016). Naukovo-metodychna diialnist Lvivskoi natsionalnoi naukovoї biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka. PhD. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Lviv.
4. Vitavska N. D. (uklad.). (2016). *Metodychna diyalnist: upravlinnya zminami v biblioteci : metod. rekomendaciyi*. Cherkasy.
5. Bodnar O., Shyshka O. (2012). Orhanizatsiia naukovo-metodychno idiiialnosti biblioteki VNZ. *Informatsiia, komunikatsiia, suspilstvo : materialy I Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, pp. 268—269.
6. Dubas T. (2019). *Vydavnycha diialnist naukovoї biblioteki v konteksti intensyfikatsii informatsiinykh obminiv: metodychni aspekty*. Available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3074:vydavnycha-diyalnist-naukovoji-biblioteki-v-konteksti-intensyfikatsiji-informatsijnikh-obminiv-metodychni-aspekti&catid=81&Itemid=415 [Accessed 15.11.2019].
7. Poliakova O. V. (2019). *Robota bibliotek naukovykh ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. Available at: <https://ube.mlu.org.ua/article> [Accessed 15.11.2019].

Надійшла до редакції 23 грудня 2019 року

УДК 023.5:[005.336:004](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).25-30

Оксана Матвієнко,

доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, професор кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності КНУКіМ,
e-mail: oxmix2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5772-848X>

Михайло Цивін,

кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри архітектурного проектування Інституту дизайну, архітектури та журналістики,
e-mail: tsyvin2012@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0312-5805>

"ІТ-бібліотекарі": пошук шляхів інноваційності, трудової мобільності чи зміна ціннісних орієнтирів професії?

Статтю присвячено виявленню тенденцій зміни наукової думки щодо ролі та функцій бібліотеки у цифровому суспільстві, а також аналізу міркувань вітчизняних науковців стосовно розвитку ІТ-технологій у бібліотечній освіті.

З'ясовано погляди професійної спільноти на зміст ІТ-освіти бібліотекарів, зосереджено увагу на пропозиціях щодо їх підготовки з фокусуванням майбутньої діяльності не в бібліотеках та зауважено про можливі функції бібліотеки як "кузні кадрів" для ІТ-фірм.

Розглянуто сутність широко вживаного в закордонних публікаціях терміна "кібербібліотекарі".

Зроблено висновки, що прагнення надати майбутньому бібліотечному фахівцеві весь комплекс цифрових компетенцій у повному обсязі на практиці часто супроводжується безсистемним, формальним наповненням навчальних планів ІТ-дисциплінами без науково та методично обґрунтованого рівня й глибини їх викладання студентам гуманітарної спеціальності.

Нинішня ситуація характеризується стихійністю нововведень, що обґрунтовуються термінами "інноваційність", "мобільність фахівця на ринку праці" (поза бібліотечними закладами), тезами про "архаїчність" бібліотеки та непопулярність професії серед сучасних абітурієнтів.

Зміст ІТ-освіти бібліотекаря в сучасних умовах має бути спрямований на вільне використання сучасних технологій, уміння ставити завдання перед ІТ-фахівцями та системне формування соціально-педагогічних комунікативних компетенцій у галузі ІТ-технологій, що відповідає аксіології бібліотечної діяльності, потребам держави й особистості в подоланні цифрової нерівності.

Ключові слова: ІТ-освіта; компетенції бібліотекаря; бібліотечна освіта; імідж бібліотечної професії; цифрова нерівність

Постановка проблеми. Питання ІТ-складника у змісті бібліотечної освіти періодично актуалізується у фаховому освітньому й науковому просторі. Ця тенденція зумовлена процесами тотальної цифровізації соціуму, розвитком технологій у бібліотечній справі, а отже зростають і вимоги суспільства та професійної спільноти до знань, умінь і компетенцій майбутнього бібліотечного фахівця. Менш очевидними, однак не менш вагомими є чинники, пов'язані з питаннями престижу бібліотечної праці й проблемами інноваційності сучасної освіти. Ці умови впливають на ринок освітніх послуг і розвиток бібліотечної освіти, і як аргумент актуалізують риторику щодо мобільності майбутнього бібліотечного фахівця на ринку праці. Як наслідок — сучасна ситуація характеризується пропозиціями новітніх освітніх програм у межах "бібліо-

течно" спеціальності, що семантично орієнтують не на бібліотечну професію, а на широке застосування ІТ-технологій в інших сферах діяльності.

Зазначені чинники об'єктивно зумовлені, однак в контексті їхнього зв'язку та взаємодії постає винесене в заголовок запитання: це інновації чи зміна ціннісних орієнтирів професії? Порушена проблема спричинена суперечностями, що виникають у співіснуванні парадигм бібліотечної справи, котрі узагальнено та умовно окреслимо як *гуманітарну (гуманістичну)* й *технологічну (технократичну)*. Періодично у "боротьбі" цих парадигм постає запитання: чи змінить технократична парадигма як модель бібліотечної справи та модель фахової бібліотечної освіти, цінності, мотивацію й цілі бібліотечної діяльності, а відтак — і аксіологію бібліотечної освіти?

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вплив ІТ-технологій на бібліотечну справу і, відповідно, на бібліотечну освіту є феноменом, існування й розвиток якого перебувають у контексті соціально-економічних, техніко-технологічних, соціально-культурних процесів. Їх маркерами є імідж бібліотечної професії, дисфункція читання, зниження ролі друкованої книги й абсолютизація доступу до електронних ресурсів, спроби концептуально обґрунтувати непотрібність бібліотек і бібліотекарів в умовах цифровізації.

Ці виклики фахова спільнота усвідомлювала ще до того, як спричинені ними суперечності стали цілком очевидними, відчутно загострилися і постали як такі, що потребують невідкладного розв'язання. Зокрема, відома українська вчена, бібліотекознавець і педагог А. Чачко на початку 2000-х у монографії "Бібліотекознавство у людському вимірі" [15], узагальнюючи перебіг попередніх етапів інформатизації, предметом цієї науки визначала бібліотеку як духовний і культурно-цивілізаційний феномен у всіх попередніх, нинішніх та потенційно передбачуваних іпостасях, призначеннях, тенденціях і варіантах розвитку в інтересах людини [15, с. 58]. Дослідниця наголошувала на гуманістичній концепції розвитку бібліотеки (предметно зосереджуючи увагу на публічних бібліотеках), на людському вимірі її місії в нових умовах, і, усвідомлюючи обставини "перехідного періоду", наголошувала, що нині на першому місці — питання призначення бібліотекарів як соціально-професійної групи сучасного соціуму. А. Чачко звертала увагу на намагання змінити назву "бібліотекар" на іншу, називаючи таких ініціаторів "мешанами во дворянстві" [15, с. 73] і висловлювала сподівання, що тисячолітня професія існуватиме, постійно трансформуючись відповідно до викликів часу.

У сучасній Україні розвиток науково-освітніх шкіл бібліотекознавства характеризується значним доробком учених (захисти кандидатських і докторських дисертацій, видання монографій, підручників та посібників, численні публікації у фахових виданнях), однак аналіз наукового дискурсу останніх років стосовно концептуальних засад *трансформацій бібліотеки, її місії в цифровому суспільстві* та функцій бібліотекарів у нових умовах потребує окремого предметного дослідження.

Очевидно, що наслідком (і чинником) процесів трансформації бібліотеки у цифровому суспільстві є зміст підготовки бібліотекарів у сфері ІТ-технологій.

Дослідницький ландшафт виявленої проблеми характеризується браком відповідних наукових розвідок, а наявні публікації щодо ІТ-освіти бібліотекарів потребують критичного аналізу пропонуваного їх авторами шляхів розв'язання.

Метою статті є окреслення тенденцій зміни наукової думки щодо ролі та функцій бібліотеки у цифровому суспільстві, а також розвитку ІТ-технологій у бібліотечній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині ознакам зміни функцій бібліотеки присвячено численні публікації на шпальтах закордонної фахової періо-

дики. Зокрема, в журналі "Библиотечное дело" (2019, Росія) у статті "Шаманські танці. Запрошення до розмови" Н. Ягодинцева зауважує, що "критерії оцінювання роботи бібліотек поступово змінилися на протилежні власне бібліотечній сутності" [16] і констатує, що книга дедалі менше відіграє смислоутворювальну роль у житті сучасної бібліотеки, оскільки витісняється на периферію читацької уваги масово-розважальними заходами: "...замість цього на бібліотечних майданчиках розгортається велика культмасова робота, що потребує фахівців зовсім інших професій — культурорганізаторів, режисерів, акторів..." [там само].

До схожих висновків, але в контексті цифровізації, можуть призвести, як переконаємося далі, й пропозиції розробників нових концепцій існування бібліотеки й трансформації її як соціального інституту в цифровому суспільстві.

Російський дослідник В. Степанов, розмірковуючи про перспективи бібліотек і бібліотекарів, вважає, що "згадки про минулі часи, коли люди йшли в бібліотеку за книгами, й бажання "повернути як було" не тільки не мають сенсу, а й шкідливі, оскільки їх реалізація призведе до загибелі бібліотеки як закладу, що втратив актуальність" [14, с. 24]. Наводячи тривіальні аргументи про скорочення сфери книговидавництва, наявність у сучасних людей смартфонів, планшетів і можливостей здобувати інформацію будь-де і будь-коли, бібліотекознавець, доцент кафедри бібліотечно-інформаційних наук Московського державного інституту культури так бачить професійну культуру і професійну місію сучасного бібліотекаря: "...відбувається перетворення бібліотек на архаїчні заклади... У "рудиментарному" існуванні бібліотек зацікавлені, по суті, лише самі бібліотекарі, які, не маючи достатніх знань, діалектичного мислення й тому не вбачаючи інших шляхів для розвитку бібліотеки як соціального інституту, намагаються всіма способами зберегти свій попередній стан, прикриваючись актуальними колісь твердженнями про неминущу роль друкованої книжки й, відповідно, власної місії" [13, с. 22]. В. Степанов підсумовує, що "єдиним способом збереження бібліотек в умовах експоненційного розвитку технологій, і, як наслідок, якісної зміни самого суспільства, є *трансформація бібліотек у заклади з іншими — ширшими — завданнями*" (Курсив наш. — О. М., М. Ц.) [там само, с. 23].

Російський бібліотекознавець найбільш значущими нововведеннями вважає придбання 3D-принтерів (включно із пристроями друку на текстилі), верстати лазерного різання, шоломи, костюми та студії віртуальної реальності; обов'язкове навчання користувачів роботи з обладнанням, перетворення бібліотеки на своєрідну громадську майстерню, послугами якої може скористатись будь-хто [13], і впевнений, що пропонуване ним насичення бібліотек цифровими технологіями дасть змогу "допомагати людям у їх споконвічних пошуках добра й сенсу" [13, с. 31].

У контексті гуманістичної концепції бібліотеки, запропонованої А. Чачко, вважаємо за потрібне навести цитату з праці відомого російського бібліотекознавця А. Соколова: "Здичавілі технократи впевнені,

що, маючи у своєму розпорядженні інтернет із постійно зростаючими ресурсами, громадяни інформаційного суспільства не потребуватимуть жодних старомодних бібліотек, окрім, можливо, оцифрованого ресурсу, що сконцентрує фонди кількох найбільших бібліотек" [11, с. 4]. А. Соколов наголошує, що цільове призначення бібліотек — гуманістична місія, засіб досягнення цієї мети — інформаційні функції.

У контексті полярних концепцій про розвиток бібліотек і бібліотечної справи висловлюються й прихильники відповідних парадигм розвитку бібліотечної освіти.

Зокрема, разом із публікаціями, що висвітлюють результати системного погляду на розвиток бібліотечної освіти та репрезентують концепції її інтелектуалізації, в яких ІТ-освіта розглядається як суттєвий техніко-технологічний складник у загальній системі підготовки [8], наявні також і публікації з конкретними пропозиціями щодо розділів ІТ для вивчення майбутніми бібліотечними фахівцями.

Симптоматичною в контексті порушеної проблеми є стаття вітчизняних дослідників А. Пелещина, В. Добровольської, О. Трач, О. Тимовчак-Максимець "Особливості інформаційних технологій в бібліотечній справі" [10], присвячена змісту освіти студентів спеціальності "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" в галузі ІТ-технологій. Основною інтенцією публікації є прагнення сформулювати *бібліотекаря, котрий би був потрібним як ІТ-фахівець в інших сферах діяльності*.

Автори наголошують, що "конкуренція на ринку освітніх послуг на сьогодні усе більше зосереджується навколо практичної цінності освіти, яка може бути надана слухачу" [10, с. 16]. Не розгортаючи у пропонованому дослідженні дискусію довкола важливості загальнолюдських і соціальних цінностей освіти та не висуваючи аргументів щодо завдань, котрі постають перед освітою України у формуванні й оновленні національної еліти (економічної, гуманітарної, технічної, політичної) як запоруки зміцнення державних основ [9], зазначаємо, що практична цінність бібліотечної освіти в її соціальному вимірі все ж має дещо більше значення, ніж набуття ІТ-знань і навичок, до того ж, як пропонують автори, на рівні професійного ІТ-фахівця, конкурентного на ринку праці.

Обґрунтовуючи актуальність окресленої проблеми, автори наголошують, що окремим аспектом *якості підготовки фахівця* є його можлива *трудова мобільність*, безпосередньо пов'язуючи її зі *зменшенням фокусування на одному типі працедавця* (у цьому разі — на бібліотечних закладах).

Слід зазначити, що в такому контексті питання ІТ-освіти вітчизняних бібліотекарів — *підготовка з фокусуванням майбутньої діяльності не в бібліотеках* — досі не розглядалось у науковому бібліотекознавчому дискурсі. Зокрема, автори наводять розділи ІТ-технологій, котрі можуть вивчати бібліотекарі, наголошуючи, що результатом опанування кожного з них є можливість знайти відповідні вакансії в ІТ-сфері. Прогнозується, що:

— "окрім бібліотечної справи випускники з такими знаннями користуються значним попитом як

потенційні системні мережеві адміністратори, архітектори мереж, адміністратори сайтів, спеціалісти з інформаційної безпеки" [10, с. 19];

— "бібліотечні фахівці, що володітимуть такими знаннями, зможуть знайти собі додаткові вакансії як фахівці з робототехніки, логістики, налаштування СШ (систем штучного інтелекту)" [там само];

— "втілення наведеного вище переліку розділів ІТ, які можуть вивчатися бібліотечними фахівцями, породжує окремі нові виклики для бібліотечної галузі, основним з яких є ймовірний відтік таких фахівців з бібліотечних установ у ІТ-фірми... Бібліотеки можуть взяти на себе певну функцію "кузні кадрів" для ІТ-фірм (у тому числі найвідоміших, лідерів у світі рішень з інтелектуального опрацювання інформації)" [там само].

Навіть не враховуючи різницю у професійній культурі бібліотекарів та ІТ-фахівців, що є очевидною з хрестоматійної типології професій за О. Клімовим, одним з аргументів проти таких пропозицій є об'єктивна неможливість реалізувати в межах навчального плану підготовки бібліотекарів пропонований у статті перелік ІТ-дисциплін, до того ж в обсязі, що давав би майбутнім фахівцям змогу професійно працювати в ІТ-сфері. Отже, постає закономірне запитання щодо доцільності й можливості подібного спрямування бібліотечної освіти та перетворення її на "кузню кадрів" для ІТ-сфери. Очевидно, що ІТ-освіту як таку можна здобути за доволі широким переліком наявних в Україні ІТ-спеціальностей, і це, відповідно до моделі розвитку кар'єри, котру сформулював американський психолог Дж. Л. Голланд, є вибором людиною професійного простору як вираження своєї індивідуальності [3].

Насправді, результатом запропонованої "гібридизації" бібліотечної освіти стане фахівець, не компетентний у жодній із цих "генетично" різних спеціальностей. Наголосимо, що освітня бібліотечна програма має власні цілі, бібліотечна діяльність — свої цінності, читачі (й користувачі) бібліотеки — відповідні потреби.

Передбачаючи аргументи на підтримку позиції, висловленої авторами статті [10], зокрема щодо "цифрової гуманітаристики" чи концепції STEM-освіти (S-science, T-technology, E-engineering, M-mathematics), котра останнім часом актуалізувалася в освітньому просторі, зазначимо, що в контексті вивчення бібліотекарями ІТ-технологій постає насамперед запитання: *якою мірою вони мають опанувати знання та вміння в цій галузі?* Очевидно, що знання у сфері ІТ мають давати змогу бібліотекарям вільно використовувати сучасні технології, наповнювати контентом інформаційний простір, здійснювати пошук потрібних читачеві інформаційних ресурсів, ставити завдання перед ІТ-фахівцями для цифровізації своєї предметної сфери, забезпечувати повноцінний діалог з іншими фахівцями зі створення, експлуатації та розвитку ІТ-технологій у бібліотеках. А на сучасному етапі, коли державні органи визнають важливість діяльності бібліотек у питаннях цифрової освіти й подолання цифрової нерівності, на них покладається функція

офлайн-хабів в аспекті набуття громадянами цифрових компетенцій, актуалізується й відповідна *соціально-педагогічна функція бібліотекаря* [7]. Саме на цих засадах, відповідно до закономірностей і принципів теорії й методики професійної освіти, має базуватися модель фахівця бібліотечної справи.

У контексті поданих у статті [10] пропозицій і концепцій погоджуємося із застереженням російського бібліотекознавця А. Соколова про те, що "радикальну інформатизацію і дегуманізацію бібліотечної школи не можна вважати безневинними захопленнями... Цілковито неприпустимим є витіснення гуманітарного бібліотечно-бібліографічного професіоналізму й культури книги на периферію навчально-виховного процесу" [12, с. 346].

Виявлені у публікації [10] суперечності між бібліотечною "формою" та "ІТ-змістом" освіти спонукають згадати термін "кібербібліотекарі" (cybrarian), котрий запропонував М. Бауенс 1993 р. під час опису нової організаційної моделі для корпоративних бібліотек із використанням новітніх технологій і з урахуванням сучасних методів ведення бізнесу у великих компаніях [1]. Цей термін інколи використовують у закордонних публікаціях на позначення діяльності бібліотекарів у сучасному цифровому середовищі. Термін "кібербібліотекарі" поки що не побутує в українському бібліотекознавчому науковому та освітньому просторі, хоча в дусі технологічного детермінізму зазначених освітніх пропозицій міг би стати цілком їм відповідним.

Однак насправді "оригінатори" поняття "кібербібліотекар" і дослідники його змісту наповнюють термін не технократичним, а повністю відповідним традиційній аксіології діяльності бібліотечного фахівця змістом.

Зокрема, у статті Т. Дей [2] зазначено, що кібербібліотекар — це традиційний бібліотекар, який працює в автоматизованому середовищі, оточений цифровими продуктами, спеціалізується на використанні інтернету як інструменту доступу до інформаційних ресурсів. Авторка вважає, що кібербібліотекарем можна назвати фахівця з інформації, який працює зі значним обсягом вебконтенту для охоплення цільового користувача.

Аналогічних поглядів дотримуються й автори програми Library and information science online degree programs Cybrarians — More than Librarians, які вважають кібербібліотекарів експертами кіберпростору, помічниками дослідників у пошуку інформації, фахівцями, які організують інформаційний простір [6].

Фінська дослідниця С. Хонгісто [4], аналізуючи зміст понять "бібліотечний", "кібернетичний", "кібербібліотечний", має на меті з'ясувати: хто такі кібербібліотекарі й що входить до їхніх завдань. Визнаючи прийнятним термін "кібербібліотекарі", дослідниця наголошує, що їхньою роботою керують традиції та ефективно використання технологій.

Розмірковуючи про розвиток концепцій Бібліотеки 2, 3 та 4, інтелектуальних бібліотек, про баланс між традиційними та прогресивними методиками, окреслюючи шляхи й формати цифрових трансформацій, закордонні дослідники застосовують до діяльності бібліотекаря у цифровому середовищі термін "апомедіація" [5], що означає діяльність людини, яка полегшує пошук і розуміння інформації з інтернету.

Висновки. Техніко-технологічні зміни та цифровізація бібліотечної справи, гострі дискусії щодо призначення сучасної бібліотеки та часом викривлене розуміння мобільності бібліотечного фахівця об'єктивно ініціюють пропозиції трансформації навчальних планів його підготовки.

На нинішньому етапі розвитку бібліотечної освіти в Україні трендом є прагнення надати майбутньому фахівцю одразу всі цифрові компетенції у повному обсязі, що на практиці часто супроводжується безсистемним, формальним наповненням навчальних планів ІТ-дисциплінами без науково й методично обгрунтованого рівня та глибини їх викладання студентам гуманітарної спеціальності, принципи дидактики підміняються аргументами щодо престижності, практичності, доцільності, подекуди й особистої зацікавленості окремих викладачів чи кафедр.

Нинішня ситуація характеризується стихійністю нововведень, що обгрунтовуються термінами "інноваційність", "мобільність фахівця на ринку праці" (поза бібліотечними закладами), тезами про "архаїчність" бібліотеки та непопулярністю професії серед сучасних абітурієнтів.

Зміст ІТ-освіти бібліотекаря має бути спрямований не на зміну професійної діяльності, а на вільне використання сучасних технологій, уміння ставити завдання перед ІТ-фахівцями та системно формувати соціально-педагогічні комунікативні компетенції в галузі ІТ-технологій, що відповідає аксіології бібліотечної діяльності та потребам держави й особистості в подоланні цифрової нерівності.

Модернізація бібліотечної освіти можлива тільки на основі побудови її відповідних концепцій, системних бібліотекознавчих досліджень і визначення місії бібліотеки у цифровому суспільстві.

Список використаної літератури

1. *Bauwens M.* The emergence of the "cybrarian": a new organisational model for corporate libraries / M. Bauwens // *Business Information Review*. — 1993. — № 9 (4). — P. 65—67. — Mode of access: <https://doi.org/10.1177/0266382934234882>. — Title from the screen.
2. *Dey T.* Cybrarian: the librarian of future digital library / T. Dey // *International Journal of Information Dissemination and Technology*. — 2012. — № 2 (3). — P. 209—211. — Mode of access: <https://ijdt.com/index.php/ijdt/article/view/99/99>. — Title from the screen.
3. *Holland J. L.* Exploring careers with a typology: What we have learned and some new directions / J. L. Holland // *American Psychologist* — 1996. — № 51. — P. 397—406.

4. *Hongisto S. L.* Cybrarian — The New Digital Librarianship: Serving digital natives in hybrid libraries / S. L. Hongisto. — Mode of access: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019101119891>. — Title from the screen.
5. *Kwanya T.* Intelligent libraries and apomediators: Distinguishing between Library 3.0 and Library 2.0. / T. Kwanya, C. Stilwell, & P. G. Underwood // *Journal of Librarianship and Information Science*. — 2013. — № 45 (3). — P. 187—197. — Mode of access: <https://doi.org/10.1177/0961000611435256>. — Title from the screen.
6. *Library and information science online degree programs "Cybrarians"* — More than Librarians. — Mode of access: <https://librarysciencedegree.usc.edu/blog/cybrarians-more-than-librarians/>. — Title from the screen.
7. *Бібліотеки стануть першими хабами проєкту "Дія. Цифрова освіта"*. — Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua/news/biblioteki-stanut-pershimi-khabami-proektu-diya-tsifrova-osvita>. — Назва з екрана.
8. *Гуменчук А. В.* Модель інтелектуалізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти / А. В. Гуменчук // *Вісник ХДАК*. — 2019. — Вип. 55. — С. 70—81.
9. *Давидов П.* Аксиологічна цінність університетської освіти в Україні / П. Давидов // *Університетська кафедра*. — 2016. — № 5. — С. 39—52. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2016_5_6. — Назва з екрана.
10. *Пелецишин А. М.* Особливості інформаційних технологій в бібліотечній справі / А. М. Пелецишин, В. В. Добровольська, О. Р. Трач, О. Ю. Тимовчак-Максимець // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. — 2018. — № 4. — С. 14—21.
11. *Соколов А.* Информационные функции и гуманистическая миссия российских библиотек (Тезисы для обсуждения на "Круглом столе") / А. Соколов. — Режим доступа: https://www.rsl.ru/datadocs/doc_7533fo.pdf. — Загл. с екрана.
12. *Соколов А. В.* Российские библиотеки в информационном обществе: Профессионально-мировоззренческое пособие / А. В. Соколов. — Москва : Литера, 2012. — 400 с.
13. *Степанов В.* Библиотека и библиотекари в ближайшие двадцать лет, или В ожидании сингулярности / В. Степанов // *Науч. и техн. б-ки*. — 2018. — № 1. — С. 19—31. — Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2018/1/NTB1_2018_%D0%905_2.pdf. — Загл. с екрана.
14. *Степанов В.* Больше, чем книги: библиотека и библиотекари в мире, где меняется всё / В. Степанов // *Науч. и техн. б-ки*. — 2017. — № 1. — С. 19—25. — Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2017/1/NTB1_2017_%D0%905_2.pdf. — Загл. с екрана.
15. *Чачко А. С.* Библиотекведение в человеческом измерении / А. С. Чачко. — Киев—Москва, 2000. — 168 с.
16. *Ягодинцева Н.* Шаманские пляски. Приглашение к разговору / Н. Ягодинцева // *Бібліотечне дело*. — 2019. — № 21 (352). — Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2019/11/380/95/4332/>. — Загл. с екрана.

Oksana Matvienko, Michael Tsyvin

"IT-librarians": searching ways of innovation, labor mobility, or change of professional principles development?

The article is devoted to identifying trends in scientific thought regarding the role and functions of the library in the digital society, as well as the considerations of domestic scientists regarding IT technologies in library education.

The views of national scholars on the content of the IT education of librarians are analyzed, the proposals on their preparation with the focus on future activity not in libraries and possible functions of the library as a "forge frame" for IT companies are emphasized.

The term "Cybrarians" used in foreign publications is emphasized.

It is concluded that the desire to provide the future library specialist with all the digital competences in full, which in practice is often accompanied by unsystematic, formal filling of the curricula of IT disciplines without a scientifically methodically justified level and depth of their presentation to students.

The current situation is characterized by the spontaneity of innovations, which are justified by the terms "innovation", "mobility of the specialist in the labor market" (outside library institutions), theses about the "archaic" of the library and the unpopularity of the profession among modern entrants.

The content of the librarian's IT education in modern conditions should be aimed at the free use of modern technologies, the ability to set tasks before the IT specialists and the systematic formation of social and pedagogical communicative competences in the field of IT technologies, which corresponds to the axiology of library activity and the needs of the state and the individual overcoming digital inequality.

Keywords: *IT education; librarian competencies; library education; image of the library profession; digital inequality*

References

1. Bauwens M. (1993). The emergence of the "cybrarian": a new organisational model for corporate libraries. *Business Information Review*, 9 (4), pp. 65—67. Available at: <https://doi.org/10.1177/0266382934234882>.
2. Dey T. (2012). Cybrarian: the librarian of future digital library. *International Journal of Information Dissemination and Technology*, 2 (3), pp. 209—211. Available at: <https://ijidt.com/index.php/ijidt/article/view/99/99>.
3. Holland J. L. (1996). Exploring careers with a typology: What we have learned and some new directions. *American Psychologist*, 51, pp. 397—406.
4. Hongisto S. L. (2019). *Cybrarian — The New Digital Librarianship: Serving digital natives in hybrid libraries*. Available at: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019101119891>.
5. Kwanya T., Stilwell, C. & Underwood P. G. (2013). Intelligent libraries and apomediators: Distinguishing between Library 3.0 and Library 2.0. *Journal of Librarianship and Information Science*, 45 (3), pp. 187—197. Available at: <https://doi.org/10.1177/0961000611435256>.
6. *Library and information science online degree programs "Cybrarians"* — More than Librarians (2019). Available at: <https://librarysciencedegree.usc.edu/blog/cybrarians-more-than-librarians/>.

7. *Biblioteki stanut pershimi habami projektu "Diya. Cifrova osvita"*. (2020). Available at: <https://thedigital.gov.ua/news/biblioteki-stanut-pershimi-khabami-proektu-diya-tsifrova-osvita>.
8. Gumenchuk A. V. (2019). Model intelektualizaciyi vishoyi bibliotechno-informacijnoyi osviti. *Visnik HDAK*, 55, pp. 70—81.
9. Davidov P. (2016). Aksiologichna cinnist universitetskoyi osviti v Ukraini. *Universitetska kafedra*, 5, pp. 39—52. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UKaf_2016_5_6.
10. Peleshishin A. M., Dobrovol'ska V. V., Trach O. R., Timovchak-Maksimec O. Yu. (2018). Osoblivosti informacijnih tehnologij v bibliotechnij spravi. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo Informologiya*, 4, pp. 14—21.
11. Sokolov A. (2020). *Informacionnye funkcionnyye i gumanisticheskiye missiya rossijskix bibliotek (Tezisy dlya obsuzhdeniya na "Kruglom stole")*. Available at: https://www.rsl.ru/datadocs/doc_7533fo.pdf.
12. Sokolov A. V. (2012). *Rossijskie biblioteki v informacionnom obshestve: Professionalno-mirovozzrencheskoe posobie*. Moskva: Litera.
13. Stepanov V. (2018). Biblioteka i bibliotekari v blizhajshie dvadcat let, ili V ozhidanii singulyarnosti. *Nauch. i tehn. b-ki*, 1, pp. 19—31. Available at: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2018/1/NTB1_2018_%D0%905_2.pdf.
14. Stepanov V. (2017). Bolshe, chem knigi: biblioteka i bibliotekari v mire, gde menyaetsya vsyo. *Nauch. i tehn. b-ki*, 1, pp. 19—25. Available at: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2017/1/NTB1_2017_%D0%905_2.pdf.
15. Chachko A. S. (2000). *Bibliotekovedenie v chelovecheskom izmerenii*. Kiev—Moskva.
16. Yagodin'ceva N. (2019). Shamanskije plyaski. Priglaszenie k razgovoru. *Bibliotechnoe delo*, 21 (352). Available at: <http://www.bibliograf.ru/issues/2019/11/380/95/4332/>.

Надійшла до редакції 24 лютого 2020 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 316.4/.6:[327.8:323.3](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).30-35

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Операції базових ефектів

Останнім часом для розв'язання наявних у сучасному світі міждержавних проблем, на додаток до традиційних дипломатичних акцій і бойових операцій, дедалі активніше застосовують технології непрямих дій, що підривають державу-суперника зсередини. Назв таким технологіям база: "м'яка сила", "розумна сила", "керований хаос", "гібридні війни" тощо. В їх межах застосовують спецоперації, що мають назву "операції базових ефектів" (ОБЕ). У статті розглянуто наслідки здійснення ОБЕ у глобальному масштабі та їх вплив на майбутнє країн — жертв агресії.

Зазначено, що для реалізації алгоритмів ОБЕ використовують "мережеві структури", заздалегідь створені на теренах держави-мішені. Це означає, що формування в них "мережі" має на меті позбавлення країн, народів, армій і урядів самостійності, суверенності та суб'єктності, перетворення їх на жорстко керовані, запрограмовані механізми. Операції базового ефекту є спеціальними алгоритмами організаційної зброї (ОЗ) для ведення організаційної війни (ОВ).

Розглянуто основний технологічний інструмент мережевої війни, залучений до виконання ОБЕ, — "вузли мережі". Це ангажовані осередки громадянського суспільства: неурядові організації (НУО), некомерційні організації (НКО), фонди, громадські структури, рухи й політичні партії, редакції газет і журналів, молодіжні організації, а також корумповані чиновники та правозахисники.

Зауважено, що головна мета організаційно-інформаційної агресії — якісна зміна традиційного культурного й духовного життя, порушення спадкоємності національних ідеалів і цінностей, демонтаж історичної пам'яті. Інформаційний тиск, котрий ініціатори оргвійн чинять безперервно, здатний ушкоджувати об'єднанчі національні елементи, деформуючи або знищуючи традиційні точки єдності народу (оргісторична зброя), що мають цінність.

Ключові слова: операції базових ефектів; оргвійна; оргзброя; держава-агресор; держава-мішень; мережа; агенти впливу; мережева війна

Постановка проблеми. Центральним елементом організаційних війн (оргвійн) є операції базових ефектів (effects-based operations, ЕВО), далі — ОБЕ. Це найважливіша концепція в теорії оргвійн. Операції базових ефектів реалізуються за певними алгоритмами та визначаються як "сукупність дій, спрямованих на формування моделі поведінки союзників, нейтральних сил і ворогів в ситуації миру, кризи та війни". Характерною особливістю реалізації цих операцій у потрібній Заходу державі є забезпечення панування над її інформаційним простором і формування мережі "агентів впливу". Це дає змогу вести оргвійну за алгоритмами країни-агресора. Чого намагаються досягти через

використання ОБЕ? Саме дослідженню результатів їх застосування й присвячено пропоновану статтю.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Розроблення й дослідження алгоритмів реалізації ОБЕ, що фінансували Міністерство оборони (МО) і Військово-повітряні сили (ВПС) США, відбувалися в Національному дослідному інституті оборони США (NDRI) Національної корпорації RAND і проєктному бюро ВПС (AIR FORCE). Ці організації отримують також федеральне фінансування від Канцелярії міністра оборони, Об'єданого штабу командування та оборонних агентств. Дослідження проводилися згідно з укладеними контрактами DASW01—95—C—0059 і проєктом ВПС,

фінансованим центром досліджень і розвитку ВПС, згідно з контрактом F49642—01—С—0003. Контроль розроблень здійснював НДІ оборони корпорації RAND, Центр досліджень і розвитку, котрий фінансує держава та підтримує МО США, Об'єднаний штаб, об'єднані командування й агентства національної оборони.

Передбачено, що проведення ОБЕ надасть можливість встановити повний і цілковитий контроль над усіма структурами та учасниками організаційної війни для тотального маніпулювання ними в різних ситуаціях: і тоді, коли війна ведеться, і тоді, коли вона назріває, і тоді, коли панує мир. У цьому суть оргвійни — вона не має початку й кінця, ведеться постійно, а її мета — забезпечити державі-агресорові здатність безперешкодно використовувати численні засоби організаційної зброї проти держави-мішені.

Мета статті — вивчення особливостей застосування операцій базових ефектів з метою використання результатів досліджень для протидії деструктивним впливам держави-агресора та привернення уваги владних структур до формування мережі "агентів впливу" і латентної дії ОБЕ в межах оргвійни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації алгоритмів ОБЕ використовують "мережеві структури", заздалегідь створені на території країни — жертви агресії [1]. Це означає, що формування "мережі" у державах-мішенях передбачає позбавлення країн, народів, армій і урядів самостійності, суверенності та суб'єктності, перетворення їх на жорстко керовані, запрограмовані механізми. Операції базових ефектів є спеціальними алгоритмами організаційної зброї для ведення оргвійни на території країни-жертви [2].

До ОБЕ належать алгоритми оргзброї, що забезпечують панування над інформаційним простором. Гнучкість і багатофункціональність, здатність поєднувати різні типи дії дають змогу використовувати ОЗ на різних рівнях і в різних середовищах: для зміцнення влади, зручного управління, перерозподілу громадської уваги та впливу на неї в потрібному напрямі. Інформаційна частина ОБЕ має забезпечити координацію всіх засобів пригнічення волі супротивника, підірвання його політичних та економічних можливостей. На думку американських фахівців, інформаційні технології уможливають розгортання навіть і геополітичних криз, до того ж без жодного пострілу.

Захід, що нині посів позицію лідера, за допомогою ОБЕ активно перебудовує світ у власних інтересах, зміцнюючи потенціал у всіх можливих сферах протистояння (часто в латентних формах).

Мета організаційно-інформаційної агресії — якісна зміна традиційного культурного й духовного життя, порушення спадкоємності національних ідеалів і цінностей, демонтаж історичної пам'яті. Постійний інформаційний тиск здатний розхитати монолітність нації, руйнуючи традиційні точки її єдності (орґісторична зброя), що мають цінність.

У такий спосіб розвінчуються культурні досягнення народу, піддаються некоректній критиці й навіть осміянню його усталений спосіб життя чи герої. Злам культурної самосвідомості означає кінець ідейного опору. Зрештою, змінюються тип і стиль управління,

відбувається підміна національних інтересів і цілей державного розвитку (орґуправлінська зброя).

Подвійної та особливо відчутної шкоди супротивникові завдають за допомогою організації "відтоку мізків", коли втрата значної кількості найкращих фахівців поєднується зі збитками економічними — засобами, витраченими на їх підготовку.

Успіху у виконанні поставлених завдань організатори досягнуть швидше, якщо дістануть підтримку панівної еліти супротивника за допомогою створення груп так званих "агентів впливу". Важливо, що інформація ефективно виконуватиме свої функції, на відміну від інформаційного шуму, лише якщо її відповідним чином сприйматимуть та усвідомлюватимуть, а отже вона має бути зрозуміла, проінтерпретована, подана так, щоб привернути увагу, зачепити емоції, зацікавити.

Розвивається й наука про інформацію, фахівці розробляють психотехнологічні основи її моделювання, досліджують ноотехнологічні особливості людського інтелекту, вивчають соматотехнологію інформаційного впливу (особливості використання сигналів, кольору, звуків як значущої інформації). Водночас будь-яка оргінформаційна війна залишається військовою програмою, котрі розуміємо не лише у вузькоспеціальному сенсі, а й у широкому, загальнокультурному.

Інформаційно-смісловий удар дезорієнтує особистість; інформаційно-емоційний — руйнує її здатність до адекватного сприйняття, робить нечутливою чи дратівливою; інформаційно-моральний — руйнує колишні нормативні уявлення про добро та зло, і, на решті, інформаційно-історичний призводить до того, що людина не спроможна усвідомити, хто вона, забуває своє коріння, втрачає оболонки, сформовані в ній культурою, і, зрештою, стає позбавленим традиції та ґрунту атомом.

Атомізація соціуму перетворює його на скупчення байдужих індивідів, не спроможних що-небудь випробувати та реагувати. Цей процес, базований на стимулюванні індивідуалізму, фабрикує атомізовану масову людину, розчинену в позанаціональній культурі, позбавлену традиційних релігійних цінностей та соціальних орієнтирів. Це свого роду морально-психологічний люмпен з анестезованою телебаченням душею. Отже, йдеться не про єдине людство, а лише про формування меганатовпу, що підкорюється управлінню мегавлади.

Керована частина населення світу має бути приведена до стану гомогенної маси, обмеженої та зомбованої, аби зручніше було керувати нею. Для цього, зокрема, існує сучасний маскульт і система розважальних передач.

Засобом інформаційного впливу, що вражає основи формування картини світу у свідомості, є фальсифікація мови, тобто умисно неправильне використання слів, за якого спотворюється їх початковий сенс для зміни думок чи образу мислення в потрібному напрямі. Негативну роль здатна виконувати й некритична заміна слів рідної мови іноземними. Цілковитою синонімічністю немає: лексеми зазвичай пов'язані з "кущами" смислових асоціацій, психоментальних орієнтирів, і їх заміна може стати заміною звичних культурних опосередкувань і смислових апеляцій, що

часто мають і традиційну вкоріненість. Коли відбувається так звана мирна війна, завданням якої є спрямованість на культуру супротивника в різноманітних проявах, то переможений приймає культуру переможця, змінюючи власне світосприйняття на запропоновану модель.

Унаслідок глобалізації, що начебто відбувається мирно, екрани телебачення й книжкові прилавки багатьох країн світу заповнено американською продукцією, часто третьосортною: бойовики, телесеріали. Ця тенденція радше свідчить про поглиблення інформаційної війни, адже насправді відбувається перегляд моральних законів, духовних цінностей і способу буття, що традиційно становили безперервний цикл життєдіяльності певної нації від покоління до покоління.

Специфічною для нашого часу, з його можливостями м'якого впливу на свідомість, коли непомітно підмінюються ідеї й ідеали, стає проблема помилкової ідентифікації, внаслідок чого змінюються критерії ідентичності. Через масовий вплив інформаційних технологій і міфів людина ототожнює себе з певними особами чи групами всупереч власній соціальній і культурній належності. Активація механізмів помилкової ідентифікації примушує індивіда свідомо брати участь у реалізації шкідливих для нього програм і завдань. Подібна маніпуляція свідомістю допомагає "змусити маси діяти в потрібному напрямі навіть проти їх волі, а у стані супротивника — розколоти людей, спонукати їх повстати один проти одного".

Мистецтво та мас-медіа втягують особистість у нескінченну гру, що поступово перетворюється на основну форму життя. Умовність, конвенціональність усього, аж до дійсності, — неодмінні атрибути тлумачення будь-яких явищ життя. Скандали, шоу, карнавали — мають приховати головне, відвернути увагу від основних людських і соціальних проблем. Безперервний "карнавал" відсуває на задній план сутнісні, смислові форми та прояви життя. Проти свідомості працює й повсюдна практика нерозрізнення правди та брехні, чорного та білого, бо насправді "усе відносно".

Спекуляції на відносності сталих цінностей, істини, добра, краси дезорієнтують людину, провокують невпевненість у здатності правильно зрозуміти світ та орієнтуватися в ньому. Агресія проти свідомості стає справжньою війною. Віртуалізація, що захоплює і свідомість, і життя індивіда, робить примарною межу між реальним і вигаданим.

З одного боку, втрата людиною адекватної само-свідомості схиляє її до ідеальних символізованих форм вираження, ніби до перевтілення; з іншого — вона дедалі більше фокусується на матеріальних цінностях і переживаннях, заземлюється на "базових", інстинктивно-чуттєвих складниках існування, адже сучасна культура стимулює "пожвавлення" давніх, архаїчних структур свідомості та поведінки.

У сфері соціальної поведінки це визначає остаточний злам морально-психологічних засад і ціннісних координат. Зокрема, вимога справедливості посідає останнє місце в нинішній ієрархії базових цінностей, бо "невизначеністю" відволікає від матеріальних домінант життя сучасного соціуму. Про намагання

побудувати "щастя для всіх" зауважують не лише як про практично неможливе, а й непотрібне завдання з настановно-теоретичних позицій.

У глобалізаційному проєкті є поняття "нерентабельне населення"; сенс його мав би змусити замислитися більшість мешканців країн другого і третього світу (хоча нині на Заході з міркувань "політкоректності" запропоновано відмовитися від терміна "країни третього світу" як дискримінаційного).

"Звільнення" планети від "нерентабельного" населення заплановано ще від часів Римського клубу (кінець 1960-х рр.), оскільки сучасні технології, за прогнозами, зроблять зайвими 80% людей. Від 1974 р. США надають іншим країнам допомогу, тільки прив'язуючи її до програм скорочення народжуваності.

Сучасний маскульт майстерно й повсюдно пропагує нетрадиційну сексуальну орієнтацію, поетизує надмірну вікову різницю партнерів та збочені сімейні стосунки, що фактично слугує меті депопуляції. Реалізація саме цієї програми має призвести до зменшення нерентабельного (у світовому відношенні) населення. Так глобалізація набуває рис глобофашизму.

На тлі новітніх досягнень науки, на основі досконалої сучасної технології повстало те, що, здавалося, безповоротно відійшло в минуле — рабство й торгівля людьми, коли створюються інтернаціональні картелі з продажу жінок, дітей, людських органів, коли знову з'явилася піратська практика викрадень і заручників.

Отже, використання ОБЕ дає можливість здійснювати: управління свідомістю; "наведення" емоцій; диригування керованими конфліктами; корекцію чисельності населення тощо. Водночас влада стає дедалі більше відчуженою й анонімною.

І не власність на засоби виробництва, а власність на засоби інформації визначатиме нову форму влади. Як зазначає представник сучасної американської трансперсональної психології Т. Лірі, "замість боротьби за територію та володіння надпотужною зброєю слід сфокусуватися на свідомості, на єдиному полі світової свідомості" [3]. Саме свідомість — головна мета агресії та руйнування в сучасній інформаційній війні [4].

Це розуміння ніби окреслює параметри формування нового тоталітаризму в його характерних рисах: підпорядкування культури новим, не властивим їй завданням. Справді, одна річ — створювати єдине людство, як його уявляли П. Т. де Шарден, Н. Федоров, В. Вернадський, Н. Мойсеев, які бачили мету майбутнього суспільства у формуванні досконалої, гармонійної людини. І зовсім інша — керувати атомізованою та деморалізованою масою в безнаціональній глобалізованій наддержаві з гомогенізованим населенням, що стає аморфним меганатовпом.

Про перспективу "планетарного століття натовпів" зауважував французький психолог С. Московічі [5], стверджуючи, що напрацьовані методи нав'ювання в надзвичайних масштабах інформатизованого світу можуть стати основою нового, не баченого досі тоталітаризму. Недиференційований натовп із шаблонним мисленням не здатний раціонально міркувати, а лише підкорюється стратегіям; неминучим виявляється застосування контролю та пригнічення, й що більш деградованою стає маса, то більш жорстким, неіманентним

людській природі виявиться спосіб управління. Це, зі свого боку, лише ускладнить ситуацію, активуючи тотальну техніку контролю й навіть зомбування.

Деградація людської спільноти — таким, очевидно, стане підсумок "розвитку" суспільства з гомогенізованою культурою, пригніченою моральною нормативністю, зруйнованою свідомістю, що не лише членує його соціально-онтологічно, а й призводить до руйнування фундаментальних основ, котрі визначають соціальність.

Отже, з розвитком суспільства постають нові, специфічні для чергових його етапів, проблеми, конфлікти, а отже й нові способи їх розв'язання. Сучасному станові соціуму відповідають організаційні війни, в яких і зброєю, і засобом ураження слугують культурні форми. Оргзброя здатна руйнувати свідомість, ментальну сферу, логічні структури та зв'язки, унеможливаючи правильні висновки та оцінки.

Застосування ОЗ нищить як колективну пам'ять, так і вироблену культурою та соціальним життям загальну систему координат, в якій людина розміщує полюси цінностей і антицінностей. Засоби ментального впливу здатні фрагментувати картину світу, перекручувати природну (нормативно-культурну) ієрархію сенсів і цінностей, зміщувати акценти людських інтересів, руйнувати емоційне життя.

Посилення відчуття абсурдизації життя, що також є метою ОВ, спричиняє безперервний психологічний стрес як результат нищівних властивостей оргзброї. Насправді, людина дістає мінімум інформації за максимуму інформаційного шуму, адже навіть за надлишку відомостей вони надзвичайно різномірні, суперечливі й так організовані, що майже неможливо відшукати в них будь-який сенс. Перефразовуючи відоме висловлювання, можна сказати, що "шум — усе, сенс — ніщо". Сенс має лише загальна стратегія маніпуляторів, спрямована на отупіння аудиторії.

Системне руйнування традицій, норм, уявлень призводить до того, що свідомість уподібнюється постмодерністській ризомі — децентралізована, демонтована, безосновна освіта, елементи якої й рівнозначні, й рівно позбавлені істинності, адже не пов'язані ані логічно, ані ціннісно, ані причинно-наслідково.

Слід чекати (якщо не плекати ідеалістичних ілюзій), що в сучасному глобалізаційному світі в пошуках ефективних стратегій влади культуру дедалі ширше використовуватимуть для розв'язання не лише зовнішніх, а й навіть ворожих до її суті завдань, застосовуватимуть у позакультурних цілях, як засіб поділу суспільства. Отже, новий спосіб його розшарування — тепер уже в масштабах людства — реально може торкнутися останньої межі власності — інтелекту за психоментальними характеристиками.

Організаційні війни покликані довершити розподіл світу — не лише відокремивши багатих від бідних, а й "розумних" від "дурних", "інформаційно просунутих" від "неповноцінних". Така ідентифікація (і що цікаво, нав'язана як самоідентифікація) нав'язуватиметься людям цілком культурними засобами. І цей спосіб розмежування соціуму в душі моторошнуватиме постмодерністської пародії нагадає передбачені в Євангелії останні часи, коли "у тих, що мають багато, ще додається, а в тих, що мають мало, — ще відніметься".

Інакше кажучи, "розумна" (як вона себе позиціонує) керівна еліта лише розумнішатиме, а "дурна" керована маса дурнішатиме й далі. Нині справді спостерігаємо ситуацію, коли супротивна новій "еліті" маса з децентрованою свідомістю, нездатна до самоідентифікації, живе у примарному світі фіктивних цінностей, перетворюється на примітивну біомасу. Для забезпечення порядку та спокою в суспільстві "еліта" має охопити біомасу тотальним контролем і системою постійної маніпуляції свідомістю, механізми якої відпрацьовані в інформаційних війнах і замасковані новим знеособленим, безнаціональним унікультам.

Коли в культурі не залишається рішучості та можливості протистояти силі (будь-якої якості й різновиду), коли руйнуються механізми раціонально-критичного мислення, вона ризикує переродитися в антикультуру — неминучу основу та супутницю тоталітаризму. І це може стати новим, не баченим раніше тоталітаризмом, в якому світова еліта протистоятиме світовій масі, прагнучи будь-якими засобами втримати її в підпорядкуванні. І це буде насправді новий, особливо витончений і всеосяжний тоталітаризм, досягнутий із застосуванням новітніх методик управління. Його суть буде майстерно прихована, а інформаційне прикриття забезпечуватиме ілюзію стану суспільства, протилежного реальному. І це буде особливою тоталітаризм, бо, по-перше, колишні тоталітарні режими були локальними й не охоплювали світу загалом, а по-друге, ніколи раніше вони не мали такого потужного інформаційного забезпечення, що непомітно, але повсюдно охоплювало б життя суспільства, забезпечуючи маніпуляцію свідомістю на рівні початкового сприйняття.

Нині у світі немає альтернативного "центру сили" чи супротивного базового напрямку культурного розвитку, а тому об'єктом сучасної методики ментального управління стає весь світ. Крах двополосної моделі існування людської спільноти призвів до формування нової геополітичної ситуації. Прагнення переможця зберегти єдиний центр сили в умовах, коли виснажуються ресурси, з неминучістю спричиняє загострення боротьби за контроль над ними, до використання з цією метою найрізноманітніших, зокрема й нетрадиційних, засобів.

У цьому варіанті розвитку ситуації результатом може стати створення єдиного світу, модель якого запропонує (чи нав'яже) сторона-переможець. І століття XXI вимальовується як століття сили, що поступово відкидає колишні прикриття й виявляється в доволі грубих формах. Облітає позолота з пишних, але нещирих слів про права людини та пріоритет загальнолюдських цінностей, і з-під них просочуються хтонічна дикунська сила й тиск, виявляючи лицемірство ліберально-демократичної культури.

Отже, використовуючи культуру для маніпуляції свідомістю й пригнічення раціонально-критичного мислення, можна цілком випустити з-під контролю негативні тенденції, стихійний вияв яких здатний викликати в суспільстві колізії, що призводять до руйнації не лише традиційних цінностей, а й поняття про цінності взагалі. Навмисно стимульовані та обачливо дозовані в культурі руйнівні ситуації, керованість якими

стає проблематичною, здатні захопити суспільство, зробивши людину культурно й духовно неспроможною на тлі усіх складних технологічних досягнень.

Унаслідок цих процесів соціальне життя втрачає фундамент, а людина піддається психічним мутаціям. Спочатку — непомітна дебілізація через гомогенізуючу вульгарність, що поступово знищує будь-яку адекватність зомбованого атомізованого натовпу, згодом — деантропологізація людини, а відтак, можливо, її зоологізація.

Нова світова еліта насправді хотіла б мати народ, максимально зручний в управлінні, й хоча на словах невинно та повсюдно піддає тоталітаризм анафемі, спокуса розв'язувати складні проблеми простими засобами завжди була ознакою схильності до тоталітарного мислення. Проте сучасний багатомірний світ не може дозволити людині ані стандартного мислення, ані трафаретних правил дії.

І в цьому разі мета ідеологів глобальної еліти кардинально розходиться з напрямом природної еволюції людського роду, що потребує, аби особистість була творчою й адекватною істотою, яка розвивається постійно й конструктивно. І хоча останнім часом гостро постало питання про захист від дії спеціальних психотехнологій, що дедалі ширше залучають до арсеналу засобів ведення ОВ, проте поняття власне світу — у питомому сенсі захищеності, надійності — поступово зникає з людської свідомості.

Світ перейшов на військовий спосіб життя. І йде тиха війна — організаційна, що пояснює, виправдовує, готує свідомість до можливості економічного, політичного, військового й тому подібного втручання. Організаційна війна, що використовує операції базових ефектів, стає невідступною повсякденністю життя сучасної людини.

Основним технологічним інструментом мережевої війни, залученим до ОБЕ, є її локальні центри — "вузли мережі". Це відповідним чином ангажовані осередки громадянського суспільства: неурядові організації (НУО), некомерційні організації (НКО), фонди, громадські структури, рухи та політичні партії, редакції газет і журналів, молодіжні організації, а також корумповані чиновники й правозахисники [1].

Де є вузол глобальної мережі, її локальний центр, там є і Глобальна Імперія. "Мережа" анонімно створюється з "вузлів", реакція яких передбачувана, бо вона сформована за допомогою алгоритму ангажованого світоглядного коду. Всі готові: реакція громадськості, мас-медіа, експерти й адміністрація ініціатора агресії. "Вузли мережі", знаючи загальний алгоритм, уволюють "наміри командира": натяки, артикульовані знаковими фігурами істеблшменту на конгресах чи форумах, в офіційних заявах і доповідях наукових центрів, у зверненнях членів уряду та офіційних осіб, коментарях політтехнологів і заявах громадських діячів. Цю інформацію мережа вивчає, сканує "намір" і діє за ситуацією, за фактом подій, що нестримно розвиваються.

Згодом за потреби можна визнати, що ухвалення рішення базувалося на помилковій інформації й дезавуювати її джерело, але мережева операція буде вже реалізована й ніхто нічого змінювати не стане. Це

знаковий момент концепції організаційної мережевої війни — реальність, запрограмована задалегідь.

Ті, кого атакують, часто неспроможні виявити прямий зв'язок між джерелом ухвалення рішення й виконавцем, проте останні мають змогу реалізувати злочинний концепт і не понести за це покарання. Саме тому організаційна мережева війна настільки ефективна.

Спеціальні операції в межах ОБЕ проводяться:

— до початку "гарячої фази" — для створення "граничних умов";

— під час "гарячої фази" — щоб керувати всіма процесами;

— після "гарячої фази" — щоб зафіксувати та закріпити результати чи "розгойдати" несприятливий результат.

"Гаряча фаза" — це безпосередня дія, спрямована на зміну курсу владного політичного вектора у країні супротивника та орієнтація його на політичні інтереси ініціатора в регіоні-жертві. Прикладом ОБЕ в Україні є операції "геть Кучму", "справа Гонгадзе", "плівки Мельниченка" тощо.

"Граничні умови" — це умови соціальної нестійкості, за яких "вузли мережі", що беруть участь у конфлікті, ставали б природним чином ангажованими (мотивованими) в "мережеву ситуацію". Вони є обов'язковими й необхідними для початку "гарячої фази". Ідеальними "граничними умовами" для ведення мережевих війн є природні умови кризи чи війни. Як це не сумно, але "атака коронавіруса" може бути "спланованою психологічною операцією" в економічній війні США й Китаю.

Ці умови можуть бути створені й штучно, зокрема за допомогою:

— підбурювання груп супротивника між собою;

— провокації на території супротивника внутрішніх державних збройних конфліктів між різними соціальними прошарками (війна на Сході України);

— провокації кримінального насильства й терористичних актів проти цивільного населення.

Під час створення "граничних умов" активізуються всі структури ініціатора, а особлива роль належить спецслужбам. Іноземні розвідки у країнах, де відбулися "кольорові революції", проводять навчання, розподіляють гроші, отримують розвідувальну інформацію.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що всупереч поширеному уявленню про те, ніби ідеології втрачають стале значення в умовах сучасного суспільства, реально ситуація виявляється іншою, бо, поперше, багато понять, що претендують на науковість, насправді є ідеологічними, як, зокрема, термін "демократія".

По-друге, зростання технічної та інформаційної озброєності суспільства, що стає дедалі масовішим, робить проблему ідеології як ніколи актуальною, оскільки вона торкається змісту духовного простору.

І, по-третє, саме в духовному просторі, просторі формування метацинностей і метамотивацій, відбувається напружена інформаційна війна, бо тут визначатимуться зміст і форма майбутньої глобальної наддержави, мета її існування, розв'язуватиметься питання про спосіб управління світом. І головне — буде створена "людина майбутнього" як ми її собі уявляємо.

Список використаної літератури

1. Сенченко Н. И. Четвертая мировая организационная война / Н. И. Сенченко. — Киев : Лири-К, 2020. — 432 с. — (Серия "Четвертая мировая латентная война").
2. Сенченко М. Організаційна війна в умовах псевдодемократії / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2019. — № 7. — С. 3—9.
3. Коровин В. Третья мировая сетевая война / В. Коровин. — Санкт-Петербург : Питер, 2014. — 362 с.
4. Ларина Е. Новая военная стратегия США и поведенческие войны / Е. Ларина, В. Овчинский // Информационные войны. — 2015. — № 3. — С. 27—33.
5. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Серж Московичи. — Москва : Академический проект, 2011. — 400 с.

Mykola Senchenko
Effects-based operations

In recent times, in addition to traditional diplomatic actions and hostilities, the use of indirect action technologies, which are undermining the rival state from within, is increasingly being used to address the current world interstate problems. There are many called such technologies: "soft power", "reasonable power", "controlled chaos", "hybrid wars" and more. Within these technologies, special operations known as "effects based operations" (EBO) are used. The article examines the implications of such operations and the future of countries, provided they are applied globally.

It is noted that the "network structures", which were created in advance in the territory of the country of the victim of aggression, are used for the implementation of the EBO algorithms. This means that the formation of a "network" in the target countries is the deprivation of states, peoples, armies and governments of independence, sovereignty and subjectivity, transforming them into rigidly managed, programmed mechanisms. Base effect operations are special algorithms for organizational weapons for conducting warfare.

The main technological tool of network war involved in the implementation of the EBO — "network nodes" is considered. These include civil society organizations: non-governmental organizations (NGOs), non-profit organizations (NPOs), foundations, civic organizations, movements and political parties, newspapers and magazines, youth organizations, as well as corrupt officials and human rights defenders.

It is noted that the main purpose of organizational and informational aggression is a qualitative change of traditional cultural and spiritual life, violation of the continuity of national ideals and values, dismantling of historical memory. The information pressure that the initiates of the orgwein exert on a continuous and continuous basis is capable of damaging unifying national elements by distorting or destroying the traditional points of unity of the nation (orchestral weapons) of value.

Keywords: *basic effects operations; orgwar; organizational weapons; aggressor state; the target state; network; agents of influence; network war*

References

1. Senchenko N. I. (2020). *Chetvertaya mirovaya organizacionnaya vojna*. Kiev: Lira-K.
2. Senchenko M. (2019). *Organizacijna vijna v umovah psevdodemokratiji*. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 7, pp. 3—9.
3. Korovin V. (2014). *Tretya mirovaya setevaya vojna*. Sankt-Peterburg: Piter.
4. Larina E., Ovchinskij V. (2015). *Novaya voennaya strategiya SShA i povedencheskie vojny*. *Informacionnye vojny*, 3, pp. 27—33.
5. Moskovichi S. (2011). *Vek tolpa. Istoricheskij traktat po psihologii mass*. Moskva: Akademicheskij proekt.

Надійшла до редакції 16 березня 2020 року

УДК 070Універсум:316.6/.7]"1993/2018"(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).35-42

Вікторія Романчук,
відповідальний секретар журналу "Універсум",
член Національної Спілки журналістів України,
член Всесвітньої асоціації періодичної преси —
Organisation Mondiale de la Presse Periodique en Bruxelles,
e-mail: universum.magazine@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5690-5701>

**Українська культурна парадигма
на сторінках журналу "Універсум" (1993—2018)**

У статті розглянуто культурні процеси в Україні, зафіксовані впродовж 1993—2018 рр. на сторінках журналу політології, футурології, економіки, науки та культури "Універсум" (<http://universum.lviv.ua>). Наголошено на важливому значенні національної культури для самоорганізації суспільства в новітніх умовах державотворення; відображено організаційну та мобілізаційну ролі культури у становленні політичної нації та утвердженні її ідентичності. Проаналізовано доробок часопису в царині культурних зацікавлень видання, позначеного розумінням потреби наповнювати національний інформаційний простір модерними смислами й цінностями з надбань світової культурної скарбниці.

На зміну добі класичної гуманітарної культури, коли чітко структуровані знання передавалися через традиційну шкільну освіту й закріплювались у вищих шляхом вивчення різноманітних дисциплін, що давало змогу дістати відповіді на

основні питання буття, прийшла культура фрагментарна. В ній знання формуються через засоби масової комунікації — уривчасто, часто випадково. Такі квазізнання порушують здатність людини до самостійного мислення, призводять до втрати навичок системного й логічного аналізу, вміння формувати / творити ланцюг причин і наслідків, притаманних явищам навколишнього світу.

У своїх публікаціях культурної та мистецької тематики "Універсум" постійно наголошує, що нові умови, продиктовані вимогами інформаційного суспільства, потребують залучення інтелектуального потенціалу передусім своєї нації, який "виризується" й найефективніше діє в системі здійснення єдиної мовної, освітньої, культурної, наукової політики держави. Інакше кажучи, тільки тоді соціум буде готовий до діалогу культур на високому цивілізаційному рівні, коли в суспільній свідомості утвердиться модерна система ціннісних орієнтацій, духовним і моральним осередком якої є національна ідея.

Ключові слова: культура; ідентичність; інформація; культура державотворення; соціальна культура; національна культура; духовність; мораль; ментальність; мова

Вступ. Поняття "культура" складне й багатогранне. Його широко використовують у повсякденному житті, засобах масової комунікації (ЗМК), художній і науковій літературі. Цей феномен досліджували й досліджують філософи та психологи, історики та митці, етнологи й антропологи, релігійні діячі. Та навіть у середовищі науковців досі немає його загальноприйнятого визначення.

Традиційно розрізняють два основні напрями культури — матеріальний і духовний. До складників поняття "культура" стало відносять літературу, мистецтво, науку, освіту, релігію, народні традиції, естетику побуту й виробництва. Водночас слід зазначити, що культура — це результат людської історії, міра людяності людини, це те, що вона створила своїм розумом, а не отримала від природи, це матеріальний і духовний прогрес соціально-національних спільнот тощо.

Е. Тайлор у праці "Первісна культура" навів таке визначення складників культури: "Культура, або цивілізація, в широкому етнографічному сенсі складається у своєму цілому зі знань, вірувань, мистецтва, моральності, законів, звичаїв та деяких інших здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства" [33].

На початку 1950-х рр. американські антропологи й культурологи А. Кребер і К. Клакгон [48] виявили 164 визначення культури. За два десятиліття французький культуролог А. Моль подав 250 дефініцій цього поняття. Нині в науковій літературі зафіксовано майже 500 варіантів тлумачення сенсу культури.

Лауреат Нобелівської премії Х. М. Льюїс у "Короткому роздумі про культуру" [19] зазначив: "Визначення культури стало настільки широким, що, хоча й ніхто не наважується визнати цього відкрито, воно розвіялося, наче дим. Воно стало незбагненним, масовим і фігуральним. <...> Культура може бути експериментом і рефлексією, думкою і мрією, пристрасстю і поезією, постійним критичним переглядом усіх визначеностей, переконань, теорій і вірувань. <...> Культура є, чи була, коли вона існувала, спільним знаменником, чимось, що підтримувало існування комунікації між найрізноманітнішими групами людей, яких поступ знань примусив спеціалізуватися, тобто невпинно віддалятися й усамітнюватися одна від одної. Культура була певним компасом, певним провідником, що давав змогу людям орієнтуватися в густому тумані знань, не збиваючись на манівці й маючи більш-менш чітке уявлення про невпинну траєкторію, пріоритети,

різницю між суттєвим і несуттєвим, різницю між головним шляхом і безглуздими відгалуженнями".

У ХХ ст. український дослідник М. Семчишин із США надав таке визначення: "Культура — це образ народу. Вона виявляє і символізує національний світогляд, етичні, мистецькі, релігійні чи соціальні аспекти життя народу в кожночасній добі його існування. Вона — своєрідна мозаїка різнородних вартостей різних народів, що виступають або виступали на арені історії і з більшою чи меншою динамікою проявили себе" [32].

Є. Маланюк у "Книзі спостережень" наголошував на творчому акті як визначальному елементі культури: "Під прийнятим у нас словом "культура" розуміємо все те, що створене людиною. Підкреслюємо: створене, а не зроблене механічно, бо справжні культурні факти є наслідком творчого акту" [21].

У фундаментальній праці "Синергетична концепція культури" А. Свідзинський навів оригінальне трактування поняття культури як процесу самоорганізації ноосфери [31]. Автор, зокрема, зазначає: "Поza сумнівом, культура — це явище, яке твориться людськими спільнотами. Попри те, що окрема людина може внести визначний особистий внесок в культуру, аналіз завжди показує наявність в її досягненнях загальнокультурного тла, прямих чи опосередкованих впливів інших людей" [31, с. 24].

Постановка проблеми. Україна здобула незалежність у період активного формування новітньої світової фінансово-політичної системи, де панівні позиції впевнено посідають провідні країни світу, між якими загострюється боротьба за контроль над природними ресурсами планети. Україна виявилась не готовою до такого протистояння, що певним чином позначилося на культурному житті нації. Небезпечною тенденцією сьогодення стала маргіналізація української культури й мови насамперед через цілеспрямовану агресію Росії, інфільтрацію в інформаційний простір нашої країни такого деструктивного поняття, як "руській мір".

У 1996 р. головний редактор відомого часопису "Культура" Є. Гедройц, який уважно спостерігав за соціально-економічними процесами в Польщі, навів цікавий приклад: "З усією критичністю ставлячись до міжвоєнного періоду, треба визнати, що в Речі Посполитій суспільство мало почуття державності та обов'язку щодо вітчизни. Фінансові службовці, які становили найчисленнішу частину державних праців-

ників, оплачувались вкрай низько. Попри це, хабарництва майже не існувало. Кількість скандалів, економічних афер, пов'язаних із політичними колами, також була мінімальною" [4]. Пояснення надзвичайно просте: тогочасному польському суспільству був притаманний доволі високий рівень соціальної культури. Натомість СРСР посідав перше місце у світі з підготовки різноманітних фахівців, які, однак, мали занижений рівень освіти й культури. Цей феномен комуністичного експерименту все ще дається взнаки сучасній Україні, де культуру служіння державі майже не сформовано.

Головна проблема — це брак національної влади еліти, яка б мислила категоріями української культури як органічної та рідної. Шеф-редактор журналу "Універсум" О. Романчук констатує: "Нинішній так званий український істеблішмент повсякчас демонструє брак політичної волі, захланність і аморальність. Він позбавлений розуміння культури не тільки української, а й політичної. І тому, замість формування української політичної нації, заглибився у набивання власних кишень" [30].

Відомий український філософ Б. Кримський 2003 р. зазначав: "Культурна політика держави залежить від національної повновартості того чи іншого державного утворення, від національної самовизначеності його керівних кіл... У нашій державі "мультикультурність" прикривається відсутність чіткої державної культурної політики, чітких національних пріоритетів у цій політиці... Якщо особа визнає і переживає українську культуру як свою, рідну, вона є українцем, українкою, навіть маючи неукраїнське прізвище і неукраїнських предків. Навпаки, якщо людина українського походження ототожнює себе з російською культурою, то, напевно, вона вже втрачена для української нації <...> Ось чому Російська Федерація докладає надзусиль для культурної експансії в Україні, адже культурне панування — то є ментальна основа для всіх інших видів панування і тому засилля російського шоу-бізнесу, російської книжки, російських радіостанцій і т. д. в Україні, — то є не прояв некорисливої любові до чистого мистецтва, а спланована, цілеспрямована, свідомо і добре організована політика Росії проти України..." [13].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Ґрунтовні концепції розуміння винятково важливої ролі культури в історії людства та в історії України в наш час запропонували відомі вітчизняні науковці: С. Кримський [14], А. Свідзинський [31], М. Жулинський [7], Ю. Богущкий [1], І. Передерій [28], А. Карась [39], І. Дзюба [5], С. Костишева [10], С. Яртись і В. Мельник [16].

Упродовж 2000—2013 рр. в Україні був завершений академічний видавничий проєкт — випуск фундаментального дослідження у п'яти томах і дев'яти книгах "Історія української культури", в якому системно подано багатомісячну історію української культури як невід'ємної частини історії світової культури.

Наразі єдиної універсальної культури людство ще не виробило. Кожна культура формує власний,

особливий соціум, свою форму соціально-культурного спілкування. У цьому сенсі цікавими є спостереження Л. Дженнінгс у рецензії на книгу Л. Гаррісона і С. Гантінгтона "Culture Matters: How Values Shape Human Progress" [47], надруковані в журналі "Футурист" [46]. Авторка наголошує, що культурні цінності можуть прискорити прогрес людства й заважати йому; що сприятливий клімат, багаті природні ресурси, раціональна політика — далеко не достатні умови для процвітання нації. Зокрема, після Другої світової війни багато країн Західної Європи та Японія лежали в руїнах. Сьогодні вони належать до найбагатших і наймогутніших. Водночас щедра допомога й намагання впровадити ефективні методи управління не сприяли досягненню високих результатів у Латинській Америці, Африці й навіть у так званих районах бідності високорозвинених країн.

Проте лише географічними чи історичними передумовами складно пояснити, чому певні країни просуваються вперед, а інші залишаються позаду. Причини їх відсталості й процвітання слід шукати в культурних відмінностях суспільства. Одні культурні особливості сприяють модернізації, інші, навпаки, — гальмують економічний розвиток країни. Так вважає професор Л. Гаррісон, директор Інституту культурних перетворень Школи права і дипломатії при Університеті Тафтса. Науковець сформулював позиції чи напрями в культурі, що сприяють прогресу [17; 18].

А. Моль, вивчаючи процеси соціальної комунікації, виявив та описав нові особливості сучасної культури у праці "Соціодинаміка культури" [25], виділивши особливий етап її розвитку. Йдеться про так званий "мозаїчний" тип культури, за якого знання творяться з розрізнених елементів, пасивно формуються на ґрунті побаченого, прочитаного й почутого з телебачення, газет, радіо тощо [25, с. 45]. Інформація, здобута в такий спосіб, залишає в людській пам'яті лише фрагментарне розуміння причинно-наслідкових зв'язків певних явищ, процесів та ідей. За браком критеріїв оцінки пересічна людина неспроможна належним чином виділити з "інформаційного шуму" найцінніше, основне та обов'язкове для запам'ятовування, а відтак створити нове знання як важливий елемент культури.

На цю проблему звертає увагу й А. Свідзинський: "Потік інформації, який нині сприймає людина, надзвичайно великий. Очевидно, його не під силу засвоїти та розумно використати переважній кількості людей. Незрідка реакцією на надто велику густину інформації, яка спрямовується на індивіда, стає його різко негативне ставлення до неї, без розгляду по суті, в кінцевому підсумку — відмова від неї" [31, с. 70].

Метою статті є виокремлення з культурного дискурсу журналу "Універсум" найхарактерніших складників, що трансформуються в ціннісні орієнтири людини, суспільства й держави та сприяють формуванню національної ідентичності, допомагають аналізувати можливості національних смислів через тематичне наповнення часопису культурною тематикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 20-х роках минулого століття публіцист М. Шаповал

наголошував: "Дійсне визволення нації виявляється у створенні окремого суспільства, з своїм господарством, культурою й державою... Політичну боротьбу, в ім'я створення української влади, ми мусимо вести безупинно, не вгаваючи... Але одночасно із цією боротьбою треба вести суспільно-визвольну роботу: виконувати нашу господарську й культурну програму" [41].

У той самий період пролунало засадниче застереження Т. Масарика, першого президента Чехословаччини: "Національна ідея — це для свідомої людини ціла культурна програма. Коли я кажу, я Чех, мушу мати культурну програму" [49].

Чехи, які відкинули теорію поглинання чеської культури німецькою, стали захисниками культурної різноманітності світу, а не її опонентами. На цю обставину звертає увагу філософ О. Колісник: "Лідери титульних етносів нових національних держав (Піلسудський у Польщі, Масарик у Чехословаччині, Манаргайм у Фінляндії) дотворювали з титульної етносу титульну націю шляхом постановки вирішення національних проблем перед соціальними проблемами і отримали успішні національні держави, які результативно вирішували соціальні проблеми. В Україні лідери тогочасних визвольних змагань Грушевський та Винниченко робили навпаки, тобто ставили соціальне перед національним, тому втратили можливість здобути національну державу, завдяки чому населення УРСР пережило насильну колективізацію, голодомори, масові репресії, розстріляне Відродження та Другу світову війну" [12].

Упродовж чвертьстолітнього перебування в інформаційному просторі журнал "Універсум" численними публікаціями на тему культури й мистецтва прагнув творити своєрідну культурну програму для Української держави, поділяючи думку геніального українського художника І. Марчука: "Нема культури — нема держави".

Виокремлення культурного часопростору з масиву різноманітних зацікавлень й уподобань "Універсуму" дає змогу з'ясувати роль культури як надважливої інституції знань для формування громадянина та громадянського суспільства, у будівництві та утвердженні політико-економічних підвалин держави.

Журнал неодноразово звертався до набутих минулих поколінь, здійснюючи своєрідні інтелектуальні екскурси, регулярно вміщуючи ексклюзивні матеріали на тему культурного будівництва. Читачі "Універсуму" мали нагоду ознайомитися з розлогим інтерв'ю доктора мистецтвознавства О. Федорука з легендарним поетом і письменником В. Баркою — "Культурі легко дихати треба" [37], надзвичайно повчальною, по суті, історичною, розмовою академіка НАНУ Я. Яцківа зі славним літературознавцем Г. Костюком — "Патріарх українського письменства" [26] та інші або вкотре ґрунтовно проаналізувати непроминальні тексти Ю. Шевельова "Москва, Маросейка" [43], Є. Маланюка "Малоросійство" [20], Д. Донцова "Крок уперед. До "літературного" спору" [6] тощо.

Тему національно-культурної ідеї, тісно пов'язаної з проблемою культурної ідентичності українців, на сторінках часопису неодноразово порушували академіки НАНУ М. Жулинський та І. Дзюба, відомі вчені, політики, письменники, художники. Серед них такі знакові постаті, як Є. Сверстюк, Я. Дашкевич, І. Драч, Ю. Щербак, І. Марчук, Є. Безніско, М. Попович, В. Брюховецький, Ю. Ілленко, Б. Ступка та інші.

Зокрема, І. Дзюба зазначає: "За нинішніх умов глобалізації та загроз нівеляції навіть могутні культури вдаються до різних форм самозахисту... Національна культура нагадує про себе як про базову умову національного самоздійснення взагалі... Ми стоїмо перед необхідністю осмислення української культури в усій повноті й різноманітності її компонентів — від феноменів буденної свідомості до вищих феноменів духу" [5, с. 8, 10].

На цьому акцентував і всесвітньовідомий кінорежисер Ю. Ілленко: "Культура є історичним надбанням, стратегічним ресурсом, формою існування і майбутнім нації" [9].

Доктор мистецтвознавства, голова Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей О. Федорук, у статті "Культурні цінності як чинник національного самоусвідомлення" [38] порушує питання повернення в Україну культурної та історичної спадщини в контексті міжнародних акцій, відповідно до цивілізаційно-правових норм і законів.

Ще на початку 90-х років минулого століття відомий літературний критик і театрознавець Л. Танюк звертав увагу на те, що українці "не пройшли через стадію розвитку особистості", що "тільки культура, тільки духовність, тільки гуманітарна сфера допоможуть олюднити систему посткомуністичну" [34].

Розповідаючи про зумисний підпал відділу української Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського в Києві в добу СРСР, журналіст і перекладач Т. Марусик наводить емоційну цитату з журналу "Сучасність", що видавався в Нью-Йорку: "Українці! Чи знаєте, що вам спалено? Вам спалено частину розуму і душі" [22].

Дослідження О. Федорука "Апіїв шлях українського мистецтва" [36] присвячено історії українського мистецтва ХХ ст., що значною мірою перетворилася на мартирологію митців. Науковець веде мову про культуру українців, котра десятиліттями була на прицілі "советської" системи, внаслідок чого зазнала непоправних втрат. Автор наводить багатозначну фразу комуністичного поета Дем'яна Бедного, кинуту ним англійському журналістові 1932 р.: "Нікому з українців ми тут не довіряємо, хоч би був найкращий комуніст. Нікому з них не можна вірити".

Культуролог В. Вітковський наголошує: "Український культурний простір зазнає масованої зовнішньої експансії. З одного боку таку експансію здійснює культура російська та російськомовна, яка володіє величезним людським, ідейним, художнім потенціалом, розбудованою територіальною інфраструктурою й широкою мережею "найжджених" шляхів проникнення

в українське суспільство... З іншого боку, свій наступ на українському культурному фронті швидко активізує західна культура, переважно англійська" [2]. Зафіксувавши доволі невеселу для української культури ситуацію, автор застерігає: "За таких вихідних умов українська інтелектуальна еліта має розробляти стратегію культурного прориву українства, що силою обставин мусить або стати явищем світового масштабу, або, можливо, не відбутися взагалі".

Однією з програмних публікацій культурницької тематики журналу є стаття політолога В. Яворського "Головна проблема нашої культури" [45]. Автор нагадує, що діячам української культури доводиться працювати в постійному змаганні з російською культурою, коли перервано безпосередній мовно-культурний зв'язок із життям і немає необхідного контакту з населенням, засліпленого культурою чужого народу. Дослідник наголошує, що точиться запекла боротьба між російською та українською культурами: "Російська культура намагається підпорядкувати і поглинути українську культуру".

Однією з визначальних рис часопису є його культурницькі екскурси, що спонукають до критичного переосмислення ролі людини в царині культури. Зокрема, відомий учений-літературознавець, академік І. Дзюба наголошує, що Україні доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами XX і XXI століть, а й з проблемами, що перейшли з XVII, XVIII та XIX століть: "Проблемне поле української нації виглядає розлеглішим і складнішого рельєфу, ніж у більшості модерних націй. Серед проблем, які перейшли до нас із минулих століть, знаменуючи нашу історичну обтяженість і запізненість, — проблема національної ідентичності. Більшість європейських націй пройшла шлях утвердження своєї ідентичності принаймні у XVIII або XIX століттях; але торувати цей шлях наприкінці XX та на початку XXI століть, за часів інтеграційного форсажу, у безмежному просторі глобальних викликів та імперативів — незрівнянно важча доля" [5, с. 8].

Шеф-редактор журналу "Універсум" О. Романчук наголошує: "Кожна культура формує свій, особливий соціум, свою форму соціально-культурного спілкування. Недаремно історія засвідчує: тоталітарні системи проводять репресивну селекцію духовно-інтелектуальних сил народу, руйнують особистість, деформуючи норми й ідеали національних культур. І щоб визріли умови для національної та духовної самоідентифікації нашого народу, потрібен комплекс державних заходів для створення повноцінного соціокультурного середовища" [29].

Мисткиня М.-Й. Чорній з Австралії розмірковує про сенс культури й мистецтва в житті людини: "Культура плакається через науку, досвід, практику і підтримку того, що містить добре, розумне, успішне, приємне, корисне і практичне в розумінні традиційності. Культура як соціальна якість збагачується і виявляється у культурі особистої якості життя з вкладом власних внесків і чинників зовнішнього характеру. Загалом культура збагачує і розвиває людські

почування, що має великий вплив на духовний розвиток людини, а головне на усвідомлення своєї ідентичності та корінної належності. Культура є теж чинником поєднання якості минулого з сьогоdnішнім і стає фундаментом майбутнього стилю особистого і соціального життя в державі. Культура — це характер якості духовного чинника, життєвих цінностей" [42].

Журнал подає тези виступу популярної письменниці й публіцистки О. Забужко, в якому вона торкається проблеми гуманітарної політики: "За всі роки незалежності Україна так і не виробила (і не збиралася виробляти!) самостійної гуманітарної політики — ні інформаційної, ні культурної. Постколоніальне, а за ментальністю — радянське, українське чиновництво взагалі не мало поняття, що ця сфера в незалежній країні належить до таких самих першочергових державних пріоритетів, як політика економічна, фінансова чи зовнішня... В результаті такого "самодіяльного розвитку" Україна за роки незалежності випала з числа культурних націй" [8].

Ю. Шевчук, мовознавець, професор Колумбійського університету, стурбований тим, що українське суспільство та його владна еліта залишаються за логікою свого мислення і дій постколоніальними: "Вторинність менталітету виявляється у мовній поведінці, зокрема в контактах із зовнішнім світом. Ці контакти обслуговує переклад... Це явище — українська культурна вторинність". Автор наголошує, що запозичення з чужих мов через мову російську є масовим явищем: "Інтелектуальна і ментальна залежність від російської культури стає причиною не лише спотворення власних назв, але викривлення картини цілого світу так, неначе українці не мають своїх і воліють дивитися на світ російськими очима" [44].

У цьому контексті видається цікавим досвід Австралії, де у вересні 2006 р. було оприлюднено указ, згідно з яким мусульманам, які бажають жити на "зеленому континенті" ("the land down unde") за законами шаріату, доведеться полишити цю країну. Міністр фінансів Австралії П. Костелло, виступаючи по державному телебаченню, заявив: "Якщо ці цінності (Австралія — секулярна держава, в якій закони ухвалює парламент. — *В. Р.*) не є вашими, якщо ви хочете жити в країні, в якій править закон шаріату, або в теократичній державі, то тоді Австралія не для вас" [3].

Захищаючи в такий спосіб свої культурні цінності, влада Австралії добре розуміє, що мова кожного народу обслуговує розгалужений ринок інформації. Отже, суспільство, що не користується державною мовою в повному обсязі, зазнає величезних економічних, політичних і, звичайно, духовних втрат. Бо, як слушно висловився К. Стеценко, музикант, композитор і громадський діяч: "Мова — це не лише засіб комунікації, але й своєрідна операційна система такого великого комп'ютера, яким є суспільство" [40].

Важливою темою часопису стало дослідження польсько-українських культурних взаємин. Про це, зокрема, йдеться в розлогім аналітичній статті професора Варшавського університету С. Козака, присвяченій творцям, котрі співтворили й збагачували

культуру польсько-українського прикордоння. Науковець нагадує: "Від самих прапочатків українська і польська культура формувалася через обмін цінностями із зовнішнім світом і завдяки цій відкритості черпала імпульси та розвивалася в рамках більш культурних обширів, на кордоні двох цивілізацій і культур — східної греко-візантійської та західної римо-латинської" [11].

І. Матковський у літературній розвідці торкається історії взаємних польсько-українських відносин, присвятивши значну частину дослідження творчості Ю. Лободовського, який "усвідомлюючи свою духовну належність до українського народу і української землі, упродовж всього життя втілював своє світобачення — світобачення людини, чия духовна близькість до батьківщини не розірвана подвійним походженням, а сформована на основі компромісу свідомості: польської і української — у польській культурі, через лірику, публіцистику, прозу" [23].

Журналістка Н. Кудрик розповідає про італійського музикознавця польського походження К. Верніцького, який пізнавав історію України через її музичну спадщину. Він створив унікальну аудіокнигу "Музична подорож Україною". На диску тривалістю майже 11 годин зібрано твори, що відображають основні віхи розвитку музично-пісенного мистецтва та коментарі про історію зв'язків України з європейською культурою [15].

Доктор філологічних наук М. Тимошик у науковій розвідці акцентує: "Друкарство в Україну прийшло не зі Сходу, з Москви, а з Заходу, від німців. Час його появи слід датувати 1460 роком, тобто на 114 років раніше, ніж це було визначено з ідеологічних міркувань за російською (совєтською) концепцією. Ім'я першого українського друкаря — Степан Дропан,

який, згідно зі збереженими до наших днів архівними документами, подарував свою друкарню Львівському Свято-Онуфріївському монастирю" [35].

Професор українських студій Римського національного університету "Ла Сап'єнца" О. Пахльовська застерігає: "Росія не комунікує з модерним світом; Україна не реагує адекватно на російський наступ на демократію". Авторка звертає увагу на те, що Європа шукає нової ідентичності, а Україна своєї. Науковець резюмує: "Не маючи сил викликати на поєдинок країни НАТО та ЄС, Росія загрожує холодною, а може, й гарячою війною проти демократичного світу на території України. Чим слабшою інтелектуально ставатиме російська політика, тим агресивнішою вона ставатиме мілітарно. А це є загроза для всього цивілізованого світу" [27].

Висновки. Журнал "Універсум" є свідком і водночас своєрідним тлумачем сучасної доби, активним учасником будівництва Української держави. Характерна ознака часопису — закоріненість у культурну тематику, що завдяки оригінальним методам допомагає аналізувати дійсність, екстраполювати історичні здобутки на близьке й далеке майбутнє та дає змогу ліпше розуміти перспективи багатьох суспільних процесів. Добре усвідомлюючи, що культурна спадщина є сучасним явищем культури, журнал у рубриках "Культура", "Мистецтво", "Мова про мову" прищеплює читачам розуміння мети й завдань культури, її значення та призначення.

Автори часопису наголошують: щоб визріли умови для національної та духовної самоідентифікації українців, потрібен комплекс державних заходів для створення повноцінного соціокультурного середовища; культура має працювати, її треба зробити впливовою; держава в організації суспільства повинна залишатися службовою частиною щодо культури.

Список використаних джерел

1. *Богущий Ю. П.* Українська культура у європейському контексті / Ю. П. Богущий, В. П. Андрущенко та ін. — Київ : Знання, 2007. — 679 с.
2. *Вітковський В.* Українська культура: врятувати світ, аби вижити на власній землі! / В. Вітковський // Універсум. — 1996. — № 5—6. — С. 38—40.
3. *Власти* Австралії пропонують мусульманам покинути країну. — Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/994683>. — Загл. с екрана.
4. *Гедройц С.* Громадянське виховання / С. Гедройц // Універсум. — 1996. — № 3—4. — С. 26.
5. *Дзюба І.* Українська культура: проблеми і перспективи / І. Дзюба // Універсум. — 2001. — № 1—2. — С. 8—10.
6. *Донцов Д.* Крок уперед. До "літературного" спору / Д. Донцов // Універсум. — 2016. — № 11—12. — С. 13—18.
7. *Жулинський М.* Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури / Микола Жулинський. — Київ : Наукова думка, 2010. — 560 с.
8. *Забужко О.* Гуманітарна політика і державна незалежність / О. Забужко // Універсум. — 2006. — № 3—4. — С. 39.
9. *Ілленко Ю.* Культура переходить в опозицію / Ю. Ілленко // Універсум. — 2005. — № 1—4. — С. 29.
10. *Історія української культури* : курс лекцій ; під загальною редакцією д-ра історичних наук С. О. Костилюєвої. — Київ : ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2010. — 334 с.
11. *Козак С.* Польсько-українське культурне прикордоння / С. Козак // Універсум. — 2000. — № 1—2. — С. 42—47.
12. *Колісник О.* Конфлікт ідентичностей / О. Колісник // Універсум. — 2018. — № 5—6. — С. 14.
13. *Кримський Б.* Культурна політика і національна безпека / Б. Кримський // Українське слово. — 2003. — 21—27 серпня. — С. 4.
14. *Кримський С. Б.* Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. — Київ : Видавець ПАРАПАН, 2003. — 240 с.
15. *Кудрик Н.* Італійський музикознавець створив аудіокнигу про історію української музики / Н. Кудрик // Універсум. — 2015. — № 5—6. — С. 49.
16. *Лекції з історії світової та вітчизняної культури.* 2-ге вид. / За ред. А. Яртіся та В. Мельника. — Львів : Світоч, 2005. — 568 с.

17. *Гаррісон Л. Е.* Чому культура має значення / Л. Е. Гаррісон — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/harrison1.htm>. — Назва з екрана.
18. *Гаррісон Л. Е.* Сприяння прогресивним культурним змінам / Л. Е. Гаррісон — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/harrison2.htm>. — Назва з екрана.
19. *Льйоса Хорхе Маріо Варгас.* Короткий роздум про культуру / Варгас Маріо Хорхе Льйоса. — Режим доступу: <http://www.metaphora.in.ua/?p=11562>. — Назва з екрана.
20. *Маланюк Є.* Малоросійство / Є. Маланюк // *Універсум*. — 2019. — № 7—8. — С. 23—27.
21. *Маланюк Є.* Книга спостережень / Маланюк Євген. Проза. Т. II. — Торонто, 1966.
22. *Марусик Т.* Хто ж все-таки підпалив бібліотеку в Києві? / Т. Марусик // *Універсум*. — 1994. — № 5—6. — С. 39.
23. *Матковський І.* Поет, що ляхом був, та славив Україну у піснях / І. Матковський // *Універсум*. — 2007. — № 7—8. — С. 20—23.
24. *Між культурою і політикою* / Іван Дзюба; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.", Центр європ. гуманітар. дослідж. — Київ : Сфера, 1998. — 372 с. — (Бібліотека журналу "Дух і Літера").
25. *Моль А.* Социодинамика культуры / А. Моль / Пер. с фр. ; Предисл. Б. В. Бирюкова. Изд. 3е. — Москва : Издательство ЛКИ, 2008. — 416 с.
26. *Патріарх українського письменства* // *Універсум*. — 1998. — № 11—12. — С. 9—12.
27. *Пахльовська О.* Міжнародний контекст української проблематики / О. Пахльовська // *Універсум*. — 2009. — № 11—12. — С. 42.
28. *Передерій І.* Історія української культури : навч. посіб. для студентів усіх напрямів підготовки денної та заочної форм навчання / І. Г. Передерій, О. В. Тевікова, А. В. Нарядько ; за ред. І. Г. Передерій. — Полтава : ПолтНТУ, 2015. — 274 с.
29. *Романчук О.* Держава contra культура / О. Романчук // *Універсум*. — 2004. — № 3—6. — С. 27—34.
30. *Романчук О.* Ця влада не зможе реформувати Україну / О. Романчук // *Універсум*. — 2017. — № 3—4. — С. 1.
31. *Свідзинський А.* Синергетична концепція культури / Анатолій Свідзинський. — 2-е вид., випр. і доп. — Львів : Афіша, 2013. — С. 24.
32. *Семчишин М.* Тисяча років української культури (історичний огляд культурного процесу). 2-е видання, фототипічне / М. Семчишин. — Київ : АТ "Друга рука", МП "Фенікс", 1993. — 550 с.
33. *Тайлор Э. Б.* Первобытная культура / Э. Б. Тайлор. — Москва : Политиздат, 1989. — 573 с.
34. *Танюк Л.* Ми не пройшли через стадію розвитку особистості / Лесь Танюк // *Універсум*. — 1994. — № 5—6. — С. 34—35.
35. *Тимошик М.* Витоки українського друкарства як об'єкт критики новітніх опонентів українського відродження / М. Тимошик // *Універсум*. — 2007. — № 11—12. — С. 34.
36. *Федорук О.* Аппіїв шлях українського мистецтва / О. Федорук // *Універсум*. — 1995. — № 5—6. — С. 40—43.
37. *Федорук О.* Культурі легко дихати треба / О. Федорук // *Універсум*. — 1998. — № 9—10. — С. 33—38.
38. *Федорук О.* Культурні цінності як чинник національного самоусвідомлення / О. Федорук // *Універсум*. — 1994. — № 1—2. — С. 40—42.
39. *Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях* : [монографія] / Анатолій Карась; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — Київ ; Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. — 519 с.
40. *Цит. за: Богуславська А.* Весь світ на язиці / А. Богуславська // *Універсум*. — 2007. — № 11—12. — С. 37.
41. *Цит. за: Приходько В.* До повної нації / В. Приходько // *Універсум*. — 1993. — № 1—2. — С. 24.
42. *Чорній М.-Й.* Сенс культури і культурного життя / М.-Й. Чорній // *Універсум*. — 2004. — № 10—12. — С. 54—55.
43. *Шевельов Ю.* Москва, Маросейка / Ю. Шевельов // *Універсум*. — 2012. — № 7—8. — С. 34—36.
44. *Шевчук Ю.* Про українську культурну вторинність / Ю. Шевчук // *Універсум*. — 2006. — № 5—8. — С. 68—70.
45. *Яворський В.* Головна проблема нашої культури / В. Яворський // *Універсум*. — 1996. — № 9—10. — С. 34—36.
46. *Futurist.* — Jan.—Feb., 2001. — P. 9.
47. *Culture Matters: How Values Shape Human Progress* / edited by Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington. — Basic Books, 2000. — 348 pages.
48. *Kroeber A. and Kluckhohn C.* Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. — Peabody Museum of American Archeology and Ethnology / A. Kroeber and C. Kluckhohn. — Cambridge, Massachusetts, 1952. — 224 c.
49. *Masaryk T. G.* Narodnosti Filosofie doby novejsi / T. G. Masaryk. — Praha, 1918. — S. 8.

Viktoriya Romanchuk

The Ukrainian cultural paradigm on the pages of the Universum magazine (1993—2018)

In the article there are reviewed cultural processes in Ukraine, fixed during 1993—2018 on the pages of the magazine of political science, futurology, economics, science and culture Universum (<http://universum.lviv.ua>). The important value of the national culture for the self-organization of the society under the modern circumstances of the state-building is shown. The organizing and mobilizing role of the culture in the incipience of the political nation and in the approval of its identity is displayed. The achievements of the magazine in the branch of the cultural interests of the edition are analyzed which is marked with the understanding of the need to fill up the national informational space with the modern meanings and values from acquisitions of the world cultural treasury.

Instead of the era of classical humanitarian culture, when clearly structured knowledge was transmitted through traditional school education and consolidated in higher education by studying different disciplines, giving the opportunity to get answers to the basic questions of being, the culture came fragmentary. In it, knowledge is formed through mass communication — fragmentary, often by accident. Such a quasi-knowledge violates a person's ability to think independently, leads to a loss of systematic and logical analysis skills, the ability to form / create a chain of causes and effects inherent in the phenomena of the world.

In its publications on cultural and artistic subjects, the *Universum* magazine constantly emphasizes that new conditions, dictated by the requirements of the information society, require the involvement of the intellectual potential of their nation, which is "grown" and operates most effectively in the system of implementation of a single linguistic, educational, cultural, and cultural policy of the state. In other words, the society will be ready for cultural competitions and dialogue of culture at a high civilization level only at the time, when a modern system of the value orientations in the public consciousness will be established; whose spiritual and moral focus is the national idea.

Keywords: culture; identity; information; state-building culture; social culture; national culture; spirituality; moral; mentality; language

References

1. Boguckij Yu. P., Andrushenko V. P. ta in. (2007). *Ukraïnska kultura u yevropeiskomu konteksti*. Kyiv: Znannya.
2. Vitkovskij V. (1996). Ukrayinska kultura: vryatuvati svit, abi vzhiti na vlasnij zemli! *Universum*, 5—6, pp. 38—40.
3. *Vlasti Avstralii predlozhili musulmanam pokinut stranu*. (2019). Available at: <https://www.kommersant.ru/doc/994683>.
4. Gyedrojc Ye. (1996). Gromadyanske vihovannya. *Universum*, 3—4, pp. 26.
5. Dzyuba I. (2001). Ukrayinska kultura: problemi i perspektivi. *Universum*, 1—2, pp. 8—10.
6. Doncov D. (2016). Krok upered. Do "literaturnogo" sporu. *Universum*, 11—12, pp. 13—18.
7. Zhulinskij M. (2010). *Naciya. Kultura. Literatura: nacionalno-kulturni mifi ta idejno-estetichni poshuki ukrajinskoyi literature*. Kyiv: Naukova dumka.
8. Zabuzhko O. (2006). Gumanitarna politika i derzhavna nezalezhnist. *Universum*, 3—4, pp. 39.
9. Illyenko Yu. (2005). Kultura perehodyt v opozyciyu. *Universum*, 1—4, pp. 29.
10. Kostilyeva S. O. (ed.). (2010). *Istoriya ukraïnskoï kulturi: kurs lekcii*. Kyiv: IVC "Vidavnicтво "Politehnika".
11. Kozak S. (2000). Polsko-ukrayinske kulturne prikordonnya. *Universum*, 1—2, pp. 42—47.
12. Kolisnik O. (2018). Konflikt identichnostej. *Universum*, 5—6, pp. 14.
13. Krimskij B. (2003). Kulturna politika i nacionalna bezpeka. *Ukraynske slovo*, 21—27 serpnja, p. 4.
14. Krimskij S. B. (2003). *Zapiti filosofskih smisliv*. Kyiv: Vidavec PARAPAN.
15. Kudrik N. (2015). Italijskij muzikoznavec stvoriv audioknigu pro istoriyu ukrajinskoyi muziki. *Universum*, 5—6, pp. 49.
16. Yartis A. ta Melnik V. (ed.). (2005). *Lekcii z istorii svitovoï ta vitchiznyanoï kulturi. 2-ge vid*. Lviv: Svitoch.
17. Lorens E. Garrison. (2019). *Chomu kultura maye znachennya*. Available at: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/harrison1.htm>.
18. Lorens E. Garrison. (2019). *Spriyannya progresivnim kulturnim zminam*. Available at: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/harrison2.htm>.
19. Ljosa Horhe Mario Vargas. (2019). *Korotkij rozhdum pro kulturu*. Available at: <http://www.metaphora.in.ua/?p=11562>.
20. Malanyuk Ye. (2019). Malorosijstvo. *Universum*, 7—8, pp. 23—27.
21. Malanyuk Ye. (1966). *Kniga sposterezhen. Proza. T. II*. Toronto.
22. Marusik T. (1994). Hto zh vse-taki pidpaliv biblioteku v Kiyevi?. *Universum*, 5—6, pp. 39.
23. Matkovskij I. (2007). Poet, sho lyahom buv, ta slaviv Ukrainu u pisnyah. *Universum*, 7—8, pp. 20—23.
24. Dzyuba Ivan. (1998). *Mizh kulturoyu i politikoyu*. Kyiv: Sfera.
25. Mol A. (2008). *Sociodinamika kultury*. Moskva: Izdatelstvo LKI.
26. Patriarh ukrajinskogo pismenstva. (1998). *Universum*, 11—12, pp. 9—12.
27. Pahlovska O. (2009). Mizhnarodnij kontekst ukrajinskoyi problematiki. *Universum*, 11—12, pp. 42.
28. Perederii I. G., Tyevikova O. V., Naradko A. V. (2015). *Istoriya ukraiynskoy kulturi*. Poltava: PoltNTU.
29. Romanchuk O. (2004). Derzhava contra kultura. *Universum*, 3—6, pp. 27—34.
30. Romanchuk O. (2017). Cya vlada ne zmozhe reformuvati Ukrainu. *Universum*, 3—4, pp. 1.
31. Svidzinskij A. (2013). *Sinergetichna koncepciya kulturi. 2-e vid., vipr. i dop*. Lviv: Afisha.
32. Semchishin M. (1993). *Tisyacha rokov ukrajinskoyi kulturi (istorichnij oglyad kulturnogo procesu)*. 2-e vidannya, fototipichne. Kyiv: AT "Druga ruka", MP "Feniks".
33. Taylor E. B. (1989). *Pervobymaya kultura*. Moskva: Politizdat.
34. Tanyuk Les. (1994). "Mi ne projshli cherez stadiyu rozvitku osobistosti". *Universum*, 5—6, pp. 34—35.
35. Timoshik M. (2007). Vitoki ukrajinskogo druzarstva yak ob'yekt kritiki novitnih oponentiv ukrajinskogo vidrodzhennya. *Universum*, 11—12, pp. 34.
36. Fedoruk O. (1995). Appiyiv shlyah ukrajinskogo mistectva. *Universum*, 5—6, pp. 40—43.
37. Fedoruk O. (1998). Kulturi legko dihati treba. *Universum*, 9—10, pp. 33—38.
38. Fedoruk O. (1994). Kulturni cinnosti yak chinnik nacionalnogo samousvidomlennya. *Universum*, 1—2, pp. 40—42.
39. Karas Anatolij. (2003). *Filosofiya gromadyanskogo suspilstva v klasichnih teoriyah i neklasichnih interpretacijah*. Kyiv ; Lviv: Vid. centr LNU im. Ivana Franka.
40. Cit. za: Boguslavskaja A. (2007). Ves svit na yazici. *Universum*, 11—12, pp. 37.
41. Cit. za: Prihodko V. (1993). Do povnoyi nacyi. *Universum*, 1—2, pp. 24.
42. Chornij M.-J. (2004). Sens kulturi i kulturnogo zhittya. *Universum*, 10—12, pp. 54—55.
43. Shevelov Yu. (2012). Moskva, Marosyejka. *Universum*, 7—8, pp. 34—36.
44. Shevchuk Yu. (2006). Pro ukrajinsku kulturnu vtornnist. *Universum*, 5—8, pp. 68—70.
45. Yavorskij V. (1996). Golovna problema nashoyi kulturi. *Universum*, 9—10, pp. 34—36.
46. *Futurist*. (Jan.—Feb., 2001), p. 9.
47. Harrison E. Lawrence and Huntington P. Samuel (ed.). (2000). *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. Basis Books.
48. Kroeber A. and Kluckhohn S. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge, Massachusetts.
49. Masaryk T. G. (1918). *Narodnosti Filosofie doby novejsi*. Praha, p. 8.

Надійшла до редакції 20 січня 2020 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 821.161.2'06-92:929Рил

Іван Чиж,

голова Української консульативної ради експертів в інформаційній сфері,
заслужений журналіст України,
голова Комітету у Верховній Раді України
з питань свободи слова та інформації (1998—2000),
голова Держкомтелерадіо (2002—2006)

Любові вічної канон

(до 125-річчя від дня народження Максима Рильського)

Професор Володимир Панченко у глибокому й душевно-проникливому слові про Максима Рильського ("Максим Рильський. Poeta Maximus"), розгорнутому на пів сотні сторінок першого тому енциклопедичного двотомника, що вийшов друком у 110-й рік від народження Великого Українця, зауважував: "Канон української літератури ХХ століття, за якими б жорсткими естетичними критеріями він не укладався, неможливо уявити без Максима Тадейовича Рильського".

Саме так! Усвідомлення величі та епохальної значущості цієї Постаті дало наснагу очолюваному на той час мною Державному комітету телебачення і радіомовлення України внести це видання до державної програми "Українська книга", здолати опір міністерства фінансів, урядового чиновництва, та, попри всі негаразди й фінансові обмеження, випустити його у світ.

Фактично здолати казенний опір допоміг... сам Максим Тадейович. Оскільки 2005-й був його ювілейним роком, то вдалося спершу постановою Верховної Ради України зафіксувати цю подію як державно значущу, а згодом ще й підкріпити аргументацією про потребу фінансування цього та подібного рівня видань тим, що Держкомтелерадіо доручило Всеукраїнському державному спеціалізованому видавництву "Українська енциклопедія" імені М. П. Бажана започаткувати "Бібліотеку Української Літературної Енциклопедії (УЛЕ): вершини письменства". В такий спосіб ми вирішували не тільки питання гідного пошанування українського літературного генія, а й допомогли побачити світ перлинам творчості наших письменників і врятували від занепаду найстаріше та найавторитетніше енциклопедичне видання, що на нього поклав життя сам Микола Бажан.

До речі, того самого року в "Бібліотеці УЛЕ: вершини письменства" вийшло ще одне ювілейне видання — твори видатного українського поета, громадського та державного діяча, мого близького друга Бориса Олійника, якому тоді виповнилося 70 років. Цьогоріч у листопаді славетному Поетові мало б виповнитися 85 років, і він гідний такої самої глибокої шани, як оце віддаємо незабутньому Максиму Рильському...

Гордий із того, що в редакційній колегії "УЛЕ: вершини письменства" та редколегії "Вибраних творів Максима Рильського" працював разом із Дмитром Павличком (голова) та світлої пам'яті Іваном Драчем, Романом Лубківським, Борисом Олійником, Юрієм Мушкетиком й іншими визначними постатями української культури. Згадую їх, тоді ще живих і сповнених творчих

здумів, і спливають у пам'яті наші розмови про Рильського, про часи й долі, про людину в епосі та епоху в людині... Бо життя поета-академіка, його творчість і доля якнайповніше відбивають усі буревії, злами, потрясіння та погідні, переможні ясні дні, котрі випали на долю України й славного її сина Максима Рильського.

*Як сумно тій людині жити,
Яка в житті не знала суму!..*

Так сказав Рильський в інтимно-ліричному вірші, написаному зимової пори 1961 р. у Пущі-Водиці. Щоправда, Шевченкове "Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...", взяте до епіграфа, посвідчує особливу Любов, що сама є каноном небайдужої, завше оберненої до людини, наче соняхова голівка до сонця, душі Поета. І всі постаті, яких щойно назвав, і десятки-сотні не названих тут та відомих чатових Української душі, мало того, що самі сповідували високу Любов, вони наснажувалися від джерел, що нуртували у творчості, громадянській і людській позиції Максима Рильського.

Час, у який людина приходить у цей світ, не залежить від неї, однак те, як вона його проживе, що залишить по собі й що забере із собою — цілковито залежить від кожного з нас.

*По нас лишають ся наші діла і наші діти,
Й навик пішовши, мож на жити і горіти в цьому світі,
Амож на, живши, тліти... тліти... і зотліти, — все, немає!
Сама людина власну долю і дорогу обирає...*

Звісно, не відношу себе до поетичного коша, але у цій строфі — моє особисте усвідомлення високої місії кожного, кому Бог дарував прийти у цей світ, аби зробити його хоч трішечки ліпшим.

Максим Рильський, на моє відчуття ще з юних шкільних років і донині, завжди був і завжди є в Україні й з Україною. Є і все! Отаке відчуття... І завжди буде... Бо його долі, ще і ще раз наголошую, торкнулися всі болі, жалі та страждання рідної землі. І всі її радощі, злети, здобутки й перемоги... Він жив у свою епоху, страждав і мучився, терпів і творив... Творив, не зраджуючи ані Україні, ані собі. Оспівував невтомну працю хоч виноградаря, хоч квітникаря (красиве та корисне), що по десятиліттях дало змогу народитися Україні Незалежній з найпотужнішою європейською економікою, з історичним фундаторством Організації Об'єднаних Націй, з космічним першопроходженням людини на пілотованому зорельоті нашого, українського, виробництва... За усім цим, і з усім цим — горіння душі Українського народу і його творчого натхненника Максима Рильського.

Ми якось надто швидко підлаштовуємося під політичну, ідеологічну, бізнесову купи-продайну кон'юнктуру. Навсібіч вертимо головами, шукаючи взірців і поводирів, як не по росіях, то по америках-європах, забуваючи Симоненкове: *"Хай мовчат ь америки й росії, коли я з т обою говорю"*.

Беремо в дорогу так звані "європейські цінності", цураючись власного, гідного й великого духовного скарбу.

...І знову навсібіч ми верт им головою, —

Кого б оце взірцем для себе взят и?..

Забувши: для дїт ей взірцем завж ди є мат и

З її любов'ю і ж ерт овніст ю свят ою!

Написав я ці рядки, упевнившись, — не все там аж таке "гідне". Кажу про це, пізнавши зблизька подвійні-потрійні стандарти європейського чиновництва, вісім років попрацювавши в Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) та ще й у ті часи, коли збройно нищилася Югославія, а народи, які її населяли, вмивалися кров'ю та терпіли неймовірні страждання. Як оце страждаємо нині ми, українці. А що ж Європа?.. Стара та меркантильна, вона буде "Північний потік 2" в обхід України і, зрозуміло ж, нам на шкоду, та картинно висловлює "велике занепокоєння" щодо війни на нашій землі, а про анексію Криму вже й забула, повернувши до ПАРЄ російську делегацію, яку саме через це й відлучили від Асамблеї. І вже геть прірва морального падіння — те, що реабілітаційну доповідь щодо цього робив депутат із Нідерландів, громадяни якої загинули в літаку, збитому в небі над Донбасом!

І як тут вкотре не згадати Бориса Олійника:

— Де була б т и сьогодні, Європо, де була б т и, якби не вони? — запитував поет, нагадуючи, що в полях європейських *"...сплят ь моєї Віт чизни сини..."*.

Теперішні, надто ж так звані "експерти", які вбилися в палки та набрали тіла з чужоземних грантових годівниць, горді з того, що не читають книг, самі не бажають знати та латентно чи навіть неприховано прагнуть, щоб й інші не знали ані Рильського, ані справжньої Української історії — у європейських та американських бізнес-школах, де грантарів учили торгувати землею українською, буквально й фігурально кажучи, цього не проходять... Ім це й не потрібно!

Та це потрібно українцям. Нам це потрібно! Сьогодні ж, може, як ніколи раніше, потрібно!.. І про це цілком доречно говорити саме в контексті того, який потужний слід лишив Максим Рильський в культурі та історії України. Не перебільшуючи, скажу, що його творчість дивовижним чином проникає до основ генетичного коду українців, живить енергетикою завше актуального погляду Поета й Громадянина в історію, у сьогодення і, переконаний, навіть у майбутнє.

Надзвичайно важливо, що завдяки зусиллям Держкомтелерадіо було відновлено державну Премію імені Максима Рильського в галузі перекладу, що існувала ще з радянських часів, а тепер нею відзначають найкращих перекладачів.

Надрукувавши за життя 35 книжок поезії (не враховуючи повних перевидань), переклавши з 13 мов понад чверть мільйона рядків поезії (Ж. Б. Мольєр, П. Корнель, Ж. Расін, Н. Буало, О. Пушкін, Вольтер,

М. Метерлінк...), піднявши восени 1941 р. полум'яний патріотизм "Слова про рідну матір" як найефективнішу зброю у боротьбі з окупантом, — і аж до "Вечірніх розмов" на схилі віку, де Максим Тадейович виявив, як і у всьому, до чого торкалися його душа та розум, високий взірець патріотичної державотворчої журналістики й засвідчив свою невмирущу любов.

Хт о мож е випит и Дніпро,

Хт о власт ен виплескат и море,

Хт о наше злат о-серебро

Плугами кривди переоре,

Хт о серця чист ого добро

Злобою чорною поборе?

Ці рядки — на віки! Маємо пам'ятати та передавати цю пам'ять із покоління в покоління.

Перечитуючи Рильського, пізнаю в його біографії трагічні болісні карби долі своєї родини. Саме напровесні 1931 р., коли поета заарештували за звинуваченнями у належності до української контрреволюційної організації та п'ять місяців утримували в Лук'янівській в'язниці, — у "Бупрі" Житомирському (будинком примусових робіт цинічно називалася в'язниця) ніс покару мій рідний дід Касян Чиж. Його заарештували за участь у селянському повстанні проти примусової колективізації, так званій "волинці". За пів року Касяна Чиж, розкуркуленого й позбавленого виборчих прав, випустили, проте пильно за ним, "неблагонадійним", наглядали.

Замість того, щоб врятувати себе та сім'ю, втекти із села, дід виявив характер і мужність, повернувся до рідних Пишок і вже у жнива 1932 р., передбачаючи страшний голодомор, підняв голос на захист односельців. Він, одноосібник, прийшов-проштовхнувся на колгоспні збори, де було районне начальство, та виступив із палкою промовою, закликаючи односельців рятувати себе та своїх дітей, розділити хліб, зібраний з їхнього, тепер успільненого, поля, аби не згинув з голоду!..

Цього йому не простили, звинуватили у підбурюванні до зриву хлібозаготівель та антирадянській роботі. Арешт у листопаді 1932 р., вирок у січні 1933 р. (сім років заслання на Півночі). Касян Чиж у кримінальній справі лишив коротенький запис: "Винним себе не визнаю", оголосив голодування й помер у Любарській в'язниці за 15 кілометрів від рідного села, де до могил тієї страшної весни від голоду лягли понад 350 односельців... Збудувавши Пагорб Пам'яті у рідному селі до 70-річчя Голодомору, віддав шану й невинно убієнним односельцям, і їхньому мужньому захисникові — рідній людині, яку пам'ятатиме наш рід від покоління до покоління...

Студентка-першокурсниця Оленка Борова на творче завдання "Що залишиш по собі..." написала вірш, який свідчить про відкрити до справедливості душу та гарне поетичне майбутнє початкуючої журналістки: *"...А ще є слід, що складений із слова, він залишився криком на землі..."*.

Багатомне слово поета-академіка Максима Рильського й коротка фраза простого селянина Касяна Чиж — сокровенне звернення до нас, нині сущих, і до поколінь майбутніх: любіть Україну й любіть людину! Мабуть, код генетичної пам'яті спонукав

викласти у поетичній формі рядки, котрі подаю у цій розвідці. Це — голос із вічності...

*Ми не полки супрот и душолова —
Ми прот и нього подвигаєм Слово —
І хай Господь на подвиг окропит ь!*

Борис Олійник

*Я вчинив би т ак само, т ак само, т ак само... Повірт е!
В землю ліг, щоб вони по весні до могил не лягли...
Це онуки про нас через вік пишуть ь книги і вірші,
А ми ж т яж ко т рудились у полі, неначе воли...
Я не зміг — і не міг! — ви пробачт е мене, ради Бога,
Врят уват и від смерт і голодної кож ного, всіх.
Коли всі заніміли, лиш я рвав свій голос... І голову
Підст авляв за громаду, забравши на себе їх гріх.
Знайт е ж нині, онуки, що з ваших родин і понищені,
і закат овані, —
Коли словом своїм я, як міг, як умів рят ував, —
Були лют ою смерт ю в т у зиму голодну і весну роковані*

*Душогубами, з т их, хт о доносом й лакейст вом
своїх убивав!*

*Пам'ят айт е про це і людьми залишайт есь
т а не продавайт еся, —
А свої ж і мене продали, як Іуда Христ а продавав, —
Бо безчест я ніколи, нічим вовіки не змиваєт ься,
Щоб ганьбою т яж кою покрит иї, ваш рід не ст раж дав.
Я помер, щоб ж или ви... Й незайману зранену совіст ь
Запалив я свою, як спасенну пасхальну свічу...
Кож ен ст ане в свій час у Врат ах перед Вишнім на словідь,
Не брудніт ь свої душі, молю вас, благаю, прошу!*

Спасенна пасхальна свіча Слова великих наших попередників, з-поміж яких Максим Рильський увиразнюється особливо, — і сьогодні рятує наші душі від продажного й мерзенного лицемірства та освітлює поступ до справедливого й щасливого майбутнього рідного народу. Допоки так буде, — вічною пребуде Україна!

Надійшла до редакції 4 березня 2020 року

КОНФЕРЕНЦІЇ. КОНКУРСИ. ВИСТАВКИ

УДК 02:7.092]:005.342](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.3(284).45-52

Вікторія Сошинська,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри бібліотекознавства та інформології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: v.soshynska@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6334-8640>

Тетяна Дмитренко,

студентка IV курсу Київського університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: trdmytrenko.ij16@kubg.edu.ua

Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року" як інструмент поширення інноваційного досвіду в бібліотечній справі

Розглянуто Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року" як інструмент виявлення та якнайширшого впровадження бібліотечних інновацій. Проаналізовано організаційні засади його проведення на підставі Положення про конкурс. Висвітлено закордонний досвід проведення конкурсів на звання найкращої бібліотеки, як-от: премія IFLA "Публічна бібліотека року" (Public Library of the Year), премія "Бібліотека року" Німецької бібліотечної асоціації, премія маршала (губернатора) Мазовецького воєводства "Бібліотека натхнення" (Польща).

Наголошено, що сучасні українські бібліотекарі активно долучаються до проектної діяльності, сприяючи підвищенню якості бібліотечних продуктів і послуг, розширенню читачької аудиторії, формуванню нового іміджу бібліотечної установи. Зауважено, що не всі найкращі бібліотечні практики набувають розголосу, дістають підтримку й поширення на всеукраїнському рівні, що знижує ефективність упровадження прогресивного досвіду.

Авторки статті здійснили аналіз інноваційності проектів переможців Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року" за 2008—2019 рр., завдяки чому виявлено ключові напрями нововведень: Розвиток бібліотечних послуг на основі проектної діяльності; Упровадження інформаційних технологій; Підтримка освіти та саморозвитку; Розвиток читання; Бібліотека — центр громади; Ціннісна та професійна орієнтація молоді; Створення моделі нової бібліотеки.

Надано рекомендації щодо поширення та реплікації впроваджених бібліотечних інновацій. Організаторам конкурсу "Бібліотека року" запропоновано сформулювати окремий комунікаційний план і розширити взаємодію з медіа. Зауважено про потребу розроблення окремої пропозиції для партнерів і спонсорів, що матиме позитивні репутаційні результати для бізнесу.

Ключові слова: бібліотека; бібліотечні інновації; Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року"; ВГО "Українська бібліотечна асоціація"; інноваційні бібліотечні проекти; премія IFLA "Публічна бібліотека року"; прогресивний досвід; реплікація інноваційних ідей

Постановка проблеми. 1 лютого 2020 р. виповнилося 25 років від часу створення Всеукраїнської громадської організації "Українська бібліотечна асоціація" (1995), що об'єднує на добровільних засадах осіб, професійно пов'язаних із бібліотечною справою, бібліографічною й інформаційною діяльністю та зацікавлених в

їх розвитку на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод на всій території України.

Вітаючи колег, водночас зауважимо, що, на жаль, не всі прогресивні бібліотечні практики набувають розголосу, дістають підтримку й поширення на всеукраїнському рівні, а це негативно впливає на

впровадження досвіду колег. Тому варто зосередити увагу на висвітленні найкращих здобутків українських бібліотекарів, які активно долучилися до проєктної діяльності задля підвищення якості бібліотечних продуктів і послуг, оптимізації обслуговування, залучення нових користувачів, формування сучасного іміджу бібліотечної установи.

Одним із вагомих інструментів поширення високих стандартів бібліотечної справи та провідних практик створення й пропозиції бібліотечних продуктів і послуг є різноманітні конкурси та премії, покликані стимулювати інноваційний розвиток галузі. Зокрема, в монографії В. Пашкової "Національні бібліотечні асоціації: 1876—2008" приділено увагу питанням відзначення бібліотечних працівників-практиків і науковців [4, с. 239—240]. Одним із заохочувальних заходів є Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року" (далі — Конкурс), започаткований 2008 р. ВГО "Українська бібліотечна асоціація" (УБА) спільно з Міністерством культури України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивчення стану розробленості теми свідчить, що окремого дослідження організаційних аспектів та результатів Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року" не проводилося.

Під час роботи авторки спиралися на професійні публікації, зокрема монографію В. Пашкової [4], публікації науково-виробничого журналу "Бібліотечна планета" [2; 5], профільні інтернет-ресурси [9—13], інтерв'ю з членами Президії та представниками Виконавчого офісу ВГО "Українська бібліотечна асоціація".

Мета статті — розглянути організаційні аспекти та результати професійних бібліотечних конкурсів, визначити їх роль в інноваційному розвитку бібліотечної справи.

Об'єкт дослідження — Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року", заснований ВГО "Українська бібліотечна асоціація".

Предмет дослідження — з'ясування впливу Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року" на визначення та реплікацію бібліотечних інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження "Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року" як інструмент визначення та реплікації¹ інновацій у бібліотечній справі" було подано на Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт із галузей знань і спеціальностей у 2019/2020 навчальному році зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Досліджуючи закордонний досвід проведення конкурсів на здобуття звання "Бібліотека року", варто зосередити увагу на премії Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA, The International Federation of Library Associations and Institutions), що має назву "Публічна бібліотека року"

(Public Library of the Year) й має на меті відзначення здобутків нових публічних бібліотек [10].

Нагороду може вибороти будь-яка бібліотека світу, що поєднує стандартні форми обслуговування й творчі IT-рішення, а також враховує особливості місцевої культури. Одна з основних умов — установа має бути новозбудованою чи розміщеною в будівлях, що раніше не виконували функцію бібліотечних приміщень. Церемонія нагородження відбувається під час щорічного Конгресу IFLA, й бібліотека-переможниця отримує грошовий приз (5 тис. дол. США) від генерального спонсора — міжнародної IT-компанії Systematic (Данія).

Щодо критеріїв оцінювання номінантів на премію "Публічна бібліотека року", то є шість основних правил, котрих мають дотримуватися претенденти.

По-перше, будівля бібліотеки має гармоніювати з довкіллям та особливостями місцевої культури. Тобто оцінюється, як споруда відображає чи враховує культуру місцевої громади, як вписується та виділяється в міському ландшафті й поєднується зі спорудами й відкритим простором, що її оточують. По-друге, оцінюється архітектурна якість. Має бути чіткість та послідовність у взаємодії кожного структурного підрозділу бібліотеки з погляду функцій і логістики, адже це визначає вплив окремих бібліотечних просторів на відвідувачів. По-третє, враховується гнучкість. Важливим є дизайн і розміщення бібліотечних відділів, залів і просторів. Експерти оцінюють, наскільки внутрішня архітектура сприяє діяльності користувачів, підтримує нові активності та створює синергію. Наприклад, чи має бібліотека мейкерспейси (простори для творчості) та сцени для вистав або подій? Як їх використовують? Чи можна легко змінювати бібліотечні простори для різноманітних завдань? По-четверте, оцінюється сталість. Наприклад, як стале, зокрема екологічне, мислення застосовується в діяльності бібліотеки? Чи вдалося під час будівництва заощадити ресурси, чи використовували місцеві матеріали, чи знайдено нові способи застосування природних джерел енергії тощо. По-п'яте, враховується наявність освітнього простору, тобто визначається, що бібліотека пропонує для урізноманітнення навчання, як освітні простори підтримують навчальні ситуації, відповідають різним потребам, віковим групам і заохочують різноманітні формати навчання як соціального явища. Як взаємодіють простори для навчання з іншими приміщеннями бібліотеки? По-шосте, акцентується увага на цифровізації. Оцінюється поєднання цифрових комунікацій та доступності бібліотечного контенту, зокрема використання мобільних технологій. Чи є дизайн, естетика та взаємодія основою для цифровізації, чи використовують цифрові технології інноваційно та креативно, чи допомагають вони користувачам набути відповідного досвіду в бібліотеці? [10].

Отже, засновники премії "Публічна бібліотека року" прагнуть відзначити інноваційні методики створення нових бібліотек та залучити до змагання різні країни й урядові структури, що опікуються бібліотечною справою. У критеріях оцінювання інноваційності враховано концепцію інтеграції чотирьох бібліотечних просторів: простір для навчання, простір для

¹ Реплікація (фр. *replique* — знову, ще прикладаю, з лат. *replico*, також англ. *replication*) — термін, що використовується в різних галузях науки й техніки та означає процес створення копій, дію або процес відтворення/дублювання, неодноразове виконання експерименту чи процедури [12].

натхнення, простір для творчості, простір для подій. Установу-переможницю (табл. 1) обирають з огляду на поєднання чіткого змісту, усвідомлених інновацій та експериментів із технологіями.

Таблиця 1

Переможці премії "Публічна бібліотека року" (IFLA)

Рік	Назва	Країна
2014	Публічна бібліотека Крейгіберн	Австралія
2015	Публічна бібліотека Кіста	Швеція
2016	Публічна бібліотека Dokki	Данія
2017	Не присуджувалася	
2018	Публічна бібліотека міста Ден-Гелдер	Нідерланди
2019	Центральна бібліотека Оді в Гельсінкі	Фінляндія

Кожного року на здобуття премії висувається чимало новозбудованих бібліотек світу, наприклад, 2018 р. кількість претендентів становила 35, а 2019 р. — 16.

У Німеччині від 2000 р. також присуджується національна премія "Бібліотека року" під егідою Німецької бібліотечної асоціації (НБА) та Фонду Deutsche Telekom [9]. Мета відзнаки — сприяти піднесенню іміджу бібліотек у цифровому світі. Оскільки ці установи можна вважати посередниками між людиною та суспільним прогресом, то й розвиватися вони мають відповідно до нових трендів.

Претендентом на нагороду може стати будь-яка бібліотека Німеччини незалежно від її розміру, підпорядкування чи галузі діяльності. Основна умова участі в конкурсі — високий стандарт діяльності та використання цифрових технологій. Важливо, щоб інновації не лише були впроваджені в бібліотеці, а й широко використовувалися у творчому контексті. Вони мають бути спрямовані на майбутнє, тобто на залучення нових користувачів та їх розвиток. Важливо також, щоб новітні технології застосовували впродовж тривалого періоду, й весь цей час вони залишалися популярними. Бібліотека-учасниця має налагодити ефективні медіазв'язки з громадськістю, тобто поширювати інформацію про свою діяльність серед широкого кола користувачів. Прикметно, що журі звертає увагу і на якість поданих заявок. Зокрема, якщо документ міститиме навіть незначну помилку, ймовірно, що діяльність бібліотеки аналізуватимуть критичніше.

Переможця обирає незалежне журі, до складу якого зазвичай входять представники Федерального уряду, Конференції міністрів культури, Німецької асоціації міст, Фонду Deutsche Telekom, професійної організації "Бібліотека та інформація Німеччини" (BID), президент Німецької бібліотечної асоціації, а також два члени Федеральної виконавчої ради Німецької бібліотечної асоціації. Журі ухвалює рішення на основі заявок, поданих до НБА, та аналізу офіційних сайтів бібліотек [9]. Переможець отримує 20 тис. євро з умовою, що частину грошового призу буде використано для оцифрування фондів [13] (табл. 2).

Якщо проаналізувати регіональні бібліотечні конкурси в інших країнах, то варто виокремити премію маршала (губернатора) Мазовецького воєводства "Бібліотека натхнення" (Konkurs o nagrodę Marszałka

Województwa Mazowieckiego "Inspirująca Biblioteka Roku") у Польщі. Захід відбувається в межах реалізації засад "Стратегії розвитку культури в Мазовецькому воєводстві на 2015—2020 роки". Участь у ньому можуть взяти бібліотеки сільських і селищних громад. Мета конкурсу — відбір і нагородження бібліотечної установи, що впродовж року організувала найцікавішу культурну подію у співпраці принаймні з одним партнером із місцевого самоврядування та одним — із неурядової організації [11].

Таблиця 2

Переможці премії "Бібліотека року" (Німеччина)

Рік	Назва	Місто
2000	Міська бібліотека Генріха Гейне	Гальберштадт
2001	Бібліотека Іоганна Ласко	Емден
2002	Нижньосаксонська земельна й університетська бібліотека	Геттінген
2003	Міська бібліотека	Вюрцбург
2004	Міська бібліотека	Дрезден
2005	Муніципальні бібліотеки	Хамм
2006	Університетська бібліотека IKMZ Cottbus	Котбус
2007	Бібліотека Мюнстерської в'язниці	Мюнстер
2008	Державна бібліотека Баварії	Мюнхен
2009	Міська бібліотека	Біберах-на-дер-Ріссі
2010	Бібліотека Університету Констанца	Констанц
2011	Бібліотека Антона Саєфкова	Берлін
2012	Університетська бібліотека	Вілдау
2013	Міська бібліотека	Штутгарт
2014	Німецька центральна економічна бібліотека	Гамбург—Кельн
2015	Міська бібліотека	Кельн
2016	Міська бібліотека	Хільден
2017	Університетська бібліотека	Лейпциг
2018	Публічна бібліотека	Франкфурт-на-Майні
2019	Центральна та регіональна бібліотека	Берлін

Всеукраїнський конкурс "Бібліотека року", що заснований ВГО "Українська бібліотечна асоціація" й проводиться за участі Міністерства культури України, є показником рівня розвитку вітчизняних бібліотечних установ. Ідея започаткувати Конкурс виникла в керівництва УБА під час візиту до Німеччини й знайомства з інноваційними методиками роботи бібліотек, нагороджених премією. Згодом, завдяки співпраці з Goethe-Institut в Україні, директори та представники установ-переможниць неодноразово виступали на професійних заходах Асоціації. А у травні 2019 р. у Києві для представників професійної спільноти з усієї України відбувся спеціальний науково-практичний семінар "Бібліотеки року 2018: освітні студії та промоція читання", на якому практичний досвід репрезентували Франкфуртська міська бібліотека та НТБ КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Положення про Всеукраїнський конкурс на здобуття звання "Бібліотека року" для бібліотек України було затверджено Президією УБА 16 січня 2008 р. [5] і діяло до 2019 р., а 22 березня 2019 р. повторно затверджено зі змінами [6].

Як зазначено в документі, Конкурс має на меті: підвищення престижу та ролі бібліотек у суспільстві, соціокультурному та інформаційному просторах країни; стимулювання творчої ініціативи вітчизняних бібліотечних установ із надання безперешкодного доступу до інформації та підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів за умови оперативності, доступності, комфортності; визначення найкращих інновацій у галузі бібліотечно-інформаційних технологій та ідей, що сприяють ефективній роботі й розвитку вітчизняних книгозбірень тощо [6]. Отже, організатори чітко зазначили, що прагнуть виявити та оцінити цілковито нові в інформаційно-бібліотечній сфері ідеї та проекти. Конкурс також має додатково мотивувати бібліотекарів мислити й працювати інноваційно, здобувати визнання професіоналів.

Інформаційний супровід забезпечують фахові журнали "Бібліотечна планета", "Бібліотечний форум: історія, теорія і практика", "Вісник Книжкової палати". Функції оргкомітету виконує Президія УБА, що також здійснює фінансування.

Згідно з Положенням 2019 р. зміни торкнулися умов проведення Конкурсу: звання "Бібліотека року" надаватимуть за кращий реалізований інноваційний проєкт, а дипломи II ступеня розподілятимуть у номінаціях: "Малі бібліотеки"; "Середні бібліотеки"; "Великі бібліотеки". На нашу думку, це вкрай важливе нововведення, оскільки, під час порівняння результатів роботи бібліотечних установ різних типів, найімовірніше, що перспективні й масштабні проєкти репрезентуватимуть великі заклади, адже їхні ресурсні можливості значно ширші. Отже, введення нових номінацій стимулюватиме малі й середні бібліотеки до активнішої інноваційної проєктної діяльності.

Варто відзначити професійний склад журі, до якого входять авторитетні науковці й фахівці з на-

ціональних, державних, публічних та університетських бібліотек. Установи-переможниці отримують дипломи відповідного ступеня, що відрізняються за кольором (золоті, срібні, бронзові). Інноваційність бібліотек також відзначають грамотами Міністерства культури України, а партнери Конкурсу презентують цінні подарунки. Наприклад, упродовж останніх років постійним партнером заходу є компанія PocketBook, що нагороджує переможця електронною читанкою; 2019 р. УБА залучила нового партнера — компанію Huawei, від якої бібліотеки отримали сучасні смартфони та планшети. Окрім того, Президія Асоціації щорічно делегує представника бібліотеки-переможниці для участі в міжнародних конференціях та форумах, аби репрезентувати українські інновації на міжнародному рівні.

Упродовж 2008—2019 рр. перемогу у Всеукраїнському конкурсі "Бібліотека року" здобували бібліотечні установи різних типів та з різних регіонів країни. Зокрема, лауреатами стали 36 бібліотек, з них: по 5 — із Дніпропетровської та Запорізької областей, по 3 — із Миколаївської, Сумської, Херсонської областей та м. Києва, по 2 — із Вінницької, Донецької, Житомирської, Кіровоградської, Харківської областей, по 1 — із Київської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської областей і Республіки Крим [1—3].

Репрезентовані проєкти оригінальні та інноваційні. Наведемо основні напрями (сформульовано авторками статті) бібліотечних нововведень, відзначені авторитетним журі: *Розвиток бібліотечних послуг на основі проєктної діяльності; Упровадження інформаційних технологій; Підтримка освіти та саморозвитку; Розвиток читання; Бібліотека — центр громади; Ціннісна та професійна орієнтація молоді; Створення моделі нової бібліотеки* (табл. 3).

Таблиця 3

Переможці Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року"

Рік	Місце, номінація	Бібліотека	Зміст відзнаки	Напрямок
2008	Перше місце	Комунальний заклад "Барська районна бібліотека Вінницької області"	За активну проєктну діяльність, спрямовану на пошук позабюджетних джерел фінансування й розвиток бібліотечних послуг	Розвиток бібліотечних послуг на основі проєктної діяльності
2009	Диплом першого ступеня	Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського	За активну проєктну діяльність, спрямовану на інформатизацію бібліотечних процесів, підвищення авторитету книги й читання, правову освіту населення, популяризацію історії бібліотеки	Упровадження інформаційних технологій
2009	Диплом другого ступеня	Бібліотека Сумського державного університету	За впровадження новітніх технологій, комп'ютеризацію бібліотечних процесів і створення відкритого інформаційного середовища	Упровадження інформаційних технологій
2009	Диплом третього ступеня	Бібліотека с. Івановець Барського району Вінницької області	За реалізацію проєкту "Покращення доступу сільського населення до правосуддя" в межах діяльності бібліотеки під гаслом "Івановецькій громаді — гідне буття"	Розвиток бібліотечних послуг на основі проєктної діяльності
2010	Перше місце	Наукова бібліотека Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України" м. Суми	За високий рівень упровадження новітніх телекомунікаційних технологій та інноваційних форм і методів бібліотечно-інформаційного обслуговування, що дало змогу підвищити якість, оперативність та комфортність обслуговування, розширити перелік бібліотечних сервісів і послуг	Упровадження інформаційних технологій

2011	Диплом першого ступеня	Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України	За активне втілення у практику широкого спектра інновацій, що сприяють розвитку освітнього простору України	Підтримка освіти та саморозвитку
2011	Диплом другого ступеня	Центральна міська бібліотека для дітей ім. Ш. Кобера та В. Хоменка ЦБС для дітей м. Миколаєва	За системну інноваційну діяльність, цікаві нетрадиційні форми роботи із залучення до читання дітей та їхніх батьків за межами бібліотеки	Розвиток бібліотечних послуг на основі проектної діяльності
2011	Диплом третього ступеня	Бібліотека Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди"	За створення та реалізацію моделі сучасної бібліотеки вищого навчального закладу	Створення моделі нової бібліотеки
2012	Диплом першого ступеня	Центральна міська бібліотека ім. Т. Г. Шевченка м. Дніпро-дзержинськ Дніпропетровської обл. (нині — Кам'янське)	За соціально-культурний проєкт "Бібліотека згуртовує громаду" та за реалізацію основних соціальних завдань сучасної бібліотеки у громаді, сприяння розвитку читання в регіоні з використанням інноваційних методів роботи	Розвиток читання
2012	Диплом другого ступеня	Центральна районна бібліотека ім. О. І. Корсовецького смт Чорноморка АР Крим	За високий рівень професійних здобутків, унікальний досвід співпраці з місцевими органами влади, інноваційну діяльність у громаді	Бібліотека — центр громади
2012	Диплом третього ступеня	Дніпропетровська обласна науково-медична бібліотека	За змістовну та ефективну роботу, спрямовану на поширення соціально необхідної інформації з метою збереження здоров'я населення	Бібліотека — центр громади
2012	Диплом третього ступеня	Арбузинська районна бібліотека для дітей Миколаївської обл.	За проєкт "Ігрова галактика"	Упровадження інформаційних технологій
2013	Диплом першого ступеня	КЗК "Дніпропетровська обласна універсальна бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія"	За цільову комплексну програму "Бібліотека як центр неформальної освіти"	Підтримка освіти та саморозвитку
2013	Диплом другого ступеня	КЗ "Дружківська міська центральна бібліотека ім. Лесі Українки" м. Дружківка Донецької обл.	За проєкт "Спілкування без кордонів"	Підтримка освіти та саморозвитку
2013	Диплом третього ступеня	Науково-технічна бібліотека Донецького національного технічного університету	За проєкт "Відкритий світ інформаційних технологій для молоді"	Упровадження інформаційних технологій
2013	Диплом третього ступеня	Житомирська обласна бібліотека для дітей	За проєкт "Бібліотечна інноваційна майстерня спілкування у форматі 3D"	Упровадження інформаційних технологій
2014	Диплом першого ступеня	Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка	За віртуальний проєкт "Слобожанський уклін Кобзареві: до 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка"	Розвиток читання
2014	Диплом другого ступеня	Харківська обласна бібліотека для юнацтва	За проєкт "Обираємо професію крок за кроком"	Ціннісна та професійна орієнтація молоді
2014	Диплом третього ступеня	Центральна районна бібліотека Врадівської ЦБС Миколаївської обл.	За проєкт "Дитячий ефір"	Упровадження інформаційних технологій
2015	Диплом першого ступеня	Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеса Гончара	За проєкт "Бібліотека: зміни... реалії... майбутнє"	Розвиток бібліотечних послуг на основі проектної діяльності
2015	Диплом другого ступеня	Бібліотека-філія № 4 Полтавської міської централізованої бібліотечної системи	За проєкт "Полтавські зустрічі. Популяризуємо українську книгу"	Розвиток читання
2015	Диплом третього ступеня	Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. О. М. Бойченка	За бібліопроект "Креативна середа"	Розвиток читання

2015	Диплом третього ступеня	Мелітопольська центральна міська бібліотека ім. М. Ю. Лермонтова	За проєкт "Мелітопольський контактний центр для тимчасових переселенців"	Бібліотека — центр громади
2016	Диплом першого ступеня	Науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна	За проєкт "Університетська бібліотека: створюємо простір успіху"	Створення моделі нової бібліотеки
2016	Диплом другого ступеня	Бібліотека для дорослих імені М. К. Реріха Централізованої бібліотечної системи Солом'янського району м. Києва	За проєкт "Фактор війни. Мислення про майбутнє"	Бібліотека — центр громади
2016	Диплом третього ступеня	Комунальний заклад "Запорізька обласна бібліотека для дітей "Юний читач" Запорізької обласної ради	За проєкт "Бібліотечний острівець дитинства: бажання, надії, мрії"	Розвиток бібліотечних послуг на основі проєктної діяльності
2017	Диплом першого ступеня	Централізована бібліотечна система для дорослих м. Львова	За проєкт "URBAN бібліотека"	Створення моделі нової бібліотеки
2017	Диплом другого ступеня	Бердичівська центральна міська бібліотека	За проєкт "М-ФОРМАЦІЯ"	Ціннісна та професійна орієнтація молоді
2017	Диплом третього ступеня	Херсонська обласна бібліотека для юнацтва ім. Б. А. Лавренюва	За обласну патріотичну акцію "Герої XXI століття"	Ціннісна та професійна орієнтація молоді
2018	Диплом першого ступеня	Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка КПІ ім. Ігоря Сікорського	За проєкт "Освітні студії Гретера і Криванека"	Підтримка освіти та саморозвитку
2018	Диплом другого ступеня	КЗ "Херсонська обласна бібліотека для дітей ім. Дніпрові Чайки"	За міжрегіональний інноваційний проєкт з профорієнтації учнівської молоді "ПрофіКемп"	Ціннісна та професійна орієнтація молоді
2018	Диплом третього ступеня	Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека	За проєкт "Бібліотека — драйвер технічного та економічного розвитку регіону"	Ціннісна та професійна орієнтація молоді
2019	Диплом першого ступеня	Тернопільська обласна бібліотека для молоді	За проєкт "МедіаСтарт — мультимедійна лабораторія в Тернопільській обласній бібліотеці для молоді"	Упровадження інформаційних технологій
2019	Диплом другого ступеня. Номінація "Малі бібліотеки"	Бібліотека Державного навчального закладу "Михайлівське вище професійне училище"	За проєкт "Читаємо подорожуючи або шляхами прочитаних книг" як бібліотечна технологія з промоції читання"	Розвиток читання
2019	Диплом другого ступеня. Номінація "Середні бібліотеки"	Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека	За проєкт "Живе краєзнавство"	Розвиток бібліотечних послуг на основі проєктної діяльності
2019	Диплом другого ступеня. Номінація "Великі бібліотеки"	Бібліотека Сумського державного університету	За проєкти "Читання змінює нас і все навколо", "Зелена бібліотека"	Розвиток читання; Бібліотека — центр громади

Аналіз інноваційних проєктів, відзначених на Всеукраїнському конкурсі "Бібліотека року", свідчить про їх беззаперечну новизну на час упровадження. Реалізація новацій, безумовно, сприяла модернізації роботи бібліотечних установ у відповідному регіоні, а сучасні моделі діяльності та сервіси, завдяки перемозі

в Конкурсі, широко розповсюджуються у всеукраїнському масштабі та впроваджуються колегами.

У різні роки номінантами Конкурсу були не лише провідні бібліотеки, а й невеликі установи з віддалених міст і навіть сіл України. Їхні інноваційні ідеї можуть стати джерелом натхнення для численних

публічних і шкільних бібліотечних закладів України, котрі ще не виявили своєї активності й готовності трансформуватися відповідно до вимог часу.

Висновки. Дослідивши організаційні засади та результати конкурсів на звання "Бібліотека року" в Україні та інших державах, висловимо певні пропозиції.

Як виявилось, не всі бібліотеки — переможниці конкурсів широко висвітлюють свої здобутки й пишаються цим званням. Вважаємо за потрібне додати до Положення про конкурс пункт про те, що переможці й призери обов'язково мають підготувати змістовну публікацію про реалізований проєкт та поділитися інноваційним досвідом з якнайширшою аудиторією. Цей захід сприятиме реплікації інноваційних ідей і проєктів, до того ж колеги отримують додатковий поштовх, аби внести зміни в

усталені процеси, оптимізувати бібліотечні сервіси, розширити аудиторію, експериментувати.

На нашу думку, організаторам Конкурсу варто розробити окремий комунікаційний план та поглибити взаємодію з медіа. Можливо, доцільно створити сторінку в соціальних мережах, наприклад Фейсбук та Інстаграм. Це збільшить аудиторію, яка слідкуватиме за перебігом Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року", виведе його за межі професійного бібліотечного й книжкового середовища. Цілком ймовірно, що користувачі виявлятимуть ініціативу, пропонуючи впроваджувати інноваційні ідеї та проєкти у місцевих бібліотеках.

Варто також розробити окрему пропозицію для партнерів і спонсорів Конкурсу, можливо, запровадити статус Генерального партнера тощо. Такий підхід матиме позитивні репутаційні наслідки, адже бізнес, демонструючи підтримку бібліотек, акцентуватиме на їх цінності як соціальних інституцій.

Список використаної літератури

1. *Вітаємо переможців Всеукраїнського конкурсу "Бібліотека року" 2009!!!* [Електронний ресурс] // Бібліотечному фахівцю. — Режим доступу: <http://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=1171>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 03.11.2019.
2. *Всеукраїнський конкурс на звання "Бібліотека року — 2016"* // Бібл. планета. — 2016. — № 4. — С. 35—36.
3. *Лауреати конкурсу "Бібліотека року" 2011* [Електронний ресурс] // Бібліотечному фахівцю. — Режим доступу: <http://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=3048>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.11.2019.
4. *Пашкова В. С. Національні бібліотечні асоціації: 1876—2008: монографія / В. С. Пашкова.* — Харків: Акта, 2009. — 332 с.
5. *Положення про Всеукраїнський конкурс на здобуття звання "Бібліотека року" для бібліотек України* // Бібл. планета. — 2008. — № 2. — С. 41. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2008_2_20. — Назва з екрана.
6. *Положення про Всеукраїнський конкурс на здобуття звання "Бібліотека року" для бібліотек України* [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація : [офіц. сайт]. — Режим доступу: <https://ula.org.ua/257-konkursi/biblioteka-roku/1369-polozhennia-pro-vseukrainskyi-konkurs-na-zdobuttia-zvannia-biblioteka-roku-dlia-bibliotek-ukrainy>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 02.11.2019.
7. *Статут Громадської організації "Всеукраїнська громадська організація Українська бібліотечна асоціація" (нова редакція)* [Електронний ресурс] // УБА. — Київ, 2018. — 18 с. — Режим доступу: <https://ula.org.ua/252-dokumenty/dokumenty-uba>. — Назва з екрана.
8. *Українська бібліотечна асоціація* [Електронний ресурс] : офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://ula.org.ua>. — Назва з екрана.
9. *Bibliothek des Jahres* [Elektronische Ressource]. — Zugriffsmodus: <https://www.bibliotheksverband.de/dbv/auszeichnungen/bibliothek-des-jahres.html>. — Der Name vom Bildschirm. — Überarbeitet am: 11.02.2019.
10. *IFLA/Systematic Public Library of the Year* [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.ifla.org/node/29023>. — Title from the screen. — Revision Date: 02.11.2019.
11. *Inspirująca Biblioteka Roku — edycja 2019* [Zasób elektroniczny]. — Tryb dostępu: <https://www.koszykowa.pl/dla-czytelnikow/home/archiwum/18-komunikaty/4924-inspirujaca-biblioteka-roku-edycja-2019>. — Nazwa z ekranu. — Data aktualizacji: 02.11.2019.
12. *Merriam-Webster's Dictionary* [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/replication>. — Title from the screen. — Revision Date: 27.01.2020.
13. *Preisträger "Bibliothek des Jahres"* [Elektronische Ressource]. — Zugriffsmodus: <https://www.bibliotheksverband.de/dbv/auszeichnungen/bibliothek-des-jahres/preistraeger.html>. — Der Name vom Bildschirm. — Überarbeitet am: 11.02.2019.

Viktoriia Soshynska, Tetiana Dmytrenko **All-Ukrainian competition Library of the Year as a tool** **for disseminating innovative experience in library field**

The All-Ukrainian competition Library of the Year is considered as a tool for identifying and the widest implementation of library innovations. The organizational principles of holding the All-Ukrainian competition Library of the Year are analyzed on the basis of the competition conditions. The experience of holding competitions for the title of the best library abroad is presented: IFLA Public Library of the Year, Bibliothek des Jahres Deutschen Bibliotheksverband (Germany), Konkurs o nagrodę Marszałka Województwa Mazowieckiego Inspirująca Biblioteka Roku (Poland).

It is emphasized that modern Ukrainian librarians are already actively involved in the project activity, thereby achieving new quality of library products and services, attracting new users, forming a new image of the library. It is noted that not all best library practices receive publicity, support, and dissemination at the all-Ukrainian level, which diminishes the effect of introducing a progressive experience.

The authors of the article analyzed the innovativeness of the projects of the winners of the All-Ukrainian competition *Library of the Year* (2008–2019), as a result of which it was discovered the main directions of library innovations. They are: Development of library services based on project activity; Implementation of information technologies; Supporting education and self-development; Reading development; Library — community center; Valuable and professional orientation of youth; Creating a model for a new library.

Recommendations for dissemination and replication of implemented library innovations are provided. It was suggested to the organizers of the Contest to develop an especial communication plan and expand the interaction with the media. It is necessary to develop a particular proposal for partners and sponsors of the Contest, which will have good reputational consequences for business.

Keywords: All-Ukrainian competition *Library of the Year*; IFLA *Public Library of the Year*; innovative library projects; library; library innovations; progressive experience; replication of innovative ideas; Ukrainian Library Association

References

1. Vitaieho peremozhystiv Vseukrainskoho konkursu "Biblioteka roku" 2009!!! (2019). *Bibliotechnomu fakhivtsiu*. Available at: <http://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=1171>.
2. Vseukrainskyi konkurs na zvanntia "Biblioteka roku — 2016" (2016). *Bibliotekna planeta*, 4, pp. 35—36.
3. Laureaty konkursu "Biblioteka roku" 2011. (2019). *Bibliotechnomu fakhivtsiu*. Available at: <http://profy.nlu.org.ua/articles.php?lng=uk&pg=3048>.
4. Pashkova V. S. (2009). *Natsionalni bibliotekni asotsiatsii: 1876—2008*. Kharkiv: Akta.
5. Polozhennia pro Vseukrainskyi konkurs na zdobuttia zvanntia "Biblioteka roku" dlia bibliotek Ukrainy (2008). *Bibliotekna planeta*, 2, p. 41. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2008_2_20.
6. Polozhennia pro Vseukrainskyi konkurs na zdobuttia zvanntia "Biblioteka roku" dlia bibliotek Ukrainy. (2019). *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia*. Available at: <https://ula.org.ua/257-konkursi/biblioteka-roku/1369-polozhennia-pro-vseukrainskyi-konkurs-na-zdobuttia-zvanntia-biblioteka-roku-dlia-bibliotek-ukrainy>.
7. *Statut Hromadskoi orhanizatsii "Vseukrainska hromadska orhanizatsiia Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia" (nova redaktsiia)* (2018). Kyiv. Available at: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-uba>.
8. *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia: ofitsiinyi veb-portal*. (2019). Available at: <http://ula.org.ua>.
9. *Bibliothek des Jahres*. (2019). Available at: <https://www.bibliothekerverband.de/dbv/auszeichnungen/bibliothek-des-jahres.html>.
10. *IFLA/Systematic Public Library of the Year*. (2019). Available at: <https://www.ifla.org/node/29023>.
11. *Inspirujaca Biblioteka Roku — edycja 2019*. (2019). Available at: <https://www.koszykowa.pl/dla-czytelnikow/home/archiwum/18-komunikaty/4924-inspirujaca-biblioteka-roku-edycja-2019>.
12. *Merriam-Webster's Dictionary*. (2019). Available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/replication>.
13. *Preisträger "Bibliothek des Jahres"*. (2019). Available at: <https://www.bibliothekerverband.de/dbv/auszeichnungen/bibliothek-des-jahres/preistraeger.html>.

Надійшла до редакції 17 січня 2020 року

Від редакції. Повідомляємо, що відповідно до Наказу МОН "Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України" від 15.01.2018 № 32 до МОН було подано документи на включення журналу "Вісник Книжкової палати" до вищезазначеного Переліку в категорії "Б".

Однак через установалення Постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211 "Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2" на всій території України карантину з 12.03.2020 до 24.04.2020, засідання експертних рад МОН перенесено на невизначений термін. При цьому термін перебування наукових фахових видань категорії "В" у Переліку не подовжено.

Отже, доводимо до відома авторів, що з № 4 2020 р. і до прийняття рішення МОН "Вісник Книжкової палати" не входить до Переліку наукових фахових видань України.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 219 пр. Зам. 12.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
